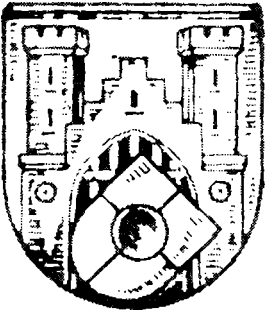
Batı Klasikleri

AHLÂK ÜZERİNE MEKTUPLAR

Descartes

MEB YAYINLARI

BATI KLASİKLERİ

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI: 839
BİLİM VE KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ : 114
Batı Klasikleri : 8

Kitabın adı
AHLÂK ÜZERİNE MEKTUPLAR
Yayın kodu
89.34.Y.0002.421
ISBN 975-11-0035-6
Baskı yılı
1989
Baskı adedi
20.000
Dizgi, baskı, cilt
MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ

Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın
15.3.1988 tarih ve 2482 sayılı yazıları ile
ikinci defa 20.000 adet basılması uygun görülmüş,
birinci parti olarak 5000 adet basılmıştır.

Batı Klasikleri

AHLÂK ÜZERİNE MEKTUPLAR

Descartes

Çeviren
MEHMET KARASAN

İstanbul 1989

ÇEVİRENİN BİRKAÇ SÖZÜ

BİRKAÇ SÖZ

Descartes, *Felsefenin İlkeleri*'ne yazdığı *Önsöz* de felsefeyi "bilgeliği inceleme", bilgeliği de "yalnız işlerimizde tedbir değil, fakat hayatımızı sevk ve idare için olduğu kadar sağlığımızı koruma ve bütün zanatların icadı için de insanın bilebildiği bütün şeylerin tam bir bilgisi" olarak tanımladıktan sonra diyor ki: "Bütün felsefe bir ağaç gibidir: kökleri metafizik; gövdesi fiziktir; gövdeden çıkan dallar da öteki bütün bilimlerdir: onlar da, bellibaşlı üç dalda toplanabilir; hekimlik, teknik, ve ahlâk. Burada kastettiğim ahlâk, öteki bilimlerin tam bir bilgisini gerektiren, ve bilgeliğin en son basamağını teşkil eden en yüksek ve en tam ahlâktır."

Fakat bilgelik ağacının sonuncu dalını teşkil eden bu "en yüksek ve en tam ahlâk" a, ancak köklerle gövdeden geçtikten sonra varılabilecektir. Bu ahlâkın tam bilgisine, ancak başka bütün şeylerin tam bir bilgisini elde ettikten sonra erişilebilecektir. Halbuki, her şeyi "ilk nedenleri ile bilmeyi arayan felsefe" ağacını incelemeye başlayan feylesof, "her şeyden önce kendine, hayatının işlerini düzenleyen, bir ahlâk edinmelidir; çünkü bunun geçikmeye tahammülü olmadığı gibi, ilk işimiz de iyi yaşamamızı sağlamak olmalıdır". Böylece "bilimlerde sağlam ve sabit bir şey kurmak için, eskiden doğru sandığı bütün şeyleri yanlış diye atıp, her şeye yeni baştan, temelinden başlamaya koyulduğu" bir anda, "işlerinde kararsız kalmamak ve elinden geldiği kadar da mesut yaşamak için", felsefe ağacının son meyvesi olan yüksek ahlâk'ı beklerken, kendisine, hiç değilse şimdilik, bir ahlâk edinmek zorundadır. Çünkü bu, felsefeye başlamanın birinci şartıdır. Böy-

lece görüyoruz ki Descartes'a göre, ahlâk felsefenin hem başında, hem de sonunda gelmektedir. Felsefe yapmak için ahlâka ihtiyaç olduğu gibi, felsefe de sonunda bizi tam bir ahlâka götürmektedir. Fakat bu iki ahlâk arasındaki ayrılık önemlidir; biri hayatın, öteki de bilgeliğin zaruretinden doğmaktadır. Bunun içindir ki birincisi eğreti, eksik; ikincisi ise temelli, tamdır.

Felsefesine bir giriş diyebileceğimiz *Metot Üzerine Konuşma*'nın üçüncü bölümünde, eğreti ahlâkın genel bir taslağını buluyoruz (1637). Bundan sonra, yayımladığı, *Metafizik Düşünceler*'de metafiziğinin (1641), ondan sonra gelen *Felsefenin İlkeleri*'nde fiziğinin (1644) temellerini görüyoruz. Daha sonra, ruh ile beden birleşmesi, yani insan psikolojisi ile fizyolojisi arasındaki bağlar üzerine kaleme aldığı *Ruhun Pasiyonları* da, kendi sözünce, ahlâkına (yani temelli ahlâkına) bir temel hizmeti görecekti (1646 - 49). Böylece, *İlkeler*'in önsözünde bildirdiği plan gereğince, hekimlikle teknik üzerine incelemelerden sonra, sıra ahlâka gelecekti. Fakat, Descartes, felsefe ağacının kökünden veya gövdesinden değil de, dallarından elde edilen bu meveleri toplamadan önce ölmüştür. Dolayısıyla da, bize ne hekimlik, ne teknik, ne de ahlâk üzerine bir eser bırakmıştır.

Asıl bizi ilgilendiren ahlâka gelince, ilkin, Descartes, "yalnız yaşama tarzımızda işlediğimiz bazı yanlışlardan sakınmak şartıyla, şimdikinden daha uzun bir ihtiyarlığa kavuşabileceğini" ve "yüzyıldan fazla yaşıyacağını umduğu" halde elli dört yaşında ölmüştür. Sonra, ahlâk üzerine düşüncelerini herkese bildirmekten de sakınmıştır. Bu çekingenliğin sebeplerini büyükelçi Chanut'ye yazdığı bir mektuptan öğreniyoruz, orada "ahlâk üzerine düşüncelerimi yazmaktan çekindiğim doğrudur, bu da iki sebeptendir; birincisi, kötülerin insana iftira atmak için kolayca bahane bulabilecekleri bundan daha elverişli bir saha yoktur; ikincisi,

başkalarının âdet ve ahlâkını düzenlemeye karışmak hakkı, ancak Hükümdarlarla onlardan yetki alan kimselerin işidir", diyor.

Böylece Descartes, umduğu gibi, yüzyıl da yaşasaydı, belki gene ahlâkı elimizde olmayacaktı. Fakat, kendinin her zaman tekrarladığı gibi, insan bilgeliğinin elinde olmayan bir talih cilvesi, onu zamanının bazı ulu kimseleri (bir prenses, bir büyükelçi, bir kraliçe) ile tanıştırdı: daha sağlığında her yere ün salmıştı. Onların ahlâk üzerine sorularını karşılıksız bırakmadı, çünkü ilkin, susması bir saygısızlık; sonra, çekingenliği de bir ölçülülük değil, bir güvensizlik olurdu; bunlarsa, ulu kimselere karşı beslenecek duygular değildir. Böylece Descartes, saygının zoru ve güvenliğin verdiği serbestlikle, herkese bildirmekten çekindiği ahlâk üzerine düşüncelerini, özel olarak, bazı ulu kimselere yazdığı mektuplarda açığa vurmuş oldu. O, *Mektuplar*'ında, ne *İlkeler*'de sözünü ettiği "yüksek ahlâk" tan, ne de bunların, temelli ahlâkının temelleri olduğundan kesince söz etmiyorsa da, soruyu *Konuşma*'dakinden başka bir biçimde ortaya atışına, ve çıkardığı sonuçları artık iğreti değil, temelli olarak sunuşuna bakarak, *Mektuplar*'ındaki düşüncelerinin, yukarıda gösterdiğimiz sebeplerle gün yüzü görmeyen temelli ahlâkının ana çizgilerini belirttiğine hükmedebiliriz. Descartes felsefesinin en yetkili tarihçilerinden Etienne Gilson'un, *Metot Üzerine Konuşma* tercümesine eklediğimiz *Açıklamalar*'da bir özetini verdiğimiz incelemelerinden sonra, artık bu hükme kesin bir hüküm gözüyle bakabiliriz. Ohalde çevirdiğimiz bu *Mektuplar*'da Descartes'ın "en yüksek ve en tam" ahlâkının, yani *temelli* ahlâkının, ana çizgilerini görebiliriz.

Descartes'a bu *Mektuplar*'ı yazdırtan uğurlu ululara gelince, onların birinci ve başlıcası, Bohemya Kralı, Palatina Kontu ve İmparatorluğun Elektör-Prensi Frederik'in ilk kızı mutlu prenses Elisabeth'tir.

Ancak bir kışlık hükümdarlıktan sonra tacını kaybeden Bohemya kralının kızı, Descartes'ı tanıdığı zaman, dul annesiyle La Haye'de oturuyordu. Bu arada çıkan *Metafizik Düşünceler*'in Prenseste uyandırdığı takdir, tanışmalarına sebep olmuş, Descartes da birçok defa "saygılarını sunmak ve emirlerini almak için" prensesi ziyaret etmiştir. O zaman Descartes kırk altı yaşında idi. Prenses ise daha yirmi dördünü doldurmamıştı. Dolayısıyla, "yüzü şairlerin ilham perilerine veya bilgiç Minerva'ya atfettikleri yüzden daha ziyade güzellik tanrılarının yüzüne benzeyen pek genç bir prensesin" takdir ve teveccühü, feylesofun gönlünü ilgisiz ve duygusuz bırakamazdı. Böylece, prensese karşı duyduğu büyük hayranlığın altında derin bir sevgi de saklıydı: "Yazılarında bulunan nesneleri bu kadar etraflı, bu kadar iyi anlayan bir kimseye hiç raslamamıştı. Zira en zekî, en bilgin kimseler arasında bile, birçokları onları pek karanlık bulmuştu." Öte yandan da, "ressamların çizdiği melek vücutlarına benzeyen bir vücuttan insanüstü sözlerin çıktığını gördüğünde yeryüzünden gelerek, yenice cennete girenlerin duyması gereken hayranlığı" duyuyordu. Prensesle konuşurken dili tutuluyor ve "emirlerini sözle değil de, yazı ile yerine getirmek" zorunda kaldığına ayrıca şükrediyordu.

Gerçekten, Baillet'nin dediği gibi, "bilgin prensesin zekâsı, birçok erkek bilginlerin zekâsından üstün bir kuvvet ve kabiliyette idi. Felsefe ile matematiklerin en güç ve en anlaşılmaz bölümleri üzerine derin bir bilgisi vardı. Öyle ki Descartes, yüksek asaletine gösterdiği saygıdan başka, düşüncelerine de büyük bir değer veriyordu". Nitekim, Baillet'nin bu fikrini doğrulayan feylesof da adına armağan ettiği *Felsefenin İlkeleri*'ni Prensese sunarken "Matematike ait şeyleri kolayca anlayanların, metafizike ait şeyleri anlamaya hiç de elverişli olmadığını, tersine de, metafizik şeyler kendilerine kolay gelen kimselerin matematikle il-

gili şeyleri anlamadığını görüyorum; böylece gerçekten diyebilirim ki, tanıdığım zekâlar arasında ancak Altesinizin zekâsı her ikisini aynı derecede kolay bulmaktadır," diyor.

Çeşitli bilimleri kolayca kavrıyan ve birçok dil bilen bu gönül çekici bilgin prensesin konağı, birçok kibarlar gibi, feylesofu da çekmekten geri kalmıyordu. Fakat Prenses, *Mektuplar* da peyderpey göreceğimiz gibi, kendisi ve ailesinin uğradığı birtakım rahatsızlık ve felâketler sonunda, La Haye'den ayrıldığı zaman, feylesof da daha tenha bir yere, kendi sözünce bir çöle, Egmond'a yerleşmeye gitmiştir. Böylece, konuşmaları mektuplaşmaya dönmüştür. Burada çevirdiğimiz *Mektuplar*, çeşitli konular üzerine mektuplaşmalarının ancak ahlâktan söz edenleridir. Onları okuyunca, prensesin feylesof üzerine etkisinin önemini oldukça iyi görürüz. Fakat bunu bir öğrencinin öğretmen üzerine etkisi olarak görmeyi unutmamalıyız. Çünkü, öğretmenin etkisi başkaca büyük olmuştur: Descartes'ı tanıma yüzünden *dünyalık hayattan* uzaklaşmış ve kendisini tamamiyle *imanın* emrine vererek, ömrünü bir manastırda rahibe olarak bitirmiştir.

Descartes'a ahlâk üzerine fikirlerini yazmak vesilesini veren ikinci büyük şahsiyet, büyük elçi Chanut'dür. Chanut, Descartes'ın dostlarından, sağlığında *Metafizik Düşüncelere* karşı yapılan *İtiraz* ve *Cevapların* mütercimi, ölümünden sonra da *Mektuplarının* yayımlayıcısı Clerselier'nin eniştesidir. Stokholm elçiliğine giderken, Amsterdam'da Descartes'la tanışmış, İsveç'e varınca da Kraliçeye ondan bahsetmiştir. Descartes İsveç'te Chanut'nün evinde misafir kalmış ve ölmüştür. Feylesofun, ölümünden sonra yayımlanan yazıları ile mektuplarını büyük elçinin dikat ve ihtimamına borçluyuz.

Üçüncü büyük şahsiyet de, İsveç kraliçesi Christine'dir. Christine, Alman protestanları lehinde Otuz

Yıl Savaşlarına karışan ve zaferle neticelenen Lutzen çarpışması esnasında savaş alanında ölen kral Gustave Adolphe'un kızıdır. Katolik Avusturya'ya karşı, İsveç'le birlikte, protestanları koruyan, katolik Richelieu Fransa'nın İsveç sarayında büyük bir itibarı vardı. O zaman Fransa, bilhassa Paris, her türlü yeniliğin kaynağı olarak görülüyor, Paris'in en ince eşyasiyle birlikte, Fransız edebiyatının en güzel örnekleri de Avrupa başkentlerinde büyük bir merakla aranıyor ve okunuyordu.

Böylece, büyükelçi Chanut yirmi yaşındaki genç kraliçeye, birçok Paris hediyeleriyle güzel ciltli kitapları sunarken, Fransız zekâsının başlıca temsilcilerini de tanıtmayı unutmuyor; bilhassa yeni bir felsefenin kurucusundan hayranlıkla bahsediyordu. Feylesofdan aldığı mektupları kraliçeye okuyor, ona *Düşünceler* ile *İlkeler*'in Fransızca tercümelerini takdim ediyor. Dolayısiyle de kraliçe, büyükelçi eliyle, feylesoftan Üstün İyi üzerine fikrini soruyor, o da buna bir mektupla cevap veriyor. Bu suretle, feylesofa karşı hayranlığı daha da artan Kraliçe, onu sarayına çağırmak ve felsefesini kendi ağzından dinlemek arzusunu gösteriyor. Genç Kraliçe, prenses Elisabeth'e karşı duyduğu kıskançlıkla daha da artan bu arzusunu yerine getirmek için, donanmasının amiralini hususî bir gemi ile, feylesofu getirmek için, Hollanda'ya gönderiyor. Fakat, "ayılar memleketinin karları ile kayaları arasında", "düşüncesinin donacağından korkan" feylesof, amirali nezaketle geri gönderiyor. Büyükelçiye de, "bana büyük bir servet ve itibar da sağlasa, beni düşüncemi işlemekten alıkoyacak bir işi hiç bir zaman üzerime almak istemem", diye cevap veriyor. Fakat bütün bu çekinmelerine rağmen, sonunda büyük ısrara boyun eğerek, Stokholm'a gidiyor. Ne yazık ki bu soğuk memlekette, alışmadığı bir saatte, sabahın beşinde, kraliçeye, hususî kütüphanesinde, felsefesini anlatmak için, saraya gidip gelirken, felsefesinin umduğu meyvalarını toplamadan,

bir feylesof için genç denilecek bir yaşta, hasta düşüp ölüyor.

Hayatının, Stokholm'da geçirdiği son birkaç ayı, "düşüncesini işlemeye" hiç de elverişli olmamıştı .Fakat büyük itibar görmüştü: Kraliçe, kendisine, saraya merasimsiz girip çıkmak iznini vermişti. Her yerde onu yanında bulunduruyordu. Onu felsefesinden biraz da sarayın eğlencelerine çekmek için ,bir defa da, bir balo için, bir balet yazmasını emretmişti, o da bunu, hiç de fena başarmamıştır. Kraliçe ona, İsveç'te kurmayı düşündüğü bir Akademinin planını hazırlattığı gibi, devletinin tebaası kılarak kendisine üstün mevkiler vermeyi de düşünmüştür.

Feylesofun kraliçe üzerine tesiri de ufak olmamıştır: dini protestanlığı bırakmış, tacından vazgeçmiştir: katolikliğe dönmüş, kendisini bu hayatın *üstün iyisi* olan *bilgeliği* incelemeye vermiştir. Fransız hükümeti, epey zaman sonra, Descartes'ın kemiklerini Fransa'ya taşımak için, İsveç'ten izin aldığı zaman, eski kraliçe, İsveç büyük bir hazine kaybetmiştir, ben olsaydım, bu müsaadeyi vermezdim, demiştir.

Elisabeth, Chanut ve Christine'e yazılan bu *Mektuplar*'ın içinde bulunana, yani Descartes'ın en yüksek ve en tam ahlâkına gelince, *Metot Üzerine Konuşma*'ya eklediğimiz *açıklamalarda*, bunun üzerinde yeterce durduğumuzu sanıyorum. *Mektuplar*'ın okunması, o *açıklamaların* incelenmesiyle tamamlandığı zaman, Descartes'ın ahlâkı üzerine oldukça açık bir fikir edinilebileceğini umuyorum. Buna Prof. Lacombe'un, Descartes adlı eserinde aynı bahis üzerine yazdıklarını okumak da eklenecek olursa, bu fikir daha da tamamlanacaktır, sanırım.

Mehmet KARASAN

İKİNCİ BASKI DOLAYISİYLE YENİDEN BİRKAÇ SÖZ

— *Ahlâk Üzerine Mektuplar*'ın birinci baskısında yazar, yazdığı kimseler ve konu üzerine yazdığımız "Birkaç Söz" ün sonunda, "bu mektupların içinde bulunana, yani" Descartes'ın en yüksek ve en tam ahlâkına gelince, *Metot Üzerine Konuşma*'ya eklediğimiz *açıklamalarda* bunun üzerinde yeter derecede durduğumuzu sanıyorum. *Mektuplar*'ın okunması bu *Açıklamaların* incelenmesiyle tamamlandıktan sonra Descartes'ın ahlâkı üzerinde oldukça açık bir fikir edinilebileceğini umuyorum" demiştim.

Fakat şimdi, *Mektuplar*'ın bu ikinci baskısını yaparken birçok noktaları iyice anlamak için hem bu *Açıklamalara* hem de başka tefsircilere başvurmak zorunda kaldığımı gördükten sonra, okuyucuyu başka bir esere gitmek zahmetinden kurtarmak ve bu eserin okunması ve anlaşılmasını kolaylaştırmak için, *Konuşma*'da verdiğimiz *Açıklamaların* esasını bu defa "Bir Kaç Söz" ümüze eklemeyi faydalı bulduk. Okuyucularımızın da kanaatimizi paylaşacağını umuyoruz.

DESCARTES'IN AHLÂKI

I — EĞRETİ AHLÂK

Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*'nın birinci bölümünde "İlimler üzerine birçok düşünceler" ileri sürdükten; "ikinci bölümde, aradığı metodun başlıca kurallarını" belirttikten sonra, üçüncü bölümde bu me-

tottan çıkardığı ahlâkın kurallarını' sunarken şöyle diyor:

"Aklım beni hükümlerimde kararsız olmaya zorlarken, işlerimde kararsız kalmamak ve böylece elimden geldiği kadar bahtiyar yaşamak için üç veya dört düsturdan ibaret eğreti bir ahlâk kabul ettim."

Elinden geldiği kadar *bahtiyar* yaşamak için kabul ettiği bu *eğreti* ahlâkın kuralları şunlardır:

1 — "Birincisi, Tanrının çocukluğumdan beri içinde yetişmeme lûtuf ve inayet buyurduğu dine sağlamca bağlı kalarak, memleketimin kanun ve âdetlerine itaat etmek, başka her şeyde de, kendimi, birlikte yaşıyacağım kimselerin en akıllıları tarafından umumiyetle amel olunan en ölçülü ve aşırılıktan en uzak kanaatlere göre idare etmekti.

2 — İkinci düsturum elimden geldiği kadar işlerimde karar ve sebat sahibi olmak ve en şüpheli kanaatleri bile, bir defa kabule karar verdikten sonra, pek emin ve şaşmaz kanaatlermiş gibi ,daima sebatla takip etmekti.

3 — Üçüncü düsturum, daima talihten ziyade kendimi yenmeye ve dünyanın düzeninden çok kendi arzularımı değiştirmeye ve umumiyetle düşüncelerimizden başka hiç bir şeyin tamamiyle elimizde olmadığına, dolayısıyla dışımızda olan şeyler hakkında elimizden geleni yaptıktan sonra, gücümüzün yetmediği bütün şeylerin, bizim için, mutlak olarak imkânsız olduğuna inanmaya alışmaya çalışmaktı.

4 — En sonra da bu ahlâka sonuç olarak, insanların bu hayatta yaptıkları türlü işleri, içlerinden en iyisini seçebilmek için, bir gözden geçirmek istedim; başkalarının meşguliyeti hakkında bir şey söylemek istemem; fakat kendime gelince, yaptığım işte, yani bütün hayatımı aklımı işletmeye ve kabul ettiğim metodu güderek gücümün yettiği kadar hakikatin bilgisinde iler-

lemeye hasretmekte devam etmekten daha iyi bir şey yapamıyacağıma inandım."

İmdi, bu eğreti ahlâkın özelliği, onu kabul edeni mümkün olduğu kadar bahtiyar yaşatmaktır. Eğreti ahlâkı iyi anlamak ve temelli ahlâkla ayrılığını iyi kavramak için bu nokta üzerinde iyice durmak lâzımdır. Descartes burada bu tâbiri felsefede pek klâsik olan bahtiyarlık = "bonheur" ile mes'utluk = "béatitude" arasındaki ayrılığı göstermek için kullanmaktadır. Biliyoruz ki, Descartes ahlâkta Orta Çağ İskolastiği ile Yeni Çağ Hıristiyan Stoacılarından intikal eden yunan idealinin mirasçısı olarak kalıyor. Bu ideal bir bilgelik idealidir. Bu ideali onun nazarında en iyi temsil edenlerin başında eski Stoacılar gelir. *Felsefenin İlkeleri*'nin fransızca tercümesinin başında yazdığı *Önsöz*'de Descartes'ın anladığı mânada bilgeliğin en iyi bir tarifini buluyoruz.

Böylece, ona göre ahlâkın *en son gayesi*, bize yalnız bilgeliğin verebildiği, *üstün iyidir*. "İman ışığının yardımını aramaksızın yalnız tabiî akıl ile düşündüğümüzde görüyoruz ki, bu üstün iyi hakikatin ilk nedenlerle bilinmesinden, yani bilgelikten başka bir şey değildir." Bize üstün iyiyi veren bilgelik, onunla bizi saadete de sahip kılar; böylece, bilgeliğin meyvası olan saadet, apaçık olarak, felsefenin ve felsefeyi de sona erdiren temelli ahlâkın tamamlanmasını gerektirir. Fakat, eksik ve eğreti ahlâkın bizi eriştiremediği mesut bir hayatın bulunmadığı yerde, hiç olmazsa elimizden geldiği kadar bahtlı yani tabiî ve içtimaî muhitimize mümkün olduğu kadar uyan bir hayat sürmeyi deniyebiliriz. O halde, eğreti ahlâkın asıl işi bizi, saadete kadar götürmek değil, bu intibakı sağlamaktır.

Bu nokta üzerinde önemli metin, Descartes'ın 4 ağustos, 1645'te Prenses Elisabeth'e yazdığı mektuptur: "Bahtla saadet arasında bir fark bulunmasaydı, ben buna Fransızca olarak bahtiyar (heureusement) yaşamak derdim: baht ancak bizden dışarıda bulunan

şeylere bağlıdır, kendi emeği ile edinmedikleri bir nimete kavuşan kimselere bilgeden çok bahtiyar denmesi de bundandır. Halbuki saadet tam bir ruh memnunluğu ile iç hoşnutluğundan ibarettir. Bu ise talihin lûtfuna en fazla mazhar olanlarda bulunmaz da, talihten yardım görmeyen, bilgelerde bolca bulunur. Böylece mesut yaşamak, bence, ruhu memnun ve hoşnut yaşamaktan başka bir şey değildir. (Ahlâk Üzerine Mektuplar, tr. tc. sah. 30 sat. 17).

2 — Descartes, daha iyisi bilininceye kadar güdülmesi gereken eksik bir ahlâk olarak vasıflandırdığı, bu ahlâka eğreti özelliğini veren şey hakkında, ne de temelli bir ahlâka eğreti ahlâktan neler ekleyeceği hakkında hiç bir yerde açıkça fikrini söylememiştir. Bununla beraber aşağıdaki neticeler oldukça hakikate yakındır:

1 — Descartes'ın temelli ahlâkı elimizde yoktur. Kendisi de bu noktada hiç bir zaman tatmin edilmiş değildir, çünkü "başka bilimlerin tam bir bilgisini istiyen... bu en yüksek ve en tam ahlâk bilgeliğin en son derecesidir." Hekimlikle teknikte olduğu gibi, burada da Descartes'ın felsefesi eksik kalmıştır.

2 — *Konuşma*'nın teklif ettiği eğreti ahlâk kuralları daha sonra Elisabeth'le muhaberesinde, Descartes tarafından, insanı sadece ampirik bir bahtiyarlığa değil, fakat üstün iyiye, dolayısıyla da tam bir saadete götürmek için gerekli ve yeter kurallar olarak gösterilmiştir. Buradan da öyle görülüyor ki, onun düşüncesinde, eğreti ahlâk sonra temelli ahlâkın içine alınacaktır.

3 — O halde mesele, *Konuşma*'nın teklif ettiği ahlâk kurallarının, nispeten sağlam vasıflarına rağmen, ihtiva ettikleri eğretiyi ayırt etmekten ibarettir:

a) İlk olarak, yerleri eğretidir. Bu ise fikirlerin hakikati sıralarının fonksiyonu olan bir doktrinde pek önemlidir. Hattâ eğreti ahlâk, bu haliyle, temelli ola-

cak olsa bile, o bu şekli, ancak felsefenin son neticesi olarak, akılla da bulunduktan sonra alabilir; o zamana kadar doğru olduğu bilinemez ve dolayısıyla, akıl bakımından, sanki doğru değilmiş gibi görülebilir.

b) İkinci olarak, temelli ahlâk bilgeliğin son meyvasıdır: bilgelikse, ilim üzerine kurulmuştur, çünkü denebilir ki ,insanlar daha pek mühim hakikatler hakkında az veya çok bilgi sahibi oldukları nisbette az veya çok bilgelik sahibidirler." (Felsefenin İlkeleri tc. tr. Salı. 7) Bunun içindir ki, açıkça konuşmaya telmih etse de, 4 ağustos 1965'te Elisabeth'e yazdığı mektupta, muadili *Konuşma*'da ancak müphem bir şekilde bulunan bir kuralı ortaya atıyor: "Birincisi, hayatın her fırsatında, yapmak veya yapmamak gerekeni bilmek için, her zaman elden geldiği kadar, düşünceyi kullanmaya çalışmaktır." (At. t. IV, 265; tr. tc. salı. 32, sat. 6) İmdi, aklı bu şekilde kullanma ancak ahlâkın bağlı olduğu bütün bu hakikatleri bilen için mümkün olabilir. Seneca'nın *Vita Beata*'sının *(Mesut Hayat)* kusuru "Bize ,fazileti kullanmamızı kolaylaştırmak, arzu ve ihtiraslarımızı düzenlemek ve böylece tabiî saadeti tatmak için, bilinmesi gereken başlıca hakikatleri" öğretmeksizin, üstün iyiyi tanımlamaya kalkışmış olmasıdır. "Bu ise, onun kitabını, pagan bir feylesofun yapabileceği en iyi ve en faydalı bir eser kılabilirdi" (aynı mektup). Metodundan başka bir şey bilmeyen feylesof'un, gerçek ahlâkı ispat etmeyi bekleyerek, kendisine bir ahlâk edindiği bir anda bu hakikatleri ifade etmesi bahis mevzuu olamaz. O halde, bundan önceki ile aynı neticeye varmış oluyoruz: eğreti ahlâk temelli olabilir; fakat henüz olup olmadığını bilmiyoruz.

c) Üçüncü olarak, eğer eğreti ahlâk makbulse, çünkü henüz doğru olduğunu bilmediğimiz bir anda makbuldür, makbullüğü hakikatinden başka bir şey üzerine kurulmak gerektir, *Konuşma*'nın kurallarını doğru olarak tefsir etmek isteyince, anlaşılması gere-

ken esas nokta budur. Burada birbirinden pek ayrı iki alanı ayırmak gerekiyor: *hayatın işleri ile hakikatin temaşası*. Her ikisinde de irade, kararlar vermeye çağrılıyor. Fakat Descartes'a göre, irade hayatın işleri bahis mevzuu olduğu zaman, apaçıklığı beklemeksizin karar vermek zorunda olduğu halde, hakikatin temaşası bahis mevzuu olduğu zaman, apaçıklığı elde etmeden karar vermemek zorundadır: "İradenin karar verdiği şeyler hakkında, daima hayatın işleri ile hakikatin temaşası arasında büyük bir fark gözcttim. Zira, hayatın işleri ile ilgili şeylerde, pek açıkça bildiğimiz şeyleri takip etmek gerektiğini sanmıyorum; tersine hatta her zaman en ihtimallilerini bile beklemek gerektiğini sanmıyorum. Fakat bazen belirsiz birçok şeyler arasından, birini seçmek ve ona karar vermek ve sonra da aksini ispat eden kanıtlar görmediğimiz müddetçei, ona, sanki kesin ve pek apaçık kanıtlarla seçmişiz gibi, sağlamca inanmak gerektiğini sanıyorum. Bunu daha önce *"Metot Üzerine Konuşma"* da da izah ettim, fakat, ancak hakikatin temaşası bahis mevzuu olduğu yerde, karanlık ve yeter seçiklilikle bilinmeyen şeyler hakkında hükmünüzü geri bırakmak gerektiğini kim inkâr etmiştir." *(İkinci cevaplar* AT. T. IX, p. 119).

Böyle olunca *"Konuşma"* nın eğreti ahlâkı bize, ne basit bir çare olarak, ne de ampirik bir tedbir olarak değil, mutlak bir zaruret olarak görünüyor. Onun ilk metafizik temeli, *"doğru"* dünyası ile *"iyi"* dünyası arasındaki ayrılıktır. İnsan yaşamak zorundadır; yaşamak iş görmektir, o da bir iyi peşinden gitmektir. Fakat bir iyiyi seçmek melekesi iradeden başkasının işi değildir. Böylece hayat iradeyi durmaksızın seçtiğini yapmaya zorluyor: bunun için de iradenin iş alanında aklının yardımı olmaksızın bile karar verdiğini görüyoruz. O halde eğreti ahlâkın açıkça belli bir karakteri olacaktır ve ilkeleri de, muhtevaları aynı da olsa, iyi dünyasının doğru dünyasından ayrıldığı gibi,

teorik ilkelerden ayrılacaktır. Bunun da kanıtı, bilgi alanında ihtimalli'nin mevcut olmamasıdır. Hayatın işleri bahis mevzuu olmadığı yerde, hiç bir şey bizi apaçıklığı aşmaya zorlamaz, burada ihtimalli yanlıştan daha değerli değildir; hayatın işleri bahis mevzuu olduğu yerde ise, en ihtimalliyi istemekten kaçınmak, istiyerek kendimizi felâkete mahkûm etmektir.

Böylece, eğreti ahlâkın bütün kurallarında şu iki özellik bulunacaktır: ispat edilen hakikatler olmamak ve teorik bir değeri bulunmamak; fakat iyiyi şüphesizce bilmeyen, veya hatta iyiden bir haberi olmayan adama onu bulmak için azamî şansı vermek.

II — TEMELLİ AHLÂK

Descartes, bizi, ancak tabiî ve içtimaî muhite en iyi şekilde intibak ettirerek ampirik bir saadete götüren, yani bahtiyarlığa götüren *eğreti ahlâk* ile bilgeliğe sahip olduktan sonra hakikî saadete yani tam bir ruh memnunluğuna götüren *temelli ahlâk* üzerine görüşünü en iyi şekilde daha önce bahsettiğimiz meşhur 4 ağustos 1945 tarihli mektubunda anlatmıştır. Diyor ki:

"Bundan sonra, saadeti vücuda getirenin ne olduğunu, yani bize en yüksek memnunluğu veren şeylerin neler olduğunu, gözden geçirdiğimde, bunların da iki türlü olduğunu görüyorum: fazilet ve bilgelik gibi elimizde olanlarla itibar, servet ve sağlık gibi elimizde olmayanlar: zira hasta olmadığı halde hiç bir şeyden mahrum da bulunmayan, fakat bunun yanında fakir hasta ve sakat bir başkası kadar da bilge ve faziletli olan asîl bir adam ötekinden daha tam bir memnunluk duyabilir. Bununla beraber, küçük bir vazo, içinde daha az şarap bulunmasına rağmen, büyük bir vazo gibi dolu olabilir, böylece, her birinin memnunluğunu, akla göre ayar edilen arzularının doluluk ve tamlığı

olarak aldığımda, en fakir ve talih veya tabiatın en çok gadrine uğrayanların bile, birçok nimetlerden istifade edemeseler de, yine başkaları kadar memnun ve hoşnut olacaklarından şüphe edemem. Burada söylediğim de ancak bu türlü memnunluktur; zira, başka türlüsünü aramak beyhudedir, çünkü hiç bir surette elimizde değildir."

"İmdi, bana öyle geliyor ki, herkes, *Metot Üzerine Konuşma*'da söylediğim, üç ahlâk kuralına ait olan üç şeye riayet ettiği takdirde, başka yerden bir şey beklemeksizin, kendini kendinden memnun kılabilir.

1) Temelli ahlâkın birinci kuralı:

"Birincisi, hayatın her fırsatında, yapmak veya yapmamak gerekeni bilmek için, her zaman elden geldiği kadar, düşünceyi kullanmaya çalışmaktır."

Eğreti ahlâkın ampirik kurallarından temelli ahlâkın teorik kuralına geçmek için, aklın bu kuralı kendinden çıkaracağımız hakikat veya ilkelerin efendisi olduğunu farzetmek kâfidir. O zaman akıl en iyilerin veya en akıllıların takip ettiği âdetin tamamiyle ampirik dış mıyarına başvurmak zorunda kalınaksızın kendi hareketini düzenliyebilecek güçte olacaktır.

2) Temelli ahlâkın ikinci kuralı:

"İkincisi, aklın öğütlediği her şeyi ihtiras veya iştihalara kapılmaksızın yerine getirmek için, sağlam ve sabit bir karar sahibi olmaktır."

Böylece temelli ahlâk bakımından gözden geçirilince, eğreti ahlâktaki, işlerinde sağlam ve sabit olmak iradesi onda da bâkidir. Fakat, burada yapılması gerekeni teorik olarak tayin etmek iktidarında olduğumuza göre, o zaman bu irade, kendimizi ihtiraslara bırakmaksızın şaşmaz bir şekilde aklın emirlerini takip etmek kararı oluyor. Eğreti ahlâkın bizi alıştırdığı kararlarımızda sabit olmak iradesi böylece fazileti hazırlamaktadır. Fazilet de iradenin sabit ve devamlı bir şe-

kilde aklın emirlerine itaat etmesinden başka bir şey değildir. "Bence fazilet bu karar sağlamlığı olsa gerektir. Şimdiye kadar onu bu şekilde anlayan bir kimse de tanımıyorum: halbuki o türlü türlü şeylere şamil olduğundan, birçok çeşitlere ayrılmış ve dolayısıyla başka başka adlar almıştır." (Aynı mektup tr. tc. sah. 32, sat. 10).

Şüphesiz irade, kararların sabit ve sağlam olduğu andan itibaren, fazilete de sahiptir ve hatta bunun içindir ki eğreti ahlâk bir bahtiyarlık garantisidir. Fakat öte yandan da muhakkaktır ki, iradeyi düzenliyen şeyin basit bir ahlâkî emniyet yerine aklî bir pekinlik oluşu, iradenin kararlarını âdeta şaşmaz kılmaktadır ve ondan elde ettiğimiz bahtiyarlık ve memnunluğa istisnaî bir istikrar bahşetmektedir. Bunun içindir ki eğreti ahlâkta olduğu gibi, temelli ahlâkta da, saadet fazilete bağlansa da, sonunda, bilhassa, aklı iyi kullanmaya bağlanıyor, çünkü o zaman, iradenin kararlarını düzenliyen akıl, faziletin düzenleyicisi oluyor: "Esasen her çeşit arzular saadetle telif edilmez de değidir, yalnız sabırsızlık ve hüzün doğuranlar müstesna. Sonra, aklımızın hiç aldanmaması da zarurî değildir; yeter ki vicdanımız en iyi olduğuna hükmettiğimiz şeyleri yapmak için hiç bir zaman karar ve fazileti eksik etmediğimize şahitlik etsin; böylece bu hayatta memnun olmak için yalnız fazilet kâfidir. Fakat fazilet, akılla aydınlanmadığı zaman, yanlış olabilir, yani iyi yapmak irade ve kararı, bizi iyi sandığımız kötü şeylere de götürebilir, bunun için, faziletten gelen memnunluk sağlam bir memnunluk değildir; sonra genel olarak bu fazilet, zevk, iştah ve ihtiraslara da karşı konduğu için, onu güderek yaşamak pek güçtür, halbuki aklı doğru kullanma, iyinin doğru bir bilgisini vererek, faziletin yanlış olmasına engel olduğu gibi, hatta faziletle meşru zevklerin arasını bularak, onları tatmamızı kolaylaştırdıktan başka, bize tabiatımızın hal ve şartını da öğreterek, arzularımıza bir sınır

da kor: böylece itiraf etmek lâzımdır ki *insanın en büyük saadeti aklını doğru kullanmasına bağlıdır* ve dolayısıyla bunu edinmeye yarayan tetkik ve tahsil, meşguliyetlerin en faydalısı olduğu gibi, şüphesiz en güzeli ve ne tatlısıdır da. (Aynı mektup tr. tc. sah. 34, sat. 6).

3 — Temelli ahlâkın üçüncü kuralı:

"Üçüncüsü, böylece elden geldiği kadar, akla göre hareket ederken, elde olmayan bütün nimetlere tamamiyle gücümüzün dışında şeyler gözüyle bakmak ve bu yolla, onları hiç bir zaman arzu etmemeye alışmaktır."

Eğreti ahlâkın bu üçüncü kuralı, olduğu gibi, temelli ahlâkın da üçüncü düsturu olacaktır; fakat bu geçiş esnasında ifadenin kendisi değişmiyorsa da, anlamı öteki iki kuralın anlamının değişmesinden daha az değişmiyecektir. Çünkü basit bir pratik ihtimal, yerini aklî bir pekinliğe bırakacaktır: O halde temelli ahlâk eğreti ahlâkın bu düsturunu muhafaza ediyor, fakat, felsefe ile ilmin kurulduğunu farzederek, ona, fazileti kullanmasını kolaylaştırmak, arzu ve ihtiraslarımıza düzen vermek ve böylece tabiî saadeti tatmak için, bilinmesi gereken başlıca hakikatleri" de katmak suretiyle tatbik şeklini değiştirmektedir.

4 — Netice: Üstün İyi ve Saadet.

Descartes'ın, eğreti ahlâktan, muhtevasını değiştirmeksizin, tememlli ahlâka aktardığı kural dördüncü kuraldır. Aklını işletmekten ve gücü yettiği derecede hakikatin bilgisinde ilerlemekten duyduğu memnunluk ahlâkın temellerinden biri oluyor. Filhakika sırf bu tecrübeye hak vermek için kartezyen ahlâkta bir zevkçilik (eudémonisme) bulunduğu söylenebilir.

1) İnsan faaliyetinin son gayesi üstün iyide değil, saadette veya bu üstün iyiyi tatmadadır. "İlk olarak saadetle üstün iyi ve işlerimizin yönelmesi gereken son gaye ve hedef arasında bir ayrılık bulunduğu-

nu görüyorum: zira saadet üstün iyi değildir: ama işlerimizin gayesinden, her ikisini de anlıyabiliriz, zira üstün iyi bütün işlerimizde hedef edinmemz gereken şey olduğu gibi, ondan doğan ruh memnunluğu da, bize üstün iyiyi arattıran cazibe olduğundan, haklı olarak ona gayemiz adını veriyoruz. (Elisabeth'e mektup, 18 ağustos 1645. At. IV, p. 275. Ahlâk Üzerine Mektuplar tr. tc. sah. 37, sat. 4).

2) Bu mânada Epikuros'la birlikte şehvetin yalnız gaye değil, bizi üstün iyiye doğru harekete getiren hareket ettirici sâik olduğunu söylemekte haklıyız. O halde hakikati araştırmadan duyulan sevincin tecrübesi Descartes'ı bu sevinci ahlâk hayatının sâiki yapmaya götürmüştür. Böylece tavsiye ettiği fazilet zevkine, bize bu zevki verecek olan bir fazilet teorisi eklemek şartiyle epikurosçuluk doğrudur: "Sonra, Epikuros'da, saadetin neden ibaret bulunduğunu ve işlerimizin hedef ve gayesi ne olduğunu gözden geçirdiğinde, bunun zevk yani ruh memnunluğu olduğunu söylemekle hata etmemiştir; zira her ne kadar yalnız vazifemizi bilmemiz bizi iyi şeylere zorlarsa da, bununla beraber eğer yaptığımızdan zevk almazsak, hiç bir saadet duyamayız. Fakat zevk adı çokça kaygı, sıkıntı ve nedametle birlikte veya onlardan sonra doğan zevklere verildiğinden, birçok kimseler Epikorus'un bu kanaatinin rezileti öğrettiğini sanmıştır. Doğrusu fazileti de öğretmiyor. Fakat nasıl bir hedefe isabet ettirene bir mükâfat verilen yerde, ikramiyeyi görenlere hedefe atma arzusu verilir, fakat hedefi görmedikçe mükâfatı kazanamazlarsa ve hedefi görenler de kazanacak bir ikramiye görmedikçe hedefe atmazlarsa; aynı suretle hedef olan fazilet de, tek başına görüldüğü zaman, insanda büyük bir arzu doğurmaz; fakat faziletin mükâfatı olan memnunluk da, faziletin yolunda gitmedikçe kazanılamaz." (Aynı mektup tr. tc. sah. 38 - 38).

3) Bununla da görülüyor ki, saadeti üzerine kurabileceğimiz biricik zevk ruh zevkidir. Esasen Epi-

kuros da bunu çok iyi görmüştü, fakat haksız yere bu noktada iftiraya uğramıştır. "Bundan başka, Epikuros'un, şehvet sözünü kendisine karşı savaşanlardan başka mânada aldığını görüyorum. Zira hasımlarının hepsi bu sözün mânasını, duyuların zevkleri içinde kalarak, daraltmışlardı. O ise, Seneca ile başkalarının yazdığından da kolayca anlaşıldığı gibi, tam tersine olarak onu bütün ruh memnukluklarına yayıyordu.

"Böylece burada saadetin ancak ruh memnunluğundan yani alelûmum memnunluktan ibaret olduğunu çıkarabileceğimi sanıyorum. Zira her ne kadar vücuttan gelen birtakım memnunluklar bulunsa da, hiç biri yoktur ki ruhta bulunmasın. Fakat sağlam bir memnunluk sahibi olmak için faziletin yolunda gitmek, yani en iyi olduğuna hükmettiğimiz bir şeyi yapmak için sağlam ve sabit bir irade sahibi olmak ve aklın bütün kuvvetini de iyi hüküm vermek için kullanmak lâzımdır." (Prenses Elisabeth'e mektup. 18 ağustos 1645, **At**, t. IV. p. 277, **Ahlâk Üzerine Mektuplar**, tr. tc. sah. 39).

Mehmet KARASAN

AHLÂK ÜZERİNE MEKTUPLAR

Prenses Elisabeth'e

Egmond 21 mayıs 1643

Madam,

Altesinizin emirlerini yazılı olarak almak şerefini bana bahşeden lûtufları hiç bir zaman ümit etmeye cesaret edemiyeceğim derecede büyüktür ve kusurlarımı şiddetle arzu ettiğim lûtuftan daha iyi örtüp hafifletmektedir; çünkü dileğim, La Haye'de bulunduğum son günlerde, önünüzde saygı ile eğilmek ve pek nâçiz hizmetlerimi emrinize arzetmek şerefine nail olduğum takdirde, emirlerinizi ağzınızdan işitmekti. Bu da bana aynı zamanda pek çok hârikaları temaşa etmek fırsatını verecekti. Böylece ressamların çizdiği melek vücutlarına benziyen bir vücuttan insanüstü sözlerin çıktığını görerek, yeryüzünden gelip de, cennete yeni girenlerin duyması gereken hayranlığı duyacaktım. Bu da beni, şüphesiz Altesinizle daha önce konuşmak şerefine nail olduğum zaman gördükleri kusurum yüzünden, kendilerine cevap vermeye daha az kabiliyetli kılacaktı; bunun içindir ki yüksek merhametiniz, düşüncelerinizin izlerini bir kâğıt parçası üzerine çizmekle, bu kusurumu hafifletmek istemiştir, gerçekten ben de onları birçok defa tekrar tekrar okuyup incelemeye alışmakla daha az şaşalamaktayım, fakat ilkin pek ince görün-

melerinden başka, inceledikçe daha doğru ve daha sağlam görünmelerine de bakarak, hayranlığım daha da artmaktadır.

Gerçekten diyebilirim ki, Altesinizin ortaya attığı mesele[1], yayımladığım yazılardan sonra, pek haklı olarak bana sorulabilecek bir meseledir. Zira insan ruhunda, iki şey vardır ki tabiatı hakkında edinebileceğimiz bütün bilgiler onlara bağlıdır: bunlardan biri düşünmesi, öteki de, bir bedenle birleşmiş olduğuna göre, bedene tesir etmesi ve bedenden müteessir olmasıdır; ikincisi üzerine hemen hemen bir şey demedim, yalnız birincisini anlatmaya çalıştım, çünkü benim esas maksadım ruh ile beden arasındaki ayrılığı ispat etmekti; buna da yalnız birincisi yarıyabilirdi, öteki ise zararlı olurdu. Fakat Altesiniz, kendilerinden hiç bir şey saklamaya imkân olmayacak derecede her şeyi açıkça gördükleri için, burada ruh ile bedenin birleşmesini nasıl kavradığımı ve ruhun nasıl bedeni hareket ettirmek gücünde olduğunu açıklamaya çalışacağım.

---

[1] Elisabeth 16 mayıs 1643 tarihli mektubunda, Descartes'tan "insan ruhunun, irade hareketlerini meydana getirmek için vücut ruhlarını nasıl harekete getirdiğini" soruyordu: "çünkü; diyordu, ruh düşünen bir cevherdir, dolayısiyle maddesizdir. Vücut ise bir maddedir. Halbuki bir madde, ancak başka bir maddenin dokunması veya itmesiyle harekete geçebilir. O halde bir düşünce olan ruhun, bir madde olan bedeni, nasıl hareket ettirdiği açıkça anlaşılmıyor. Onun için, sizden ruhun Metafizik'inizde verdiğiniz tanımından daha özel bir tanımını vermenizi istiyorum." Böylece Descartes'ın anlatmakta çok güçlük çektiği bir konu üzerine parmağını koymuş oluyordu.

Bence, ilkin, bizde bazı ilk kavramlar vardır; bunlar birtakım asıllardır (orijinaller) ki başka bütün bilgilerimizi onların örneği (patron) üzerine kuruyoruz. Ancak bu türlü kavramlar pek azdır; zira, kavradığımız her şeye uyan, o en genel, varlık, sayı, kavramlarından sonra, ayrıca cisim için uzam kavramı vardır, ondan da şekil ve hareket kavramları çıkar; yalnız ruh için de ancak düşünce kavramı vardır, o da anlayışın algıları (idrâk) ile iradenin temayüllerini ihtiva eder; son olarak ruh ile bedenin ikisine birden ait olan, ruh ile bedenin birleşmesi kavramı vardır, ruhun vücudu hareket ettirmek kavramı ile vücudun da, duygular veya pasiyonlar doğurmak suretiyle, ruha tesir etmek gücünün kavramı bu birleşme kavramına bağlıdır.

Gene bence bütün insan bilimi bu kavramları iyi ayırdedebilmek ve herbirini ait olduğu şeye yükletebilmekten ibarettir. Zira, bir güçlüğü ait olmadığı bir kavramla açıklamak istediğimiz zaman, kendimizi aldanmaktan koruyamayız; bu kavramları başka bir kavramla açıklamak istediğimiz zaman da bu böyledir; çünkü ilk olduklarından, herbiri ancak kendisiyle anlaşılabilir. Duyularımızı kullanma bize uzam, şekil, hareket kavramlarını ötekilerden daha aşina kıldığı için, yanlışlarımızın başlıca sebebi umumiyetle bu kavramları ait olmadıkları şeyi açıklamak için kullanmak istememizdir, meselâ, ruhun tabiatını kavramak için muhayyileyi kullanmak istediğimiz yahut da ruhun bedeni hareket ettirme tarzını, bir cismin başka bir cismi hareket ettirme tarziyle kavramak istediğimiz zamanda olduğu gibi.

Bunun içindir ki, Altesinizin lûtfen okumak tenezzülünde bulundukları *Düşünceler* de, yalnız ruha ait olan kavramları, yalnız bedene ait olanlardan ayırarak, anlatmaya çalıştıktan sonra, şimdi de, ilk olarak, yalnız ruha ve yalnız bedene ait olanları bir yana bırakarak, ruh ile bedenin birleşmesine ait olan kavramları anlatmaya çalışacağım. Bunda da, *Altıncı İtirazlara* verdiğim cevabın sonu işime yarıyabileceğini sanıyorum; zira bu basit kavramları ancak ruhumuzda arıyabiliriz, hepsi, tabiatı gereğince ruhta bulunmaktadır. Fakat ruh onları her zaman yeterce birbirinden ayırmamakta, yahut da yükletilmesi gereken şeylere yükletmemektedir.

Böylece zannediyorum ki, bundan önce ruhun beden üzerine tesiri kavramı ile bir cismin başka bir cisim üzerine tesiri kavramını karıştırdık; ve her iki kavramı ruha değil, çünkü onu yeterce bilmiyorduk, fakat cisimlerin, ağırlık, sıcaklık gibi, birtakım özelliklerine yüklettik, bunların da gerçek olduklarını, yani cismin varlığından ayrı bir varlığı olduğunu, dolayısıyla da, özellik adı vermemize rağmen, cevher olduklarını tasavvur etmiştik. Onları kavramak için, onlara yüklettiğimiz şey maddeli veya maddesiz oluşuna göre, bazen bizde cismi tanımak için bulunan kavramları, bazen de ruhu tanımak için bulunan kavramları kullandık. Meselâ, ağırlık hakkında biricik bilgimiz, onun, bulunduğu cismi Yerin merkezine doğru hareket ettirmek kuvvetine sahip oluşudur, buradan onun gerçek bir özellik olduğunu farzederek, bu cismi nasıl harekete getirdiğini ve ona nasıl katıldığını kavramakta güçlük

çekmiyoruz; bunun da bir yüzeyin başka bir yüzeye dokunmasiyle olacağını sanmıyoruz; zira bunu kavramak için özel bir kavramımız olduğunu kendimizde tecrübe ediyoruz ve bu kavramı, fizikte de göstermeyi ümit ettiğim gibi, cisimden gerçek olarak ayrı bir şey olmayan, ağırlığa tatbik etmekle fena kullandığımızı sanıyorum, çünkü bu kavram bize ruhun maddeyi hareket ettirme tarzını kavramak için verilmişti.

Fikrimi açmak için daha fazla söz söylemekle Altesinizin eşsiz zekâsını yeterce tanımadığımı göstermiş olacağım gibi, cevabımın kendilerini tamamiyle tatmin edeceğini sanmaya kalkmakla da kendimi fazla beğenmiş olurdum; böylece, burada sözüme fazla bir şey ilâve etmemekle her ikisinden de kaçınmaya çalışacağım, fakat sadece, eğer Altesinizin beğenecekleri bir şeyi yazmak veya söylemek gücünde isem, bu iş için kalemi ele almayı veya La Haye'e kadar gitmeyi büyük lûtuf olarak kabul edeceğim, çünkü benim için dünyada Altesinizin emirlerini yerine getirmekten daha aziz bir şey olamaz.

Madam,

Altesinizin,

Pek saygılı ve pek itaatli

Hizmetkârı

Descartes.

Prenses Elisabeth'e

Egmond, 28 haziran 1643

Madam,

Benden sormak lûtfunda bulundukları meseleyi, önceki mektuplarımda, kötü açıkladığımı gördükten sonra bile, gene beni aynı konu üzerinde dinlemek sabrını göstermek büyüklüğünde bulunmalarından ve bana unuttuğum şeyleri görmek fırsatını vermelerinden dolayı Altesinize pek çok minnettarım[1]. Onların da başlıcaları şunlardır sanırım: herbiri, birini, öteki ile kar-

[1] Elisabeth Descartes'ın 21 mayıs 1643 tarihli mektubunda verdiği kanıtlara tamamiyle kanmış görünmüyor, onun için 20 haziran 1643, tarihli mektubiyle, yeni bir açıklama daha istiyor: "itiraf ederim ki, benim için, ruha madde ve uzam vermek, maddesiz bir varlığa cismi hareket ettirmek ve cisim tarafından harekete getirilmek yetkisini vermekten daha kolaydır. Çünkü, eğer birincisi, ruhun cismi hareket ettirmesi, ruhun *ruhlara* şekil vermesiyle oluyorsa, o zaman *ruhların* akıllı olması gerekir. Halbuki siz hiç bir cisimli varlığa akıllılık vermiyorsunuz. *Metafizik Düşünceler*'inizde ikincinin, yani bedenin ruhu harekete getirmesinin, imkânını gösteriyorsanız da, bununla beraber, tasvir ettiğiniz şekilde bir ruhun, iyi düşünmek gücünde ve alışkanlığında bulunduktan sonra, bütün bunları uzvî bir rahatsızlık yüzünden kaybetmesini anlamak pek güçtür." diyor.

şılaştırarak değil de, ötekilerden ayrı olarak tek başına bilinen üç türlü ilk fikir veya kavramı, yani ruh, beden ve ruhla bedenin birleşmesi kavramlarını, birbirinden ayırdettikten sonra, bu üç türlü kavram arasındaki ayrılıkla onları edinmemizi sağlayan ruh işlemleri arasındaki ayrılığı da açıklamam ve herbirini anlaşılır ve kolay kılmak vasıtalarını söylemem gerekirdi; bundan sonra da, ağırlık kıyaslamasını niçin kullandığımı söyleyerek, ruhu maddî olarak kavramak isteyenler bulunmasına rağmen (ki asıl bedenle birleşmesini kavramak budur), yine maddeden ayrı olduğunu tanımaktan geri kalmadığımızı göstermem gerekirdi. Altesinizin açıklamamı emir buyurdukları bütün konu da budur sanırım.

Böylece ilk olarak bu üç türlü kavram arasında aşağıda göstereceğim noktalarda büyük bir fark görüyorum: ruh yalnız anlayışla kavranır; beden, yani uzam, şekil, hareket, yalnız anlayışla kavranmakla beraber, muhayyileden yardım gören anlayışla daha da iyi kavranabilir; sonra ruh ile bedenin birleşmesine ait şeyler de, yalnız anlayışla karanlık olarak kavrandığı gibi, muhayyileden yardım gören anlayışla da açık olarak anlaşılamaz; ama duyularla pek açık olarak bilinir. Bunun içindir ki, felsefe ile hiç uğraşmayıp da, ancak duyularından faydalananlar, ruhun bedeni hareket ettirdiğinden, bedenin de ruha tesir etmesinden şüphe bile etmezler; hem de ikisini bir şeymiş gibi görür, yani ikisinin birleşmesini kavrarlar; zira iki şey arasındaki birleşmeyi kavramak, onları bir tek şey olarak kavramaktır. Sırf anlayışı uğraştıran Metafizik

düşünceler, bize ruh kavramını anlaşılır kılmaya yarar; şekillerle hareketleri incelemekte başlıca muhayyileyi kullanan Matematikler ise bizi beden üzerine seçik kavramlar edinmeye alıştırır; son olarak da yalnız hayat tecrübeleriyle her günkü konuşmalardan faydalanarak, düşünmekten ve muhayyileyi çalıştıran şeyleri incelemekten sakınarak da, ruhla bedenin birleşmesini kavramayı öğreniriz.

Altesinizin burada ciddî olarak konuşmadığımı sanmasından korkuyorum. Fakat böyle bir şey kendilerine borçlu olduğum ve yerine getirmekte hiç bir zaman kusur etmiyeceğim saygıya sığmazdı. Doğrusunu söylemek gerekirse, incelemelerimde her zaman güttüğüm ve bilgi edinmek için en çok kullandığımı sandığım başlıca kural şu olmuştur: ben, her gün ancak birkaç saatimi muhayyileyi uğraştıran düşüncelere, her yıl da, ancak pek az zamanımı yalnız anlayışı uğraştıran düşüncelere verdim; zamanımın geri kalan bütün kısmını ise, duyularının dinlenmesiyle ruhumun sükûnetine verdim; hatta bütün ciddî konuşmalar ile dikkati gerektiren her şeyi muhayyile çalışmaları sırasına koyuyorum. Bu da benim kırlara çekilmeme sebep oldu; zira, dünyanın en kalabalık şehrinde bile, şimdi incelemeye verdiğim zaman kadar boş zaman bulabilsem de, gene zihnim hayatın endişelerinin gerektirdiği dikkatle yorulurken, boş vaktini faydalı olarak kullanamazdı. Eğer burada müsaadenizi almadan bunu yazmaya kalkıyorsam, buna sebep Altesinizin, yüksek ruhlu ve yüksek asaletli kimselerde eksik olmayan, işleriniz ile meşgaleleriniz arasında ruh ile beden arasındaki ayrılığı

iyice bilmek için gereken düşüncelerle uğraşacak kadar boş vakit bulabilmelerine karşı duyduğum gerçek hayranlığı ifade etmektir.

Fakat az dikkat isteyen düşünmelerden ziyade asıl bu düşüncelerin, Altesinize, ruh ile bedenin birleşmesi üzerine edindiğimiz kavramda müphemlik bulunduğunu görmek imkânını verdiğini sanıyorum; zira, insan zihninin hem ruhla beden arasındaki ayrılığı, hem de ikisinin birleşmesini, aynı zamanda, kavrıyabileceğini sanmıyorum, çünkü onları hem bir, hem de iki şey olarak kavramak gerekiyor, bu ise bir tenakuzdur. Ve bu sebepten (Altesinizin zihninin henüz ruh ile bedenin ayrılıklarını ispat eden kanıtlarla dolu olduğunu farzederek ve herkesin felsefe yapmaksızın kendinde duyduğu birleşme kavramını, yani bir beden ile, bir düşünceye birlikte sahip olan yalnız bir kimse bulunduğunu ve bu düşünce ile bedenin, düşünce bedeni hareket ettirebilecek ve bedende vukua gelecek hâdiseleri duyacak tabiatta olduklarını gözü önüne getirebilmesi için, zihnini bu kanıtlardan sıyırmasını rica etmek de istemiyerek), bundan önce, düşüncenin bedenimizle birleştiği gibi, umumiyetle bir cisimle birleştiğini hayal ettiğimiz ağırlık veya başka özelliklerle kıyaslanmadan faydalandım; bu özelliklerin hayal edildiği gibi gerçek olması yüzünden bu kıyaslamanın yersiz olmasına hiç önem vermedim; çünkü Altesinizin daha önce ruhun bedenden ayrı bir cevher olduğuna tamamiyle kani buduğunu sanmıştım.

Fakat, mademki Altesiniz ruha madde ve uzam yükletmenin, ona, maddeye sahip olmaksızın, bir cismi

harekete getirmek ve cisim tarafından harekete getirilmek iktidarını yükletmekten daha kolay olduğuna işaret buyuruyorlar, öyle ise, bu madde ile bu uzamı istedikleri gibi ruha yükletmelerini rica edeceğim; zira bu onu bedenle birleşmiş olarak kavramaktan başka bir şey değildir. Bunu iyice kavrayıp, kendilerinde duyduktan sonra, düşünceye yüklettikleri maddenin düşünce olmadığını, maddenin uzamının düşüncenin uzamından başka bir tabiatta olduğunu kolayca göreceklerdir, çünkü birincisi belli bir yerde sınırlıdır ve başka her cismin uzamını bu yerden uzaklaştırır, ikincisi ise bunu yapmaz. Böylece Altesiniz, ruh ile bedenin birleşmesini kavradıktan sonra, kolayca ayrılıklarının bilgisine geçebilecektir.

Son olarak sanıyorum ki hayatta bir defa Metafiziğin ilkelerini iyice anlamak zaruridir; çünkü bize Tanrı ile ruhun bilgisini veren onlardır, fakat düşüncesini çokça onları düşünmeye vermenin zararlı olduğunu da sanıyorum, çünkü o zaman düşüncemiz muhayyile ile duyuların işleri ile gerektiği gibi uğraşamaz; ama en iyisi bu ilkelerden çıkarılan sonuçları hafıza ve zihinde iyice tutmakla yetinmek, sonra tetkik için geri kalan zamanı da anlayışın muhayyele ve duyularla birlikte uğraştığı düşüncelere vermektir.

Altesinize hizmette duyduğum sonsuz sadakat bana açık sözlülüğümü beğenecekleri ümidini veriyor, buna güvenerek burada daha uzun bir noktaya başlıyabilecek ve ortaya atılan meselenin bütün güçlüklerini bu defa da aydınlatabilecektim, fakat Utrecht'den aldığım kötü bir haber beni mektubumu burada bitirmek,

elden geldiği kadar bu münasebetsiz kavgalardan kurtulma yolunu aramak zorunda bırakıyor. Utrecht yargıcı, profesörlerden biri hakkında yazdığımı tahkik etmek için beni mahkemeye çağırıyor[1]. Halbuki bu adam haksız yere bana iftira etmiştir. Ben de kendimi müdafaa için herkesçe malûm olan yazıyı yazmıştım.

Madam,

Altesinizin,

Pek saygılı ve pek itaatli

Hizmetkârı

Descartes.

[1] Hollandalı bazı tanrıbilimciler Descartes'ın felsefesine saldırmış, o da karşılık vermiş, bu yüzden mahkemelik olmuş ve hatta mahkûm bile edilmişti. Ancak Orange prensinin yardımiyle kurtulmuştur.

Prenses Elisabeth'e

Egmond, 18 mayıs 1645

Madam,

Altesinizin epeydir hasta bulunduklarını Monsieur de Pollot'nun[1] mektubundan öğrendiğim zaman, son derece hayret içinde kaldım ve yalnızlığıma çok kızdım, çünkü o yüzden daha önce haber alamadım. Her nekadar dünyadan el etek çekmiş olsam ve dünyada olup bitenden hiç bir haberim bulunmasa da, bununla beraber Altesinize hizmet etmekte duyduğum vazife ve mükellefiyet sağlık durumları hakkında bu kadar uzun zaman bilgisiz kalmama müsaade etmemeli ve sırf bu maksatla La Haye'e kadar gidip sıhhatleri hakkında malûmat edinmeli idim. Fakat M. de Pollot, iki ay önceki bir mektubunda, pek acele yazdığı için, sonraki posta ile yeniden yazmayı vadetmişti; Altesinizden mektup almadığım zamanlar, sağlıkları hakkında bana malûmat vermekte asla kusur etmediklerini bildiğim için, durumunuzda bir değişiklik olmadığına hükmetmiştim. Fakat son mektubu ile, üç dört hafta kuru bir

---

[1] Piemonte'li bir asılzadedir. Vaktiyle Descartes'ın yaptığı gibi, Orange prensinin hizmetine girmek için Hollanda'ya gelmiştir. Descartes'ı prenses Elisabeth'e tanıtmıştır.

öksürükle *yavaş bir hummadan* muztarip olduklarını, beş altı gün iyileştikten sonra, hastalığın yeniden geldiğini, ama bana yazdığı esnada (mektup on beş gün yollarda sürünmüştür) Altesinizin yeniden iyileşmeye başladığım öğrendim. Bunda da pek önemli bir hastalığın alâmetlerini görüyorum, bununla beraber Altesinizin muhakkak çaresini bulabileceğini sandığım için, kendilerine bunun üzerine kanaatimi yazmaktan vazgeçemiyorum.

Zira, hekim değilsem de, Altesinizin geçen yaz muztarip bulundukları başka bir rahatsızlık üzerine fikrimi sormakla bahşetmiş oldukları şeref, bana izinlerini almadan fikrimi söylemeye kalkmamın kendilerine nahoş gelmiyeceği ümidini veriyor.

Yavaş hummanın en umumî sebebi hüzün ve kederdir, talihin ailenizi tedirgin etmekte gösterdiği inat, size durmadan birtakım üzüntü ve sıkıntı vesileleri veriyor. Bunlar o kadar belli ve aşikâr sıkıntılar ki hastalığınızın başlıca sebebi bu olduğuna hükmetmek için ne fazla düşünmeye, ne de işlerden iyi anlamaya ihtiyaç vardır. Talihin gadrine rağmen, fazilet kuvvetiyle, ruhunuzu memnun kılmaya çalışmadıkça, bu rahatsızlıktan tamamiyle kurtulamıyacağınızdan korkulur. Talihin her gün kendisine bir sürü sıkıntı ve üzüntü verdiği bir kimseyi neşeli olmaya kandırmanın tedbirsizlik olacağını pek iyi bilirim. Ben, bilgelerinin duygusuz olmasını isteyen o zalim feylesoflardan değilim. Altesinizin, kendilerinden ziyade ailesinin ve sevdiklerinin menfaatleri için müteessir olduklarını da biliyorum; bunu da faziletlerin en sevimlisi olarak

görüyorum. Fakat zannederim ki yüce ruhlarla aşağı ve bayağı ruhlar arasındaki ayrılık başlıca şunlardır: bayağı ruhlar ihtiraslarının esiridirler, başlarından geçen şeyler tatlı veya acı oluşuna göre, bahtiyar veya bedbahtdırlar; yüce ruhlara gelince, muhakemeleri o kadar güçlü ve kuvvetlidir ki, ötekiler kadar, hatta onlardan daha fazla ihtirasları olmasına rağmen, gene her zaman akılları hâkimdir ve böylece ıstıraplar bile işlerine yarar ve bu hayattan itibaren duydukları tam saadete yardım eder. Zira, bir yandan, kendilerine ölümsüz ve büyük memnunluklara elverişli ruhlar gözü ile bakarak, sonra, öte yandan da, birçok sakatlıklara maruz ve pek az zaman sonra mahvolmaktan geri kalmayan ölümlü ve geçici vücutlarla birleşmiş olduklarına bakarak, bu hayatta talihi kendilerine yâr kılmak için ellerinden geleni yaparlar, ama gene de ebediyetin yanında bu hayata o kadar az değer verirler ki, hayatta olup biten şeylere, bizim komedyanın oyunlarına baktığımız gözle bakarlar. Nasıl bir tiyatroda oynandığını gördüğümüz hazin ve acı hikâyeler, gözümüzden yaşlar akıtmasına rağmen, bizi çok zaman neşeli hikâyeler kadar eğlendirirse; aynı şekilde, büyük ruhlar da başlarından geçen her şeyden, hatta bunlar en acıklı ve en az katlanılır şeyler bile olsa, bir memnunluk duyarlar. Böylece, vücutlarında bir acı duydukları zaman, sabırla katlanmaya çalışırlar, güçlerini bu şekilde denemeleri de onlara tatlı gelir; böylece dostlarını büyük bir teessür içinde görünce, acılarını paylaşır ve ondan kurtarmak için ellerinden geleni yaparlar, hatta gerekirse bu uğurda ölümü bile göze almak-

tan korkmazlar. Fakat bununla beraber, vicdanlarının vazifesini yerine getirdiğine, iyi ve faziletli bir iş gördüğüne dair şahitliği onları, merhametten gelen kederin müteessir kılmasından daha çok mesut kılar. Ve nihayet, talihin en büyük lûtufları onları hiç bir zaman sarhoş ve küstah kılmadığı gibi, en büyük düşmanlıkları da, vücutlarını hasta kılacak derecede, onları ne yener, ne de kederlendirir.

Başka birine yazarken bu üslûbu kullansaydım, gülünç olacağından korkardım; fakat, Altesinizi, tanıdığım ruhların en asîli ve en yükseği olarak gördüğüm için, en mesudu olması gerektiğini de sanıyorum ve kendilerinden aşağıda bulunanlara bir göz atmak lûtfunda bulundukları ve talihin elinden aldığı nimetler ile, yakınlarının şahsımda gösterdiği cefaları, kendilerinin sahip oldukları ve hiç bir kudretin elinden alamıyacağı nimetler ile kıyasladıkları takdirde, gerçekten en mesudu da olacaktır; zira o zaman kendi elinde bulunan nimetlerden memnun olmakta ne kadar haklı olduğunu görecektir. Altesinize hizmette duyduğum sonsuz şevk ve gayret beni bu uzun konuşmaya sürükledi, önlerinde saygı ile eğilerek eksiğimi bağışlamalarını dilerim.

Madam,

Altesinizin,

Pek saygılı ve pek itaatli

Hizmetkârı

Descartes.

Prenses Elisabeth'e

Egmond, mayıs - haziran 1645

Madam,

Altesinizin bendenize yazmak lûtfunda bulundukları mektubu, bu kadar nadir bir faziletin lâyık olduğu sağlık ve saadetle bir arada bulunmamasını görmenin verdiği, sonsuz teessürlere düşmeksizin okuyamadım, böylece durmadan karşısına çıkan bir sürü üzüntüyü kolayca kavrıyorum, bunları yenmek de çok zordur, çünkü çok zaman gerçek akıl onlara doğrudan doğruya karşı gelmeyi ve onları baştan atmayı buyurmaz; bunlar birtakım iç düşmanlardır, onlarla konuşmak zorundayız, dolayısıyla da zarar vermelerine engel olmak için, durmadan onlara dikkat etmeye mecburuz; buna karşı ancak bir tek çare görüyorum, o da muhayyile ile duyuları elden geldiği kadar onlardan uzaklaştırmak, tedbir bizi mecbur ettiği zaman da, onları göz önüne almak için, ancak yalnız anlayışımızı kullanmaktır[1].

---

[1] Elisabeth, 24 mayıs 1645 tarihli mektubunda Descartes'a hastalıklarından ve ailesinin başına gelen felâketlerden şikâyet ediyor, öyle ki "bir derdimi aklımla dindirmeyi başarmadan başka bir belâ başıma geliyor. Eğer hayatımı tamamiyle tanısaydınız, benimki gibi duygulu bir ruhun bir sürü üzüntü arasında, pek zayıf bir vücutta nasıl tutunabildiğine şaşardınız." diyor.

Bunda anlayış ile muhayyile veya duyular arasındaki ayrılığı kolayca görebiliriz sanırım; vereceğim şu misâllerle daha da iyi anlaşılacaktır: meselâ, her türlü memnun olma imkânına sahip olan bir kimse, önünde durmadan meşum facialar oynandığını görür ve sadece masal ve uydurma olduğunu bildiği hazin ve acı şeyler seyrederse; dolayısıyla da, anlayışına dokunmaksızın, gözünden yaş akıtan ve hayalini heyecanlandıran şeylerle uğraşırsa, yalnız bunun, yüreğini sızlamaya ve ah vahla inlemeye alıştırmak için kâfi geldiğini görecektir sanırım; bundan sonra kanın dolaşımı gecikecek ve yavaşlıyacak, dolayısıyla da, kanın birbirine yapışan kaba parçaları, deliklerinde birikip duraklıyarak, dalağını kolayca tıkayabilecektir; hareketini muhafaza eden ince kan parçaları da, akciğeri bozabilecek ve zamanla tehlikeli olabilen, bir öksürük doğuracaktır, muhayyilesini onlardan uzaklaştırmaya çalışır ve ancak işlerin zarureti zorladığı zaman onları düşünür, geri kalan bütün zamanını ancak kendisine memnunluk ve neşe veren şeylerle uğraşmaya verirse, yalnız bu ona, kendisini ilgilendiren şeyler üzerine, onlara ihtirassız bir gözle bakacağı için, daha doğru bir hüküm vermek faydasını sağladıktan başka, kederin sebep olduğu kan mizaç ve kıvamı yüzünden dalağı ile akciğerlerinin pek kötü bir durumda bulunmasına rağmen, sağlığını düzeltmek imkânı da vereceğinden şüphe edemem. Hususiyle, tıkanmalara sebep olan bu kan parçasını eritmek için, hekimliğin ilâçlarını da kullanacak olursa, bu iyileşme daha da sağlanmış olur; buna da Spa sularının pek elverişli

olduğunu sanıyorum, fakat Altesinizin de, içerken hekimlerin tavsiyesini unutmamaları gerekir: onlara göre böyle bir kür esnasında, zihni her türlü kederli düşüncelerden sıyırmak, hatta bilimler üzerine her türlü ciddî düşünceyi bırakmak lâzımdır, sadece bir ağaçlığın yeşilliğine, bir çiçeğin rengine, bir kuşun uçuşuna ve hiç bir dikkate lüzum göstermeyen bu türlü şeylere bakmakla vakit geçiren kimseleri taklit etmeye uğraşmalıdır. Bu ise vaktini kaybetmek değil, iyi kullanmaktır; zira, bu arada, tam bir sağlığa erişmek ümidiyle memnun yaşarız, sağlıksa bu hayatta elde edilebilecek bütün nimetlerin temelidir.

Yazdıklarımın hepsini Altesinizin benden daha iyi bildiğini ve burada güç olanın teoriden çok pratik olduğunu pek iyi biliyorum; fakat fikirlerimi işitmenin kendilerine hiç de nahoş gelmediğine dair göstermiş oldukları büyük lûtuf ve iltifat bana onları kendilerine olduğu gibi yazmak, hatta kendimde tecrübe ettiğim şu vakıayı da ilâve etmek serbestliğini veriyor: aşağı yukarı aynı, hatta daha da tehlikeli bir hastalık, söylediğim ilâçla iyi olmuştur. Zira, annem ben doğduktan birkaç gün sonra, bazı sıkıntıların sebep olduğu, bir akciğer hastalığından ölmüştür. Bana da ondan, kuru bir öksürük ile sarı bir beniz miras kalmıştı. Bu hal bende yirmi yaşıma kadar devam etti. Beni bu yaştan önce gören hekimler genç öleceğimi söylüyorlardı. Fakat, hayatta rastladığım şeylere, her zaman bana onları en iyi gösteren açıdan bakmak temayülü ve memnunluğumun başlıca kaynağını kendimde aramak alış-

kanlığı beni yavaş yavaş bu hastalıktan büsbütün kurtarmıştır...

Dünyada Altesinize hizmet etmek kadar ihtirasla arzu ettiğim bir şey bulunmadığı gibi hiç bir şey de beni emirlerinizi almak şerefine nail olmak kadar mesut kılamaz.

Madam,

Altesinizin,

Pek saygılı ve pek itaatli

Hizmetkârı

Descartes.

Prenses Elisabeth'e

Egmond, haziran 1645

Madam,

Mektuplarını almak şerefine nail olduğum zaman, rahatsızlıklarından duyduğum teessürü bildiremediğimden dolayı beni af buyurmalarını Altesinizden âcizliğimle rica ederim. Zira mektuplarında her zaman öyle seçik fikirler ve sağlam muhakemeler görüyorum ki, onları kavramaya güçlü bir ruhun zayıf ve hasta bir vücutta konaklıyabileceğine bir türlü inanamıyorum. Bununla beraber Altesinizin hastalıkla, hastalığı yenebilecek çarçler üzerine gösterdiği bilgi bana, onları kullanmak için gereken maharetten mahrum olmadıklarını da sağlıyor.

Uğradığımız yeni felâketlerin bizde doğurduğu ilk huzursuzluklara karşı koymanın hemen hemen imkânsız olduğunu, hatta iyi ruhların umumiyetle pek şiddetli ve vücut üzerine daha kuvvetle tesir eden ıstıraplar da duyduklarını pek iyi bilirim; fakat uyku, böyle hallerde kanda meydana gelen çalkantıyı yavaşlattıktan sonra, ertesi gün ruhu eski haline koymak ve sakinleştirmek mümkün olur sanırım; bu da bir gün önce büyük bir felâket olarak kabul edilen şeydcn çıkarıla-

bilecek faydaları gözden geçirmeye çalışmakla ve dikkatini hayal edilen fenalıklardan çevirmekle olur. Zira zeki bir insan, halkın pek uğursuz ve mutlak olarak kötü sandığı her hâdiseye, kendisine elverişli bir açıdan bakabilir.

Altesiniz talihin kahırlarından şu umumî teselliyi çıkarabilirler ki, belki de onlar düşüncesini kendilerinin işlediği noktaya kadar işlemelerine çok yardım etmişlerdir; bu da bir imparatorluktan daha çok değer vermeleri gereken bir nimettir. Büyük servet ve refahlar çokça insanı o şekilde büyüler ve sarhoş eder ki sahipleri onlara hükmedecek yerde onlar sahiplerine hükmeder; her ne kadar sizin ruhunuz ayarındaki ruhlarda böyle bir şey olmasa da, gene servet ve refah ruhları talihsizlik kadar işliyemez: sağduyu müstesna, dünyada mutlak olarak iyi denebilecek hiç bir iyi bulunmadığına göre, sağduyuya sahip olunca, kendisinden bir fayda elde edilmeyecek hiç bir kötülük de yoktur sanırım.

Bundan önce, fazla ciddî meşgalelerin, ruhu yorarak vücudu zayıflatacağını sandığım için, Altesinizi biraz ihmalci olmaya kandırmaya çalışmıştım[1]; fakat düşüncesini kendilerini kederlendiren şeylerden uzaklaş-

---

[1] Elisabeth, 22 haziran 1645'te yazdığı mektupta; "Mektubunuz bana her zaman melânkoliye karşı panzehir hizmetini görüyor", dedikten sonra, Descartes'ın bir önceki mektupta öğütlediği kuralları uygulamakta karşıladığı güçlükleri anlatıyor ve mektubunu şöyle bitiriyor: "cinsimin uğursuzluğu beni yeni bahçenizden çıkardığınız hakikatları öğrenmek için, Egmond'a kadar seyahat etmek bahtiyarlığından alıkoyar."

tırması için zarurî olan ihtimamlardan vazgeçmesini de tavsiye etmek istemem. Tetkiklerle vakit geçirme başkalarına pek yorucu gelebileceği halde, Altesinize arasıra dinlenmek fırsatı verdiğinden hiç şüphe etmiyorum. Eğer onları kendilerine daha kolay kılmaya ufak bir yardımım olabilirse ,kendimi dünyanın en bahtiyar insanı sayarım; böylece, burada bahçemdeki nebatların özelliklerini öğrenmek ve Groningen[1] ve Utrecht'de durumun lehimde veya aleyhimde olup olmadığını bilmekten ziyade Spa sularının özelliklerini öğrenmek için la Haye'e gitmeyi arzu ederim. Bu da beni dört beş gün sonra size yeniden yazmaya mecbur edecektir. Böylece de bütün ömrümce her zaman söylediğimde sadık kalacağım.

Madam,

Altesinizin,

Pek saygılı ve pek itaatli

Hizmetkârı

Descartes.

[1] Gronigen Üniversitesinden bir profesör Descartes'ı tanrısızlık ve dinsizlikle suçlandırmıştı.

Prenses Elisabeth'e

Egmond, 21 temmuz 1645

Madam,

Altesinizi görmek şerefinden mahrum olalıdan beri, hava o kadar kararsızdı ki, çok zaman Spa sularının daha iyi bir havadaki kadar faydalı ve şifalı olup olmıyacağını merak ve bundan endişe ettim. Hekimler zihninizi yoracak hiç bir şeyle uğraşınamanızı tavsiye ettikleri bir sırada, mektuplarımın hoş bir vakit geçirmenize yarıyabileceğini bildirmek lûtfunda bulunuyorsunuz, elime geçen ilk fırsatı bu uğurda kullanmakta kusur edersem, size yazmama müsaade etmek suretiyle, göstermek arzusunda bulunduğunuz bu lûtuftan hiç istifade etmemiş olurdum.

Başka taraftan aldığınız mektupların pek çoğunun size heyecan verdiğini, sizin de onları okumadan önce canınızı sıkacak bazı haberler bulacağınızdan korktuğunuzu tasavvur ediyorum, çünkü talihin fenalığı uzun zamandır sizi bu türlü mektuplar almaya alıştırmıştır: fakat buradan gelen mektupların, size neşe vermeseler de, hiç değilse, keder de vermediklerinden emin olabilirsiniz, böylece onları, içtiğiniz suların hazmını bozmak tehlikesinden korkmaksızın, günün her saatinde

açıp okuyabilirsiniz. Zira, bu çölde dünyanın başka yerlerinde olup bitenden hiç bir haberim yoktur. En çok zihnimi işgal eden düşünceler, bana Altesinizin faziletlerini göstererek, kendilerinin lâyık olduğu mesutluk ve memnunluğa kavuşmasını dileten düşüncelerimdir, böylece size yazacağım mektuplarda ele alacağım biricik konu, bayağı ruhların boş yere talihten beklediği, bizimse ancak kendimizden elde edebileceğimiz üstün saadete erişmek için felsefenin bize gösterdiği yollardan bahsetmek olacaktır.

Bence bu yolların en faydalısı, eskilerin bu nokta üzerine yazdığını incelemek ve öğütlerine bir şey katarak, onları da aşmaya çalışmaktır. Zira bu öğütleri böylece tamamiyle kendimize malederek, kendi nefsimize tatbik edebiliriz. İşte bunun için kendiliğinden Altesinizce okumaya lâyık bir şey yaratamayan zihnimin kusurlarını tamamlamak ve mektuplarımın da boş ve faydasız olmamasını sağlamak için, Altesiniz başka birini tercih buyurmadıkları ve tasavvurumu beğendikleri takdirde, bundan böyle mektuplarımı, okuyacağım bir kitaptan, yani Seneca'nın *Vita Beate*[1] üzerine yazdığı düşüncelere hasredeceğim. Fakat (umduğum gibi) tasvip buyuracak olursanız ve bilhassa aynı kitap üzerine düşüncelerinizi bendenize bildirmek lûtfunda bulunursanız, onlar, kendi bilgimi artırmaya çok yarıyacakları gibi, kendi fikirlerimi de daha açık kılmak fırsatını verecektir. Ben de onları böylece konuşmamıza faydalı olduğu ölçüde, daha fazla dikkat ve itina ile

[1] Mesut Hayat.

inceliyeceğim, zira dünyada bütün kalbimle arzu ettiğim biricik şey elimden geldiği kadar Altesinize hizmet etmektir.

Madam,

Altesinizin,

Pek saygılı ve pek itaatli

Hizmetkârı

Descartes.

Prenses Elisabeth'e

4 ağustos 1645

Madam,

Seneca'nın, *Mesut Hayat* adlı kitabını, hoşlarına gidebilecek bir konuşma olarak, Altesinize teklif etmek maksadiyle seçtiğim zaman, yalnız müellifin şöhretiyle konunun asaletini gözönüne aldım da, konudan bahsediş tarzını düşünmedim, çünkü o zamandan beri gözden geçirdiğim bu tarzı, takibe değecek kadar doğru bulmuyorum, fakat Altesinizin, onun hakkında bir hüküm verebilmeleri için, burada Seneca gibi iman ışığından mahrum ve yalnız tabiî aklı kendine rehber edinen bir feylesofun bu konudan ne şekilde bahsetmesi gerektiğini anlatmaya çalışacağım.

Başlangıçta, pek doğru olarak, *hepsi mesut yaşamak istiyor, fakat saadeti vücuda getireni bilmiyor*, diyor, halbuki mesut yaşamanın ne olduğunu bilmeye ihtiyaç vardır. Bahtla saadet arasında bir fark bulunmasaydı, ben buna Fransızca olarak bahtlı (heureusement) yaşamak derdim: baht ancak bizden dışarıda bulunan şeylere bağlıdır, kendi emeğiyle edinemedikleri bir nimete kavuşan kimselere bilgeden çok bahtiyar denmesi

de bundandır. Halbuki saadet (béatitude) tam bir ruh memnunluğu ile iç hoşnutluğundan ibarettir, bu ise talihin lûtfuna en fazla mazhar olanlarda bulunmaz da, talihten yardım göremeyen bilgelerde bolca bulunur. Böylece, mesut yaşamak, bence, ruhu memnun ve hoşnut yaşamaktan başka bir şey değildir.

Bundan sonra, saadeti vücuda getirenin ne olduğunu, yani bize bu en yüksek memnunluğu veren şeylerin neler olduğunu, gözden geçirdiğimde, bunların da iki türlü olduğunu görüyorum: fazilet ve bilgelik gibi elimizde olanlarla itibar, servet ve sağlık gibi elimizde olmayanlar: zira hasta olmadığı halde hiç bir şeyden mahrum da bulunmayan, fakat bunun yanında fakir hasta ve sakat bir başkası kadar da bilge ve faziletli olan asil bir adam ötekinden daha tam bir memnunluk duyabilir. Bununla beraber, küçük bir vazo, içinde daha az şarap bulunmasına rağmen, büyük bir vazo gibi dolu olabilir, böylece her birinin memnunluğunu, akla göre ayar edilen arzularının doluluk ve tamlığı olarak aldığımda, en fakir ve talih veya tabiatin en çok gadrine uğrayanların da, birçok nimetlerden istifade edemeseler de, yine başkaları kadar memnun ve hoşnut olacaklarından şüphe edemem. Burada söylediğim de ancak bu türlü memnunluktur; zira, başka türlüsünü aramak beyhudedir, çünkü hiç bir suretle elimizde değildir.

İmdi, bana öyle geliyor ki, herkes, *Metot Üzerine Konuşma* da söylediğim, üç ahlâk kuralına ait olan üç şeye riayet ettiği takdirde, başka yerden bir şey beklemeksizin, kendini kendinden memnun kılabilir[1].

---

[1] Descartes burada ortaya koyduğu üç kuralı *Me-*

Birincisi, hayatın her fırsatında, yapmak veya yapmamak gerekeni bilmek için, her zaman elden geldiği kadar, düşünceyi kullanmaya çalışmaktır[2].

İkincisi, aklın öğütlediği her şeyi ihtiras veya iştihalara kapılmaksızın yerine getirmek için, sağlam ve sabit bir karar sahibi olmaktır[3]. Bence fazilet bu karar sağlamlığı olsa gerektir, bununla beraber şimdiye kadar onu bu şekilde anlıyan bir kimse de tanımıyorum: halbuki o, türlü türlü şeylere şâmil olduğundan, birçok çeşitlere ayrılmış ve dolayısıyla başka başka adlar almıştır.

---

tot Üzerine Konuşma'da kabul ettiği üç kuralla aynı gibi gösteriyorsa da gerçekte ayn değillerdir. Çünkü: 1) Onları burada, eğreti değil, temelli olarak teklif etmektedir; 2) yürürlüklerini, *Konuşma*'da olduğu gibi, topluluğun geleneğinden veya en akıllıların örneğinden değil, doğrudan doğruya akıldan almaktadır. *(Metot Üzerinde Konuşma'da* verdiğimiz *açıklamalara* bakınız: Sayfa 138 ve devamı.)

[2] Bu, temelli ahlâkın birinci kuralıdır. Eğreti ahlâkın birinci kuralı ise şu idi: "Birincisi, Tanrının çocukluğumdan beri içinde yetişmeme inayet buyurduğu dine sağlamca bağlı kalarak, memleketimin kanun ve âdetlerine itaat etmek, başka her şeyde de, kendimi birlikte yaşıyacağım kimselerin en akıllıları tarafından umumiyetle amel olunan en ölçülü ve aşırılıktan en uzak kanaatlere göre idare etmekti."

[3] Bu kural, temelli ahlâkın ikinci kuralıdır. Eğreti ahlâkın ikinci kuralı ise şöyle ifade edilmişti: "İkinci düsturum, elimden geldiği kadar işlerimde karar ve sebat sahibi olmak ve en şüpheli kanaatleri bile, bir defa kabule karar verdikten sonra, pek emin ve şaşmaz kanaatlermiş gibi, daima sebatla takip etmekti."

Üçüncüsü, böylece elden geldiği kadar, akla göre hareket ederken, elde olmayan bütün nimetlere tamamiyle gücümüzün dışında şeyler göziyle bakmak ve bu yolla, onları hiç bir zaman arzu etmemeye alışmaktır[1]; zira memnun olmamıza engel olan biricik şey, arzu, esef, veya nedamettir. Ama her zaman aklımızın emrettiğini yapacak olursak, sonradan olaylar aldandığımızı gösterse bile, nâdim olmak için asla hiç bir sebep bulunmıyacaktır: çünkü bunda bizim hiç bir kabahatimiz yoktur: meselâ, olduğundan çok kol veya dilimiz olmasını istemeyiz de, daha fazla sağlık ve zenginlik arzu ederiz; buna da sebep, bu şeylerin sadece kendi emeğimizle elde edilebileceğini veyahut tabiatımızın hakkı olduğunu tahayyül etmemizdir; halbuki ötekiler için böyle düşünmeyiz. Fakat, mademki aklımızın öğüdünü dinledik, o halde, elimizden gelen hiç bir şeyi ihmal etmediğimizi, hastalık ve talihsizliğin, insan için, sağlık ve zenginlikten daha az tabiî olmadığını düşünerek, bu kanaatten kendimizi kurtarabiliriz.

Esasen, her çeşit arzular saadetle uzlaşmaz da değildir, yalnız sabırsızlık ve hüzün doğuranlar müstesna. Sonra, aklımızın hiç aldanmaması da zarurî değil-

---

[1] Temelli Ahlâkın üçüncü kuralı. Eğreti Ahlâkın üçüncü kuralı da şu idi: "Üçüncü düsturum, daima talihten ziyade kendimi yenmeye ve dünyanın düzeninden çok kendi arzularımı değiştirmeye ve umumiyetle düşüncelerimizden başka hiç bir şeyin tamamiylet elimizde olmadığını, dolayısıyla dışımızda olan şeyler hakkında elimizden geleni yaptıktan sonra, gücümüzün yetmediği bütün şeylerin bizim için, mutlak olarak imkânsız olduğuna inanmaya alışmaya çalışmaktı."

dirş yeter ki vicdanımız en iyi olduğuna hükmettiğimiz şeyleri yapmak için hiç bir zaman karar ve fazileti eksik etmediğimize şahitlik etsin; böylece, bu hayatta memnun olmamız için yalnız fazilet kâfidir. Fakat fazilet, akılla aydınlanmadığı zaman yanlış olabilir, yani iyi yapmak irade ve kararı, bizi iyi sandığımız kötü şeylere de götürebilir, bunun için, faziletden gelen memnunluk sağlam bir memnunluk değildir; sonra umumiyetle bu fazilet zevk, iştah ve ihtiraslara karşı konduğu için, onu işlemek pek güçtür, halbuki aklı doğru kullanma, iyinin doğru bir bilgisini vererek, faziletin yanlış olmasına engel olduğu gibi, hatta faziletle meşru zevklerin arasını bularak, onları tatmamızı kolaylaştırdıktan başka, bize tabiatımızın hal ve şartını da öğreterek, arzularımıza bir sınır da kor. Böylece, itiraf etmek lâzımdır ki insanın en büyük saadeti aklını doğru kullanmasına bağlıdır ve dolayısiyle bunu edinmeye yarıyan öğrenim, meşguliyetlerin en faydalısı olduğu gibi, şüphesiz en güzeli ve en tatlısıdır da.

Bundan sonra, bence Seneca, bize fazileti kullanmamızı kolaylaştırmak, arzu ve ihtiraslarımızı düzenlemek ve böylece tabiî saadeti tatmak için bilinmesi gereken başlıca hakikatları öğretmeli idi; bu onun kitabını, müşrik bir feylesofun yazabileceği, en iyi ve en faydalı bir eser kılabilirdi. Yalnız şunu arzedeyim ki bu sadece, Altesinizin takdirine sunduğum kanaatimdir. Nerede kusur ettiğimi bildirmek lûtfunda bulunurlarsa

kendilerine pek minnettar kalacak ve yanlışlarımı düzelterek bir defa daha saygılarımı sunacağım.

Madam,

Altesinizin,

Pek saygılı ve pek itaatli

Hizmetkârı

Descartes.

Prenses Elisabeth'e

18 ağustos 1645

Madam,

Bundan önce, Seneca'nın kitabında neden bahsetmesi gerektiği üzerine düşüncemi söylemiştim, şimdi onda neden bahsettiğini ele alacağım. Kitabında başlıca üç şey görüyorum: birincisi, üstün iyinin ne olduğunu anlatmaya çalışıyor ve onun birçok tanımlarını veriyor; ikincisi, Epikuros'un kanaatine karşı savaşıyor; üçüncüsü, buyurdukları kurallara göre yaşamıyorlar diye feylesoflara çatanlara karşılık veriyor. Bu şeylerden ne tarzda bahsettiğini daha yakından görmek için, kitabının her bölümü üzerinde biraz duracağım.

Birincide, akıldan çok örnekle göreneği güdenlere çıkışıyor, *hayatta*, diyor, *hiç düşünülmez, daima inanılır*. Bunun yanında en bilge sanılanlardan öğüt almayı da doğru buluyor, ama, insanın onların kaaatlerini sigadan geçirmek için kendi muhakemesini kullanmasını da istiyor. Bunda ben de tamamiyle onun fikrindeyim; zira her nekadar birçokları kendiliğinden doğru yolu bulamasa da, bununla beraber, başka birisi açıkça gösterince, yeterce görmiyecekler pek azdır; böy-

lece, ne olursa olsun, en bilgelerin öğüdünü aramaya özendiği ve ruhunun bütün kuvvetlerini güdülmesi gereken incelemeye verdiği zaman insanın vicdanını memnun etmeye ve ahlâk üzerine edindiği kanaatlerin en iyi kanaatler olduğuna inanmaya hakkı vardır. Fakat Seneca burada güzel sözünü süslerken düşüncesini ifadede daima doğru değildir. Nitekim, *kalabalıktan çıkalım bilge oluruz*, dediği zaman, sanki bilge olmak için, acayip olmak yettiğini söylüyor gibidir. Halbuki demek istediği hiç de bu değildir.

İkinci bölümde, birincide söylediğini başka sözlerle anlatmaktan başka bir şey yapmıyor gibidir; yalnız *herkesçe iyi sanılan iyi değildir*, sözünü ilâve ediyor.

Üçünde de, yine bir sürü üstünkörü sözlerden sonra, sonunda üstün iyi üzerine kanaatini söylüyor. *Üstün iyi eşyanın tabiatına uygundur*, diyor *ve tabiatın örnek ve kanununa uymak bilgeliktir ve mesut hayat tabiatiyle ahenklidir*, diyor. Ben, bu anlattıklarının hepsini pek karanlık buluyorum. Zira, tabiatten tabiî temayüllerini anlamadığı muhakkaktır, çünkü çoğuncalık onlar bizi, kendisine karşı savaştığı, şehvet peşinde sürüklüyor; fakat sözünün sonu bizi şuna hükmettiriyor ki, *eşyanın tabiatı*ndan Tanrının dünyada bulunan bütün şeylerde kurduğu düzeni anlıyor ve bu düzene de yanılmaz ve irademizden bağımsız göziyle bakarak, *eşyanın tabiatına rıza ve onun kanun ve örneğine uyma bilgeliktir;* veyahut da, Hıristiyanca söylersek, bilgelik TANRI'nın iradesine boyun eğmek ve bütün işlerimizde onu yerine getirmektir; *mesut hayat da kendi tabiatına uygundur*, yani saadet böylece dünyanın düze-

nine uymak ve başımıza gelen her şeyi iyi bulmaktır, diyor. Bu ise hemen hiç bir şeyi açıklamadığı gibi, hemen sonunda, *ruh sağlam değilse, bu saadet olmaz,* diye ilâve ettiği ile de ilgisi iyice görülmüyor, eğer tabiata göre yaşamaktan gerçek akla göre yaşamak anlıyorsa, başka.

Dördüncü ile beşinci bölümde, üstün iyinin başka birkaç tanımını daha veriyor; hepsinin birinci tanımın anlamı ile bir ilgisi varsa da, hiç biri onu yeterce açıklamıyor; ayrılıkları da Seneca'nın, söylemek istediğini iyice anlamadığını gösteriyor. Zira bir şey ne kadar iyi kavranırsa, tek bir tarzda ifade etmeye de o kadar kuvvetle karar verilir. En iyi bulduğumu sandığım yer beşinci bölümdedir. Orada diyor ki: *Mesut o kimsedir ki, akıl sayesinde ne arzu eder, ne de korkar, mesut hayat da doğru ve şaşmaz bir hüküm üzerinde sağlamlaşır.* Ama ne sebepten hiç bir şeyden korkmamak, ne de hiç bir şey arzu etmemek gerektiğini öğrenmedikçe, bütün bunların bize pek az yardımı vardır.

Aynı bölümlerde, saadeti zevkte bulanlarla savaşmaya başlayıp, sonraki bölümlerde de devam ediyor. Bunun için, öteki bölümleri ele almadan önce, bu mesele üzerine fikrimi söyliyeceğim.

İlk olarak, saadetle üstün iyi ve işlerimizin yönelmesi gereken son gaye ve hedef arasında bir ayrılık bulunduğunu görüyorum: zira saadet üstün iyiye sahip olmaktan doğan ruh memnunluk ve hoşnutluğudur. Ama işlerimizin gayesinden, her ikisini de anlıyabiliriz, zira üstün iyi bütün işlerimizde hedef edinmemiz gereken

şey olduğu gibi, ondan doğan ruh memnunluğuna da, bize üstün iyiyi arattıran cazibe olduğundan, haklı olarak gayemiz adını veriyoruz.

Bundan başka, Epikuros'un, şehvet sözünü kendisine karşı savaşanlardan başka mânada aldığını görüyorum. Zira kasımlarının hepsi bu sözün mânasını, duyuların zevkleri içinde kalarak daraltınışlardı. O ise, Seneca ile başkalarının yazdığından da kolayca anlaşılacağı gibi, tam tersine olarak, onu bütün ruh memnunluklarına yayıyordu.

Böylece pagan feylesoflar arasında üstün iyi veya işlerimizin gayesi üzerine başlıca üç kanaat vardır: birincisi, üstün iyinin, şehvet olduğunu söyleyen Epicuros'un kanaatı; ikincisi üstün iyinin fazilet olmasını isteyen Zenon'un kanaati; üçüncüsü de, üstün iyinin vücudun olduğu kadar ruhun da bütün olgunluklarından mürekkep olduğunu söyleyen Aristo'nun kanaati. Bu üçü müsait şekilde tefsir edilirse, doğru olarak kabul edilebilir ve aralarında bir uyuşma bulunabilir.

Zira Aristo umumî olarak bütün insanların tabiatının üstün iyisini, yani bütün insanların en olgununun sahip olabileceği iyiyi göz önüne aldığı için, onu insan tabiatının erişebildiği bütün olgunluklardan tertip etmekte haklı idi; ama bu, bizim hiç de işimize yaramaz.

Tersine Zenon da her insanın tek başına ulaşabileceği iyiyi göz önüne aldığından, üstün iyinin ancak fazilette olduğunu söylemekte haklı idi. Çünkü, ancak fazilettir ki elde edebileceğimiz, nimetler arasında tamamiyle irademize bağlıdır. Fakat Seneca, bozukluklar (rezilet) arasında bir ayrılık göstemeksizin hepsine

eşit göziyle bakarak, fazileti o kadar şehvet veya zevk düşmanı olarak göstermiştir ki melânkoliklere kendilerini tamamiyle vücuttan ayıranlardan başka mürit bulnamıştır.

Sonra Epikuros da, saadetin neden ibaret bulunduğunu ve işlerimizin hedef ve gayesi ne olduğunu gözden geçirdiğinde, bunun zevk, yani ruh memnunluğu olduğunu söylemekte hata etmemiştir; zira her ne kadar yalnız vazifemizi bilmek bizi iyi işlere zorlasa da, bununla beraber, eğer yaptığımızdan zevk almazsak, hiç bir saadet duymayız. Fakat zevk adı çokça kaygı, sıkıntı ve nedametle birlikte veya onlardan sonra doğan yalancı zevklere verildiğinden, birçok kimseler Epikuros'un bu kanaatinin rezileti öğrettiğini sanmıştır. Doğrusu fazileti de öğretmiyor. Fakat nasıl hedefe isabet ettirene bir mükâfat verilen yerde, mükâfatı görenlere hedefe atma arzusu verilir, fakat hedefi görmedikçe, mükâfatı kazanmazlarsa ve hedefi görenler de, kazanacak bir mükâfat görmedikçe, hedefe atmazlarsa; aynı suretle hedef olan fazilet de, tek başına görüldüğü zaman, insanda büyük bir arzu doğurmaz; fakat faziletin mükâfatı olan memnunluk da, faziletin yolunda gidilmedikçe kazanılmaz.

Böylece burada saadetin ancak ruh memnunluğundan, yani alelûmum memnunluktan ibaret olduğunu çıkarabileceğimi sanıyorum; zira her ne kadar vücuttan gelen birtakım memnunluklar bulunsa da, bununla beraber ruhta bulunmayan hiç bir memnunluk yoktur; fakat sağlam bir memnunluk sahibi olmak için faziletin yolunda gitmek, yani en iyi olduğuna hükmettiğimiz

her şeyi yapmak için sağlam ve sabit bir irade sahibi olmak ve aklın bütün kuvvetini de iyi hüküm vermek için kullanmak lâzımdır, Seneca'nın bunun üzerine yazdığını başka bir zamana bırakıyorum; zira bu mektubum çok uzadı ve bana ancak her zaman söylediğimi yazacak kadar yer kaldı:

Madam,

Altesinizin,

Pek saygılı ve pek itaatli

Hizmetkârı

Descartes.

Prenses Elisabeth'e

Egmond, 1 eylül 1645

Madam,

Altesinizin son günlerde la Haye'de mi, yoksa Rhenen'de mi bulunduklarını bilmediğim için, mektubu Leyde yolu ile gönderdim ve bana yazmak lûtfunda bulundukları mektubu da, Alckmar'a getiren habercinin hareketinden sonra aldım. Bu da beni, okumak zahmetinde bulunduğunuz kitap üzerine verdiğim hükmün, hükmünüzden farklı olmadığını ve muhakeme tarzımın size oldukça tabiî göründüğünü bilmekten ne kadar gurur duyduğumu daha erken bildirmekten alıkoydu. Bahsettiği şeyler üzerine düşünmek için benim kadar boş vaktiniz olsaydı, eminim ki, her şeyi benden daha iyi görecektiniz, ben de size bir şey yazamıyacaktım; fakat Altesinizin yaşı, asaleti ve meşgaleleri buna imkân vermediği için, belki yazdığım, zamanınızı biraz tasarrufa yarıyabilecek, yanlışlarım da size hakikati görmek için fırsatlar verecektir[1].

---

[1] Descartes'ın 4 ağustos 1645 tarihli mektubuna Elisabeth, 16 ağustosta cevap veriyor. Fakat Descartes onu alamadan, 18 ağustos tarihli mektubunu yazıyor. Böylece, bu mektupta Elisabeth'in itirazlarına cevap ve-

Gerçekten, tamamiyle muhtar idaremize bağlı olan ve bütün insanların başka bir yerden yardım görmeksizin elde edebileceği bir saadetten bahsettiğim zaman, muhakeme etme gücünü gidererek, makul bir ruh memnunluğunu gideren birtakım hastalıklar bulunduğunu pek iyi gösteriyorsunuz; bu da bana, genel olarak bütün insanlar için söylediğim şeyin, ancak akıllarını serbestçe kullanan ve bununla birlikte bu saadete erişmek için tutulması gereken yolu bilen kimseler için anlaşılması lâzım geldiğini öğretiyor. Zira hiç ibr kimse yoktur ki kendisini memnun kılmak istemesin; fakat birçokları bunun yolunu bilmez ve çok zaman da vücuttaki hastalık irâdenin hür olmasına engel olur. Nitekim uyuduğumuz zaman da aynı hal vâkidir; zira dünyanın en feylesof adamı bile, tabiatı müsait olunca, kötü rüyalar görmekten kurtulamaz. Fakat şu da

---

riyor. Elisabeth o mektubunda şöyle diyordu: "iradeye bağlı olmayanın yardımı olmaksızın, sözünü ettiğiniz saadete erişilip erişilemiyeceği üzerine duyduğum şüpheden henüz kurtulamıyorum; çünkü birtakım hastalıklar var ki muhakeme gücünü, dolayısıyla da makul bir memnunluğa erişme imkânını kaldırıyor. Birtakımları da, kuvveti azaltıyor; sağduyunun kurduğu kuralları gütmeye engel oluyor ve en ölçülü adamı bile ihtiraslarının esiri ve çabuk bir karar isteyen talih kazalarından kurtulmaya az elverişli kılıyor. Epikuros, böbrek ağrılarından kıvranırken, halk gibi bağıracak yerde, dostlarına hiç bir acı duymadığını söylediği zaman, hükümdar, kaptan veya dalkavuk gibi değil, feylesof gibi yaşıyordu ve dışardan hiç bir şeyin, ona vazifesini unutturamıyacağını ve felsefe kurallarına göre hareketine engel olmıyacağını biliyordu."

var ki, zihin serbestken edinilen bir fikrin, vücudun rahatsızlığı ne olursa olsun, sonradan gene zihne geldiğini tecrübe gösteriyor; böylece, uzun zamandan beri düşlerimde canımı sıkacak hiç bir şey göremediğimi söyliyebilirim ve zihnimizde kötü düşüncelere yer vermemeye alışmakta da büyük fayda bulunduğuna şüphe yoktur. Fakat ancak kendimize sahip olduğumuz zamandır ki mutlak olarak kendimizden sorumlu olabiliriz ve hayatımızı kaybetme, aklımızı kullanma serbestliğini kaybetmenin yanında pek önemsiz kalır; dinin öğrettiklerini bir yana bıraksak bile, yalnız tabiî felsefe ruhumuza, ölümden sonra, şimdikinden daha mesut bir hayata erişeceğimiz ümidini verdiği gibi; en korkulacak şeyin de ruhun, hürriyetini tamamiyle elinden alan bir vücuda bağlanması olduğunu öğretir.

Zihni tamamiyle bulandırmamakla beraber, mizacımızı bozan ve bizi keder, hiddet, veya başka bir pasiyona alışmadık şekilde elverişli kılan öteki rahatsızlıklara gelince, şüphesiz onlar da acı verir, fakat yenilmez de değillerdir, ve hatta yenilmesi güç olduğu ölçüde ruha, onları yenmekten doğan bir memnunluk da verirler. Büyük bir asaletin şöhreti, sarayın müdahinlikleri, talihin düşmanlıkları ile, feylesof rolümüzü oynıyabilmemize gadirlerinden daha çok engel olan, lûtufları gibi, dış engeller hakkında da aynı şeyi düşünüyorum. Zira her istediğimizi elde edince, kendimizi düşünmez oluruz, ama, sonradan, talih değişince de, ona bel bağladığımız ölçüde şaşalarız. Nihayet genel olarak hiç bir şeyin, aklımızı bozmadıkça, bizi mesut olmak imkânından mahrum edemiyeceği söylenebilir; ve en

çok zararı dokunanlar da, her zaman en kötü görünenler değildir.

Fakat her bir şeyin memnunluğunuza ne kadar yardımda bulunduğunu tam olarak bilmek için, bu memnunluğu yaratan sebeplerin neler olduğunu incelemek gerekir, bu ise faziletin tatbikini kolaylaştırmaya yarıyan temel bilgilerden biridir; zira ruhumuzun bizi olgunlaştırmaya yarayan bütün işleri, faziletli işlerdir, bütün memnunluğumuz da herhangi bir olgunluk sahibi olduğumuzu içten görmemizdir. Böylece sonunda bize bir memnunluk ve zevk vermeyen hiç bir fazileti (yani aklımızın yapmamız gerektiğini söylediği bir şeyi) hiç bir zaman işlememize imkân yoktur. Fakat zevk de iki türlüdür: birincisi yalnız ruh zevkleridir, ikincisi ise insan zevkleri, yani bedenle birleşmiş ruhun zevkleridir; muhayyilenin belirsiz bir şekilde kavradığı bu sonuncu zevkler, çok zaman bilhassa elde edilmeden önce, olduğundan çok daha büyük görünürler, hayatta görülen bütün kötülükler ile yanılmaların kaynağı da budur. Zira, aklın düzenine göre, her zevk, kendisini doğuran olgunluğun büyüklüğü ile ölçülmek gerekir; sebeplerini açıkça bilmediğimiz zevkleri bu şekilde ölçeriz. Fakat çok zaman ihtiras bizi bazı şeylerin olduğundan daha iyi ve daha arzuya değer olduğuna inandırır ama, onları elde etmek için epey emek verdikten ve daha gerçek nimetlere sahip olmak fırsatını da elden kaçırdıktan sonra, faydalanırken eksiklerini görüyoruz; buradan da nefret, teessür ve nedamet doğuyor. Bundan dolayı, aklın gerçek işi, bütün dikkatimizi gerçekten arzu edilir iyileri elde etmeye çalışmaya ver-

mekte kusur etmememiz için, elde edilmesi iktidarımızda olan bütün iyilerin tam ve doğru değerini incelemek olmalıdır. Bunda da, talih tasarılarımıza karşı gelip de, gerçekleşmelerine engel olsa bile, gene hiç olmazsa kendi yanlışımız yüzünden bir şey kaybetmediğimizden emin olacak, böylece tadılması elimizde olan tabiî saadeti tatmaktan geri kalmayacağız.

Böylece meselâ, hiddet pek şiddetli öc alma arzuları doğurabilir ve bize düşmanımızı cezalandırmayı şeref veya hayatımızı korumaktan daha tatlı hayal ettirebilir ve bu yüzden tedbirsizce her ikisini de tehlikeye koydurabilir. Halbuki akıl, öc almadan elde edilen zevkin hangi iyilik veya olgunluk üzerine dayandığını incelediği zaman, bunun (hiç değilse bu öc alma bize yeniden tecavüzü önlemediği zaman) sadece öc aldığımız kimseden üstün olduğumuzu hayal ettirmeden başka bir iyilik veya olgunluğu olmadığını görecektir. Bu da çok zaman boş bir hayalden ibarettir ve şerefin veya hayatın, hatta öc almaktan vazgeçerek, hiddetine hâkim olmanın verdiği memnunluğun yanında değer verilecek bir şey değildir.

Aynı şey başka bütün pasiyonlarda[1] da vakidir; zira peşinden koştuğu iyiyi, başkasından daha parlak-

[1] Uğramak *subir* ve katlanmak *souffrir* ifade eden *pâtir*'den gelen *passion* kelimesinin, *Descartes*'in dilinde bu etimolijik kökle ilgili bir anlamı vardır. O, etmek *faire*, etkilemek *prodduire* ifade eden *agir*'den gelen *action*'un tam karşıtıdır. Ruhun, etme veya etkilemeleri aksiyonlar; edilme veya etkilenmeleri, uğrama veya katlanmaları da pasiyonlardır. O halde, iradenin kararları aksiyonlar, duyarlığın alınmaları da, meselâ aşk ve nef-

lıkla gösteremeyen ve zevkleri, tatmazdan önce, tattıktan sonra farkettiğimizden daha büyük hayal ettirmeyen bir ihiras yoktur. Şehvetin herkesçe yerilmesi de bundandır, çünkü bu kelime bizi çokça görünüşleriyle aldatan ve umumiyetle yalnız ruha ait zevklerde olduğu gibi, intizarından ıstırap doğmayan — çok daha sağlam başka birçok zevkleri ihmal ettiren zevkleri ifade etmek için kullanılıyor. — Umumiyetle diyorum, zira bütün ruh zevkleri öğülür zevkler değildir, çünkü yanlış bir kanaat üzerine dayanabilirler, meselâ, başkasını kötülemek için yapılan dedikodudan duyulan zevk bunlardan biridir, onun da dayandığı biricik temel, başkalarını düşürdüğümüz ölçüde kendimizi yükselttiğimizi sanmaktır; sonra ruh zevkleri, hırsın verdiği zevkte olduğu gibi, kuvvetli bir pasiyonla birlikte bulundukları zaman, görünüşleri ile de aldatabilirler.

Fakat vücut zevkleri ile ruh zevkleri arasındaki başlıca ayrılık şudur: vücut durmadan değişmeye uğrar, hatta korunması, iyiliği ve sağlığı da bu değişmeye

---

ret, neşe ve keder, pasiyonlardır: "Bana öyle geliyor ki ruhun algılarını veya duygularını, veyahut da heyecanlarını, pasiyonları olarak tanımlıyabiliriz." *(Ruhun pasiyonları:* madde 27). Fakat öte yandan da, konuyu beden bakımından ele alınca, durum tersine döner: o zaman ruhun pasiyonları bedenin aksiyonları, aksiyonları da pasiyonları olur: "Ruhumuzu doğrudan doğruya etkileyen biricik şey, birleşmiş olduğu vücuttur, dolayısıyla da ruhta, bir pasiyon olanın, umumiyetle vücutta bir aksiyon olduğunu düşünmeliyiz; böylece bizi pasiyonlarımızın bilgisine götüren en iyi yol, ruhla beden arasındaki ayrılığı incelemektir." *(Ruhun Pasiyonları,* madde 3).

bağlıdır, dolayısiyle de, onunla ilgili bütün zevkler devamlı değildir; zira onlar duyuldukları anda vücuda faydalı bir şey edinmekten doğarlar; o şey faydalı olmaktan kesilince de kesilirler, halbuki ruh zevkleri, ne hakikatın bilgisi, ne de hiç bir yanlış isbatla yıkılmayacak kadar sağlam bir temele dayandıkları zaman, ruh gibi ölmez olabilir.

Kısacası, hayatın idaresinde aklımızın gerçek işi, hareketimizle elde edebileceğimiz bütün ruh ve beden olgunluklarının değerini pasiyonsuzca incelemek ve gözden geçirmekten ibarettir, böylece, umumiyetle, başkalarını elde etmek için, bazılarından mahrumluğa mecbur olduğumuzdan, her zaman en iyilerini seçmiş oluruz. Sonra vücut zevkleri önemsiz zevkler olduğu için, genel olarak denebilir ki, onlarsız mesut olmak imkânı vardır. Bununla beraber, ne onları hor görmek ne de ihtirassız yaşamak fikrindeyim; sadece onları akla bağlı kılmak kâfidir ve bu şekilde vahşiliklerini kaybettikleri zaman da, bazı kere aşırılıktan yana meylettikleri ölçüde faydalı olurlar. Nitekim benim, hiç bir zaman, beni, size karşı göstermem gereken saygı ve tapınmaya götüren ihtirastan daha aşırı bir ihtirasım yoktur.

Madam,

Altesinizin,

Pek saygılı ve pek itaatli

Hizmetkârı

Descartes.

Prenses Elisabeth'e

15 eylül 1645

Madam,

Altesiniz, Seneca'yı üstün iyi üzerine kanaatini açıkça anlatmaktan alıkoyan bütün sebepleri o kadar doğru görmüşler ve kitabını o kadar büyük bir dikkatle okumuşlar ki, burada kitabının bütün bahislerini sıra ile incelemeye devam etmekle, sizi boş yere tâciz etmekten ve hayatın bütün işlerinde en iyiyi ayırdedebilmek için anlayışı kuvvetlendirmek vasıtaları üzerine sormak lûtfunda bulunduğunuz soruya cevap vermemi geciktirmekten korkarım. Bundan ötürü, şimdi Seneca üzerinde durmaksızın, yalnız bu konu üzerine kanaatimi açıklamaya çalışacağım[1].

---

[1] Elisabeth, Descartes'ın öğüdü üzerine Seneca'yı okuyor: "O kitapta bulunan karanlık, eskilerin bir çoğunda olduğu gibi, sizinkinden tamamiyle farklı açıklama tarzından geliyor: çünkü bizim ihtimalli bulduğumuzu onlar hipotez olarak alıyor. Sonra, muhakemeyi kullanarak çömezler elde edecek yerde muhayyileyi hayrete düşürerek, hayranlar kazanmak düşüncesiyle, bir bağ ve sıra da gözetmiyor. Seneca, gençliği kendi kanaatine çekmek için, başkalarının kullandığı şiir ve masal yerine, güzel sözler kullanıyor. Epikuros'un kanaatini çürütme tarzı da bu fikri doğruluyor gibidir" diyerek

Her zaman iyi hüküm vermeye hazır bir durumda bulunmak için ancak iki şey gerektiğini sanıyorum: biri hakikatin bilgisi, öteki de, gerektiği her defada, bu bilgiyi hatırlamak ve doğrulamak alışkanlığıdır. Fakat yalnız Tanrı her şeyi tam olarak bildiği için, bizim sadece en çok işimize elverişli şeyleri bilmekle yetinmemiz gerektir.

Bu şeylerin de birincisi ve başlıcası şudur: bir Tanrı vardır, her şey ona bağlıdır, olgunlukları sonsuzdur, gücü pek büyük ve geniştir, kararları şaşmazdır: zira bu bize, başımıza gelen bütün şeyleri, Tanrının sırf bizim için gönderdiği şeyler olarak, iyi karşılamayı öğretir, aşkın gerçek konusu olgunluk olduğuna göre de, zihnimizi, Tanrıyı olduğu gibi gözden geçirmek için yukarıya çevirdiğimiz zaman, tabiî olarak onu sevmeye sürükleniyoruz, o derecedeki, başımıza gelen şeylerde iradesinin yerine geldiğini düşünerek, kederlerimizden bile bir sevinç payı çıkarıyoruz.

Bilinmesi gereken ikinci şey ruhumuzun tabiatıdır, bu da bize öğretir ki, ruh vücudun içindedir, ondan çok daha asîldir, bu hayatta mevcut olmayan birçok zevk ve memnunlukları duyup tadabilir: zira bu, ölümden korkmamızın önüne geçtiği gibi, sevgimizi de dünya şeylerinden ayırır, öyle ki, ancak talihin elinde olan her şeye hor bir gözle bakarız.

Descartes'a hak verdikten sonra diyor ki: "Seneca'nın dediği ve demesi gerekenden hareket ederek, bana, hayatın bütün işlerinde en iyi hüküm vermek için, anlayışı kuvvetlendirme yollarını öğretmeye devam edeceğinizi umuyorum." (Ağustos 1645).

Burada, Tanrının eserleri üzerine gerektiği gibi hüküm vremek ve *İlkeler*'imin üçüncü kitabında anlatmaya çalıştığım veçhile, evrenin büyüklüğü üzerine geniş bir fikir edinmek de çok işe yarıyabilir: zira göklerin ötesinde ancak mevhum mekânlar vardır, bütün gökler yerin işine yaramak, yer de ancak insanın işine yaramak için yaratılmıştır, diye hayal edecek olursak, o zaman yeryüzünü esas yerimiz, bu hayatın da en iyi hayat olduğunu sanmaya meylederiz; böylece de, bizde gerçekten mevcut olan bütün olgunlukları bilecek yerde, kendimizi başka varlıkların üstünde göstermek için onlara kendilerinde bulunmayan, birçok eksiklikler yükletiriz: bununla da yersiz bir böbürlenmeye kapılarak, Tanrının divanından olmak ve onunla birlikte dünyanın idaresini elimize almak isteriz, bunun da sou bir sürü endişe ve üzüntüdür.

Tanrının iyiliği, ruhlarımızın ölmezliği ve evrenin büyüklüğünü bu şekilde tanıdıktan sonra bilinmesi pek faydalı bir hakikat daha vardır ki o da şudur: her ne kadar her birimiz başkalarından ayrı bir şahsiyet olsak, dolayısıyla da, menfaatlerimiz başkalarının menfaatinden ayrı bulunsa da, bununla beraber yalnız yaşıyamıyacağımızı ve gerçekte bu evrenin bölümlerinden biri, ayrıca da, yeryüzünün bölümlerinden biri, bu devletin ,şu cemiyetin, o ailenin bölümlerinden biri olduğumuzu, sonra onlara evimiz, sözümüz ve doğuşumuzla bağlı bulunduğumuzu düşünmeliyiz. Ve bölümü bulunduğumuz bütünün menfaatlerini her zaman kendi şahsî menfaatlerimize tercih etmeliyiz, ama bunun için ölçü ve tedbiri de elden bırakmamalıyız: zira ailesine veya memleketine yalnız ufak bir iyilik sağlamak için,

kendisini büyük bir felâkete atmak doğru değildir; böylece tek başına, şehrinin bütün insanlarından değerli olan bir adamın, şehri kurtarmak maksadiyle, kendini feda etmesi için bir sebep yoktur. Fakat her şeyi kendimize çektiğimizde de ufak bir kolaylık elde edeceğimizi sanarak başka insanlara zarar vermekten sakınmalıyız, aksi halde, ne bir gerçek dostluk, ne bir sadakat, genel olarak, ne de hiç bir fazilet mevcut olabilir: halbuki kendimize halkın bir parçası göziyle bakınca, herkese iyilik etmekten zevk alırız, hatta gerekirse, başkasının iyiliği için, hayatımızı tehlikeye koymaktan bile sakınmayız ve daha da ileri giderek, başkalarını kurtarmak için, elimizde olsa, ruhumuzu bile feda etmek isteriz. İnsanların yaptığı bütün kahramanlıkların kaynağı ve kökü işte bu düşüncedir; zira, bence, övülmeyi umdukları için, gururla, yahut da, tehlikeye aldırış etmedikleri için, körükörüne ölümü göze alanlar, beğenilmekten çok acınmaya lâyık kimselerdir, fakat bir kimse, vazifesi olduğuna inanarak, hayatını tehlikeye koyduğu, yahut da başkalarının iyiliği için herhangi bir kötülüğe katlandığı zaman, her ne kadar belki bunu kendisinden çok, bir parçası olduğu millete borçlu olduğu için yaptığını düşünmese de, gene bunu, belirsiz bir şekilde düşüncesinde bulunan bu düşünceye göre yapmaktadır. Tanrıyı gerektiği gibi bildiğimiz ve sevdiğimiz zaman, tabiî olarak bu düşünceyi edinmeye meylederiz; zira o zaman, kendimizi her şeyde onun iradesine bırakarak, kendi menfaatlerimizdn ayrılmış oluruz, ve biricik ihtirasımız da, onun hoşuna gideni yapmak olur; bunun sonunda da duyulardan gelen bütün geçici sevinçlerden ölçülmez dere-

cede değerli olan birtakım ruh hoşnutluk ve memnunluklarına kavuşuruz.

Genel olarak bütün işlerimizle ilgili olan bu hakikatlardan sonra, işlerimizin her birini özel olarak ilgilendiren başka hakikatları da bilmek lâzımdır. Bunların da başlıcaları son mektubumda gösterdiklerimdir, sanırım:

Demiştim ki, bütün ihtiraslarımız bize bazı nimetleri gerçekte olduğundan daha büyük gösterir ve bizi onların peşinde koşmaya kışkırtır; vücut zevkleri hiç bir zaman ruh zevkleri kadar devamlı olmadığı gibi, elde edildikleri zaman da umuldukları zamanda görüldükleri kadar büyük değildir. Herhangi bir ihtirasın bizi heyecana düşürdüğünü hissettiğimiz anda heyecan sükûnet buluncaya kadar hükmünüzü tâlik etmek ve dünya nimetlerinin sahte görünüşüne kendimizi kaptırmamak için, bu noktayı iyice göz önünde bulundurmak lâzımdır.

Buna ancak şunu da ilâve edebilirim ki, yaşadığımız muhite ne dereceye kadar uymamız gerektiğini bilmek için, onun ahlâk ve adetlerini de iyice incelemek lâzımdır. Hepsinin şüphesiz ispatlarını elde edemesek de, bununla beraber bir karar vermek ve iş görmek gerektiği yerde, hiç bir zaman kararsız kalmamak için de, adet olan bütün şeyler hakkında, bize en doğruya yakın görünen kanaatleri kabul etmek zorundayız. Zira esef ve nedametlerimizin biricik sebebi kararsızlıktır.

Hülâsa, yukarıda, her zaman iyi hüküm verebilmek için, hakikatin bilgisinden başka alışkanlık da gerektiğini söylemiştim. Zira, aynı şeye devamlı olarak

dikkat edemediğimiz göz önüne alınırsa, önce bize bir hakikati ispat eden kanıtlar ne kadar açık ve apaçık olursa olsun, uzun ve devamlı bir düşünce ile, alışkanlık haline gelecek derecede zihnimizde yer etmedikçe, sonra yanlış görünüşlerle ona inanmaktan vazgeçebiliriz. Bu anlamda İskolâstikte, faziletler birtakım alışkanlıklardır, diyenler haklıdır; zira, gerçekten yapılması gerekenin bilgisini nazarî olarak bilmediğimiz için değil, ama bunu yalnız amelî olarak kullanmadığımız için hata işleriz: burada bu hakikatları incelerken, onları kullanmak alışkanlığını da arttırdığı için, kendilerine onlardan bahsetmeme müsaade buyurduklarından dolayı, Altesinize ayrıca şükran borçluyum ve boş zamanımı da ancak emirlerinizi yerine getirdiğim zaman en iyi kullandığıma eminim.

Madam,

Altesinizin,

Pek saygılı ve pek itaatli

Hizmetkârı

Descartes.

Prenses Elisabeth'e

Egmond, 6 ekim 1645

Madam,

Bazen şöyle bir şüpheye düştüğüm oluyor: elimizde bulunan nimetleri olduğundan daha büyük ve daha değerli hayal ederek, elimizde bulunmayan nimetleri de bilmeyerek veya gözden geçirmek için üzerinde durmayarak, memnun ve neşeli olmak mı, yoksa her ikisinin de gerçek değerini tanımak için, fazla bilgili ve düşünceli olarak, kederli olmak mı daha iyidir? Üstün iyinin neşe olduğuna inansaydım, ne pahasına olursa olsun, neşeli olmaya çalışmak gerektiğinden şüphe etmezdim ve can sıkıntısını şarapta boğan yahut tütünle uyuşturanların kabalığını doğrulardım. Fakat fazileti işlemekten yahut da (aynı şey olan) elde edilmesi irademize bağlı bulunan bütün nimetlere sahip olmaktan ibaret olan üstün iyi ile, bu nimetleri elde etmeden sonra gelen memnunluğu biribirinden ayırıyorum. Bundan ötürü, zararımıza da olsa, hakikati bilmenin, bilmemekten daha büyük bir olgunluk olduğunu göz önüne alarak, az neşeli fakat çok bilgili olmanın daha iyi olduğunu kabul ediyorum. Böylece ruhumuzun en memnun olduğu an, en neşeli olduğumuz zaman değildir; tersine büyük neşeler genel olarak donuk ve ciddîdir, kahkahalı neşelerse, ufak ve geçicidir. Bunun için boş hayaller peşinde koşarak yanılmaya düşmeyi asla doğru bulmam; zira bundan gelen bütün zevk ancak ruhun

dışına dokunabilir, halbuki içi, yalancılıklarını görerek, acı duyar. Ruhumuz durmaksızın başka şeylerle uğraşırken, bunun farkına varmayabilir, fakat o zaman da adı geçen saadete kavuşamaz, çünkü saadet hareketimize bağlıdır, halbuki böyle bir hal ancak talihten gelebilir.

Fakat, bazıları bizi memnun olmaya götüren, bazıları da tersine, memnun olmaktan alıkoyan aynı derecede doğru, birçok düşüncelerle karşılaşmak imkânı olduğu yerde, bana öyle geliyor ki, tedbir daha çok memnunluk verenleri kabul etmemizi emrediyor; hatta dünyadaki şeylerin hemen hepsine iyi veya kötü görünen bir yandan bakmak mümkün olduğuna göre, herhangi bir şeyde maharetimizi göstermek gerekiyorsa, o da onlara, bilhassa en çok lehimizde görünen seviyeden bakmayı bilmektir, sanırım, elverir ki bunu aldanmadan yapalım.

Böylece, Altesiniz aklını işletmekte, birçok yaşıtlarından daha fazla vakit bulabilmesinin sebeplerini gösterirken, bundan kendilerinin ne kadar çok faydalandıklarını da göz önüne almak lûtfunda bulunurlarsa, bununla kendilerini memnun kılacak bir şey bulacaklarına eminim. Ve niçin, Altesinize memnunluk verebilecek şeylerde de, kendilerini onlarla kıyaslamayı tercih ettiklerini iyice anlamıyorum. Zira tabiatımızın öyle bir yapısı vardır ki, hakikati aramada faydalı olarak birkaç zaman çalışabilmesi için, çokça dinlenmeye muhtaçtır, kendisini fazla okumaya verirse, parlıyacak yerde paslanır, öğrenme için verebildiğimiz zamanı, buna hasrettiğimiz saatlerin sayısıyla ölçmemeliyiz, fakat daha ziyade umumiyetle başkalarının öğrenmek için verdiği zamana bakarak ölçmeliyiz, çünkü

bu zamanda insan zekâsının normal kabiliyetini görürüz.

Gene bana öyle geliyor ki, icraya karar verdiğimiz zaman iyi olduğuna hükmettiğimiz şeyi yaptığımız takdirde, hatta sonradan, daha dikkatle üzerine düşünerek, yanıldığımıza hükmetsek bile, pişman olmak için bir sebep yoktur. Fakat, daha ziyade, vicdanımıza karşı bir şey yaptıksa, nedamet getirmemiz lâzımdır, hatta sonradan, düşündüğümüzden daha iyi yaptığımızı fark etsek bile: zira biz ancak düşüncelerimizden sorumluyuz ve insan tabiatı her şeyi bilemez, ne de düşünüp danışmak için çok vakit olduğu zamanda verdiği gibi, her zaman ayak üzerinde iyi hüküm verebilir.

Hülâsa, insana kendi hakkında gerektiğinden daha iyi bir kanaat besleten gururun, ancak zayıf ve aşağılık ruhlara ait bir eksik olması, kuvvetli ve âlicenap ruhların kendilerini hor görmesini gerektirmez; fakat insanın üstünlükleri kadar eksikliklerini de tanıyarak kendi hakkında doğrulukla hüküm vermesi lâzımdır; terbiye ve nezaket bunların tellâllığını yapmaya mâni olsa da, gene kendi içimizde duymamıza mâni olmaz.

Nihayet, hayatın birçok fırsatlarında seçmek zorunda kaldığımız bütün nimetleri tam olarak bilmek için, sonsuz bir ilmimiz olmasa da, bununla beraber, son mektubumda saydığım şeyler gibi, pek zarurî şeyler hakkında orta bir bilgi ile yetinmek gerekir, sanırım.

O mektubumda Altesinizin ortaya attığı güçlük hakkındaki, yani, her şeyi kendilerine mal edenlerin başkaları için kıvrananlardan daha mı haklı olduğu meselesi hakkındaki, kanaatimi söyledim. Zira yalnız

kendimizi düşünseydik, ancak bizim olan nimetlerden faydalanabilirdik; halbuki kendimize başka bir vücudun bölümleri gözü ile bakarsak, kendimize ait olan nimetlerin hiçbirinden mahrum olmaksızın, onunla ortak olan bütün nimetlerden pay alırız. Ama fenalıklar için mesele aynı değildir; zira felsefeye göre kötülük gerçek bir şey değildir, fakat sadece bir mahrumluktur ve dostlarımızın başına gelen bir fenalık yüzünden, kederlendiğimiz zaman, bundan dolayı bu fenalığı meydana getiren eksikliği paylaşmayız. Ve böyle bir zamanda ne kadar keder veya acı duyarsak duyalım bu, her zaman iyi hareketlerden ve bilhassa kendimizle ilgili olmaksızın ,başkası için duyulan saf bir sevgiden, yani sevgi (Charité) denilen Hıristiyan faziletinden doğan hareketlerden gelen iç memnunluk kadar büyük olamaz. Böylece ağlarken ve çok acı duyarken bile, gülüp dinlenirken duyulandan daha fazla zevk duyulabilir. Gerçekte saadetin kendisi olan ruh zevkinin vücut hazzından ve rahatlığından ayrılamıyacağını ispat etmek de kolaydır, buna da misâl, bizde uyandırdıkları hüzün ve keder ölçüsünde hoşumuza giden tragediyalar ile av, top oyunu ve diğerleri gibi, pek yorucu olmalarına rağmen pek zevkli olmaktan geri kalmayan vücut ekzersizleridir ve hatta çok zaman yorgunlukla acının zevki artırdığı bile görülür. Bu ekzersizlerden duyduğu memnunluk da, ona, birleşmiş olduğu vücudun kuvvet, maharet ve başka bir olgunluğunu göstermelerinden ileri gelir; fakat bir tiyatroda acıklı ve meş'um bir hareketin temsil edildiğini görerek, ağlamaktan duyduğu memnunluksa, bilhassa muztariplere karşı merhamet duymakla faziletli bir iş görüldüğünü sanmasından

gelir; umumiyetle ihtirasların harekete geldiğini duymaktan da hoşlanır, yeter ki onlara hâkim olsun.

Fakat, bu ihtirasları tanımlayabilmek için onları daha özel olarak incelemem lâzımdır; bu ise bana burada, size yazarken, başka birine yazarkenkinden daha kolay gelecektir; zira Altesiniz eskiden hayvanların tabiatı üzerine başladığım kitabı okumak zahmetinde bulunduğundan, çeşitli izlerin dimağlarında nasıl teşekkül ettiğini yeterce bilirler: bazıları duyuları harekete getiren dış nesnelerle, bazıları vücudun durumları ile, yahut hafızada kalan önceki izlerin bakiyeleri ile, yahut yürekten gelen *ruhların* hareketi ile, yahut da insandaki ruhun hareketi ile teşekkül ederler. Ruh, dimağda bulunan izleri değiştirmek için bir kuvvete sahip olduğu gibi, ona karşılık da, bu izler de ruhta iradesine bağlı olmayan düşünceler doğururlar. Bundan sonra ruhta iradenin yardımı olmaksızın (dolayısıyla iradeden gelen bir aksiyon olmaksızın) sırf yalnız dimağda bulunan izlerle meydana gelen düşüncelere, genel olarak, pasiyonlar adı verilebilir, çünkü aksiyon olmayan her şey pasiyondur. Fakat genel olarak bu adı *ruhların* özel bir hareketiyle meydana gelen düşüncelere vermek adet olmuştur. Zira renklerin, kokuların algısı (idraki), açlık, susuzluk ,acı ve benzerleri gibi, dış nesnelerden veya vücudun iç durumlarından gelen düşüncelerin, bazılarına iç, bazılarına da dış duyumlar denmektedir. Ancak önceki izlerin hafızada bıraktığı şeylere ve ruhların her zamanki hareketlerine bağlı olan düşüncelerse, ister uyanıkken, ister düşte zihnimize gelsinler, rüya veya hülyalardır, bu durumda ruh da, hiç bir şeye kendiliğinden karar vermediği için,

gevşek ve tembelce beyindeki izlere uyar. Fakat yalnız anlaşılır değil, hayal da edilen bazı düşüncelere karar vermek için iradesini kullandığı zaman, bu düşünce beyinde yeni bir iz meydana getirir, bu da ruhta bir pasiyon değil, bir aksiyondur, ve asıl hayal etme de budur. Nihayet, *ruhların* her zamanki akışı genel olarak kederli, veya neşeli düşünceler doğuracak bir mahiyette olduğu zaman, bu pasiyona yükletilmez de, meydana geldikleri kimselerin mizaç veya tabiatına yükletilir, bu yüzden de filân adam kederli filân adam da neşeli bir karakter sahibidir, denilir ve ilâahir... Böylece ancak ruhların özel bir hareketinden gelen ve tesirleri ruhta imiş gibi duyulan düşüncelere pasiyon (ihtiras) denebilir.

Gerçekten hemen hemen hiç bir pasiyon yoktur ki biraz önce ayırdettiğim sebeplerin bir çoğuna bağlı olmasın; fakat onlara başlıca pasiyonun, yahut da başlıca göze çarpanın, adı veriliyor; nitekim birçokları acı duyumunu keder duyumuyle karıştırıyor, gıdıklanma duyumunu neşe pasiyoniyle karıştırıyor, ona da şehvet veya zevk adı veriyorlar. Sonra, susuzluk veya açlık duyumları da, aslında pasiyonlar olan, içmek veya yemek arzulariyle karıştırılıyor; zira genel olarak acı doğuran sebepler, ruhları, keder uyandırmak için gereken tarzda tahrik ederler, bir gıdıklanma duyuranlar da, neşe uyandırmak için gereken tarzda ruhları hareket ettirirler, başkalarında da böyledir.

Bazen herhangi bir pasiyona elverişli kılan meyil veya alışkanlıklar da asıl pasiyonla karıştırılır. Ama bunu ayırdetmek kolaydır. Zira, meselâ, bir şehirde, düşmanlar şehri kuşatmaya geliyor, dendiği zaman,

şehirlilerin verdiği ilk hüküm bir ruh işidir, yoksa bir pasiyon değildir. Gerçi birçokları aynı hükmü verse de, gene hepsi aynı derecede heyecanlanmaz, fakat korkuya az çok meyilli veya alışkan oluşlarına göre, bazıları çok bazıları da az heyecan duyar. Ruhlarının heyecana düşmeden önce, ki pasiyon yalnız odur, bu hükmü vermesi lâzımdır, yahut da, hüküm vermeksizin, hiç olmazsa tehlikeyi kavraması ve hayalini beynine hakketmesi lâzımdır, bu ise hayaletme denilen başka bir işle yapılır ve aynı vasıta ile, sinirler yoliyle beyinden kaslara giden, ruhları, yüreğin ağızcıklarını kapamaya yarayan sinirlere girmeye hazırlar, bu da kanın dolaşımını geciktirir; bundan sonra bütün vücut soluk, soğuk, titrek olur ve yürekten dimağa doğru gelen yeni *ruhlar* da, o tarzda hareket ederler ki oraya ancak ruhta korku pasiyonunu uyandıran hayallerin teşkiline yarayabilirler. Bütün bu şeyler biribirini o kadar yakından takip eder ki ancak bir tek imiş gibi görünür. Ve böylece başka bütün ihtiraslarda yürekten gelen ruhlarda özel bir hareketlilik meydana gelir.

İşte sekiz gün önce Altesinize yazmak istediğim bu idi ve tasarım ona bütün pasiyonların özel bir açıklamasını eklemekti; fakat onları teker teker saymakta güçlük bulduğumdan, haberciyi mektubum olmaksızın bırakmak zorunda kaldım. Bu arada Altesinizin bana yazmak lûtfunda bulunduğu mektubu aldığımda, yeni bir cevap vermek fırsatı buldum, o da beni, Tanrının varlığını ve onun insanların iradesine bağlı olmayan şeylerin ilk ve değişmez sebebi olduğunu ispat eden kanıtların, bence, aynı şekilde irademize bağlı olan bütün şeylerin sebebi olduğunu da ispat ettiğimi söy-

lemek için, pasiyonların tetkikini başka bir zamana bırakmaya zorluyor. Zira varlığı, ancak son derece tam ve eksiksiz olduğu göz önüne alınarak, ispat edilebilir; dünyada, tamamiyle ondan gelmeyen bir şey olsaydı, son derecede tam olamazdı. Gerçekten yalnız iman bize *inayetin (grâce)* ne olduğunu öğretir, onunla Tanrı bizi tabiatüstü bir saadete yükseltir; fakat Tanrının girmesini istemediği ve ezelden beri de istememiş olduğu bir düşüncenin bir insanın zihnine giremiyeceğini bilmek için yalnız felsefe kâfidir. İskolâstiğin külli sebeplerle cüzi sebepler arasında kurduğu ayrılığın burada bir yeri yoktur; zira, meselâ, güneş bütün çiçeklerin sebebi olduğu halde, güllerin lâlelerden ayrı olmasının sebebi değildir, çünkü meydana gelmeleri güneşe bağlı olmayan başka cüzî sebeplere de bağlıdırlar; fakat Tanrı her şeyin külli sebebi olduğu gibi tam (totale) sebebidir de. Böylece onun iradesi olmaksızın hiçbir şey meydana gelemez.

Gene doğrudur ki ruhun ölmezliği ile bu hayattan sonra tadacağı saadetlerin bilgisi, canı sıkılanlara, bu hayattan sonra bütün saadetleri tadacaklarından emin olsalardı, bu hayatı terk etmek arzusunu verebilirdi; fkat hiç bir kanıt onları temin etmiyor, ve ancak Hageias'ın[1] yalancı felsefesi bizi bu hayatın kötü olduğuna kandırmaya çalışır. Onu da Ptolemeos yasak etmiştir, çünkü okuduktan sonra bir-

[1] Kirene okulundan bir feylesof. Onca ölüm hayattan daha iyi idi; çünkü, diyordu, ancak ölüm bizi acılarla felâketlerden kurtarır. Ptoleme yıkıcı etkisini önlemek için okulunu kapatmış, kendisini de sürgün etmişti.

çokları kendilerini öldürmüştür; gerçek felsefe ise, tam tersine, aklımızı kullandığımız takdirde, en kederli hadiseler ile en dokunaklı acılar arasında bile, daima memnun olabileceğimizi öğretir.

Kâinatın genişliğine gelince, onu gözden geçirerek, nasıl Tanrı fikrinden, onun dünyayı en ufak teferruatıa kadar şahsen idare etmesi *(Providence Particulière)* fikrini ayırmaya vardığımızı anlamıyorum: zira Tanrı ile sonlu güçler tamamiyle başka şeylerdir, bunlar tükenebilir, birçok büyük etkilere kullanıldıkları için, en ufak etkilere kadar uzanmaları muhtemel olmadığına hükmetmekte haklıyız; fakat Tanrının eserlerini ne kadar büyük bulursak; gücünün sonsuzluğunu da o kadar iyi görürüz; ve bu sonsuzluğu ne kadar iyi bilirsek, o kadar da onun insanların en ufak işlerine kadar yayıldığından emin oluruz.

Altesinizin, Tanrının dünyayı bu şekilde en ufak teferruatına kadar şahsen idare etmesinden — ki bunun Tanrıbilimin temeli olduğunu söylüyorsunuz — muhtar idaremize bağlı olan şeyler vesilesiyle kararlarında vukua gelen bir değişmeyi kastettiklerini sanmıyorum. Tanrıbilim bizi Tanrıya duaya zorladığı zaman, ona neye muhtaç olduğumuzu öğretmek için değil, iradesiyle ezelden beri kurduğu düzenden bir şey değiştirmesini elde etmeye çalışmak için değil: çünkü ikisi de fenadır; fakat yalnız ezelden beri dualarımızla elde edilmesini istediğini elde etmek için zorlar. Ve zannediyodurm ki bütün Tanrıbilimciler bunda mutabıktırlar, hatta cüz'î iradeye en çok başvuran, Arminiyenler bile.

Aklın bize ne dereceye kadar halka ilgi göstermemizi emrettiğini tam olarak ölçmek güçtür; fakat bu, pek kesin olmak gereken bir şey de değildir: vicdanını memnun etmek kâfidir, bunda da meylimize fazlaca itimat edebiliriz. Zira Tanrı eşyanın düzenini o şekilde kurmuştur ki, ve insanları öyle sıkı bir topluluklu birbirine bağlamıştır ki, herkes her şeyi kendine çekse, ve başkalarına hiç bir sevgi göstermese bile, gene umumiyetle elinde olan her şeyde, bilhassa ahlâkın bozulmadığı bir devirde yaşarsa, bilgelik ve usluluğu elden bırakmadığı takdirde, kendisini onlar için kullanmaktan geri kalamaz. Ve bundan başka, insanın kendinden çok başka insanlara iyilik etmesi daha yüksek ve daha şerefli bir şey olduğuna göre, buna en fazla meyledenler ve sahip oldukları nimetlerden en az bahsedenler, gene en yüksek ruhlardır. Ancak zayıf ve alçak ruhlardır ki kendilerine gerektiğinden fazla değer verir, ve üç damla su ile ağzına kadar dolan vazolara benzerler. Altesinizin bunlardan olmadığını biliyorum, bu alçak ruhları ancak, kendileri için bir menfaat göstererek, başkaları için zahmete teşvik etmek mümkün olduğu halde, Altesinizin menfaati için, kendilerine, ancak kendisini ihmal ettiği takdirde, sevdiklerine uzun zaman faydalı olamıyacağını göstermek, ve sağlığına bakmasını yalvarmak gerektir. Benim de yaptığım budur.

Madam,

Altesinizin,

Pek saygılı ve pek itaatli

Hizmetkârı

Descartes.

Prenses Elisabeth'e

Egmond, 3 kasım 1945

Madam,

Çok zaman, yalnız bu çölde tanıdığım kimselerin konuşmalarında değil, karıştırdığım kitaplarda da pek az doğru muhakemeye raslıyorum, öyle ki, Altesinizin mektuplarında bulunanları fevkalâde bir sevinç duymaksızın okuyamıyorum; ve onlar bana o kadar kuvvetli görünyor ki onlara karşı koymaktansa yenildiğimi itiraf etmeyi tercih ediyorum. Zira her ne kadar Altesinizin kendi lehlerine yapmaktan sakındıkları kıyaslama tecrübe ile yeterce doğrulansa da, bununla beraber başkalarının lehinde hüküm vermek depek ölçülmeye değer bir fazilettir, o da, sizi insan zekâsının gücünü alelâde bir insanın misaliyle ölçmek istemekten alıkoyan âlicenaplığa pek uygun düşüyor, öyle ki fazilet ve âlicenaplığınızın son derecede hayranı bulunuyorum.[1]

---

[1] Elisabeth, 28 ekim 1645 tarihli mektubunda: "biz, diyor, meziyetlerimizden çok kusurlarımızı tanımazlığa meyilliyiz. Ve saadetimizin düşmanından kaçar gibi, işlediğimiz suçların nedametinden kaçmakla, onları düzeltmek arzusunu kaybetmek tehlikesine düşebiliriz ,hele onları herhangi bir ihtiras yüzünden işlemiş—

Altesinizin nedamet üzerine yazdığına karşı da bir şey diyemiyeceğim, çünkü o yalnız isteyerek değil, herhangi bir pasiyon bilmeye engel olduğu zaman, bilmeyerek de işlenilen hataları düzeltmeye yarayan bir Hıristiyan faziletidir. Bizi rahatsız edecek derecede aşırı olacaklarından korksaydık, tragedyaların acıklığının, şimdiki gibi, hoşumuza gitmeyeceğini pekâlâ kabul ediyorum. Fakat aşırılığa yeltendikleri ölçüde faydalı olan pasiyonlardan söz ettiğim zaman, yalnız iyi olanları söylemek istemiştim; nitekim sözüme, akla uygun olmaları gerektiğini de eklemiştim. Zira iki türlü aşırılık vardır: birincisi, şeyin tabiatını değiştirerek, iyi iken kötü kılmak suretiyle, akla uymasına engel olur; öteki ise, yalnız ölçüyü artırarak, iyi iken daha iyi kılmaktan başka bir şey yapmaz. Böylece yürekliliğin aşırısı, ancak aklın sınırlarını aştığı zamanda, atılganlık olur; ama bu sınırları aşmada da, başka bir aşırı yanı vardır, o da kararsızlık ve korkuya kapılmaktır.

---

sek, bu ihtimal daha da büyüktür. Çünkü, tabiî olarak o ihtirasla harekete gelmekten ve onun hareketlerine uymaktan hoşlanırız; ancak bunun sonunda doğan rahatsızlıklardır ki bize zararlı olabileceklerini öğretir. Ve kanaatimce, tragediaların, bizde uyandırdığı hüzün ölçüsünde hoşumuza gitmesinin sebebi, ne bizi taşkınlıklara götürecek kadar kuvvetli, ne de sağlığımızı bozacak kadar devamlı olmadıklarını bilmemizdir. Fakat bu, önceki mektuplarınızdan birinde ileri sürdüğünüz görüşü müdafaa etmek için kâfi değildir. Diyorsunuz ki, ihtiraslar, akla bağlı kalmak şartıyla, aşırılıktan yana meylettikleri ölçüde faydalıdırlar; halbuki, hem aşırı hem de bağlı olmaları imkânsız gibi görünüyor."

Tabiatlarını daha etraflıca inceleyebilmek için, son günlerde bu pasiyonların sayı ve sıraları üzerinde düşündüm; fakat bu konu üzerine fikirlerimi, henüz Altesinize yazmaya kalkacak derecede, hazırlanmış değilim, bununla beraber elimden geldiği takdirde vazifemi mümkün olduğu kadar erken yerine getirmekten geri kalmıyacağım.

Cüzî irade'ye gelince, ancak kendi varlığımız üzerine düşününce, bağımsızlığını tanımamak elimizden gelmez; fakat Tanrının sonsuz gücü üzerine düşününce de, her şeyin ona bağlı olduğuna inanmamak da elimizden gelmez, dolayısıyla da cüzî irademiz Tanrının sonsuz gücüne karşı hür değildir. Zira, "Tanrı insanları iradelerinin işleri kendi iradesine bağlı olmayacak bir tabiatta yaratmıştır", sözünde bir tenakuz vardır, çünkü bu takdirde gücü hem sonlu, hem de sonsuz olur: sonlu olur, çünkü ona bağlı olmayan bir şey vardır; sonsuz olur, çünkü bu bağımsız şeyi yaratabilmiştir. Fakat Tanrının varlığının bilgisi, bizi hür irademizden emin olmaktan menetmesi gerekmediği gibi, çünkü onu kendimizde tecrübe ediyoruz ve hissediyoruz, hür irademizin varlığının bilgisi de, bizi asla Tanrının varlığından şüphe ettirmemelidir. Zira kendimizde tecrübe ve hissettiğimiz ve hareketlerimizi öğülür ve yerilir kılmaya kâfi gelen bağımsızlık, başka tabiatta bir bağımlılıkla barışmaz değildir. Ona göre de her şey Tanrıya bağlıdır.

Ruhun bu hayattan sonraki hali hakkında, M. Igby[1] den çok daha az bilgim vardır; zira, dinin öğ-

[1] Descartes'ın dostu bir ingiliz asilzadesi - Ruhun ölmezliği üzerine bir felsefe eseri yazmıştı.

rettiğini ayrı bir yana koymak suretiyle, yalnız tabiî akılla lehimize birçok tahminlerde bulunabileceğimizi, fakat hiç bir teminat elde edemiyeceğimizi itiraf ederim. Aynı tabiî akıl gene bize bu hayatta her zaman kötülüklerden ziyade iyiliklere sahibolduğumuzu, ve asla şüphesizi şüpheliye feda etmemek gerektiğini öğrettiği için, onun, yani aklın, bize gerçekten ölümden korkmamız gerekmediğini, ama onu aramamız da gerekmediğini öğrettiğini sanıyorum.

Kâinata atfettiğim geniş uzam hakkında tanrıbilimcilerin yapabilecekleri itirazlara cevap vermem gerekmez. Çünkü Altesiniz daha önce adıma cevap verdiler. Ben yalnız şunu ilâve ediyorum ki, eğer bu uzam dinimizin sırlarını daha az inanılır kılıyorsa, astronomların her zaman göklere atfetmiş oldukları uzam da aynı şeyi yapabilirdi; çünkü onlar gökleri öyle büyük göstermişlerdir ki, kıyaslarınca, yer ancak bir noktadan ibarettir; bununla beraber kimse onlara itiraz etmemiştir.

Hulâsa, eğer bilgelik ve usluluk hadiselere hâkim olsaydı, Altesinizin girişmek isteyeceği her şeyi başaracağından şüphe etmezdim; fakat, insanların ne yapmaları gerektiğini bilerek, yapacaklarından emin olabilmek için, bütün insanların tamamiyle bilge olması lâzım gelirdi. Yahut da kendileriyle çözülecek bir işimiz olan bütün kimselerin mizacını ayrı ayrı bilmek lâzım gelirdi; fakat, bu da kâfi gelmezdi, çünkü, bundan başka, hür iradelerini de hesaba katmak lâzımdı, onun da kararlarını ancak Tanrı bilir. Yerlerinde olsaydık, nasıl hareket ederdik, diye, genel olarak başkalarının ne yapacaklarına dair verilen hükme gelin-

ce, çokça vâki olduğu gibi, bayağı ve aşağı ruhlar, temasta bulundukları kimselere benzedikleri için, niyetlerine daha iyi nüfuz eder, ve giriştikleri işte yüksek ruhlardan daha iyi başarı gösterirler, yüksek ruhlarsa, kendilerinden bilgece ve bilgelikçe aşağı kimselerle münasebette oldukları için, işler hakkında onlardan tamamiyle başka türlü hüküm verirler. Bu da Altesinizi, talihin niyetlerine karşı gösterdiği muhalefet karşısında, teselli etmelidir. Tanrının niyetlerinizi muvaffak kılmasını dilerken, her zamanki sözümü bir daha tekrar etmeme müsaadenizi dilerim:

Madam,

Altesinizin,

Pek saygılı ve pek itaatli

Hizmetkârı

Descartes.

Prenses Elisabeth'e

Egmond, ocak 1646

Madam,

Altesinizin cüzî irade üzerine ortaya attığı soruyu, cüzî iradenin bağımlılık ve hürlüğünü bir kıyaslama ile açıklamayı deneyerek, çözmeye çalışacağım[1]. Ülkesinde düelloyu yasak eden, bununla beraber, tebaalarından, başka başka şehirlerde oturan, iki asılzadenin birbiriyle kavgalı olduğunu, birbirine raslayınca döğüşmelerine hiç bir şeyin engel olamıyacağını pek sağlam olarak bilen bir kral, bir gün ikisinden birini bir iş için, ötekinin bulunduğu şehre gönderdiği, ikincisini de, gene bir iş için, berikinin bulunduğu yere yolladığı zaman, bunların birbirleriyle karşılaşarak dövüşmekten, dolayısıyla da yasağına karşı gelmekten geri kalmamıyacaklarını kesin olarak bilir, fakat bundan dolayı onları düelloya zorlamış da değildir; bilgisi hatta onları bu şekilde yola çıkarmak istemesi, birbirine rasladıkları zaman, o hiç bir şey bilmediği ve başka bir tesadüfle karşılaştıkları zaman olduğu

---

[1] Elisabeth, 30 kasım 1645 tarihli mektubunda Descartes'ın daha önceki mektuplarında ele aldığı *cüzî irade* meselesine dokunarak, irademizin hem hür hem de Tanrının kararlarına bağlı olmasını kavrıyamadığını ve bunu açıklamasını istiyor.

kadar, isteyerek ve hür olarak dövüşmelerine engel olamaz, ve yasağına karşı geldikleri için, birinci halde olduğu kadar haklı olarak cezalandırılabilirler. İmdi, bir kralın tebaalarının bazı hareketleri için yapabileceği şeyi, her şeyi insanlardan önce bilen ve sonsuz bir gücü olan, Tanrı insanların bütün hareketleri için şaşmaz bir şekilde yapar. Böylece bizi bu dünyaya göndermeden önce, irademizin bütün meyillerinin neler olacağını tamı tamına biliyordu; o meyilleri bize verirken, dışımızda bulunan bütün şeyleri de, şu veya bu zamanda duyularımıza çarpacak şekilde düzenlemiştir, ve onlar vesilesiyle cüzî irademizin şu veya bu şeye karar vereceğini bilmiştir. Tanrı böyle istemiştir, ama cüzî irademizi buna zorlamamıştır .Nasıl kral da asılzadelerin karşılaşmalarını sağlamakla, dövüşmelerini isteyen irade ile, düelloyu yasak etmekle dövüşmelerini istemeyen iradeye göre, iki irade derecesi ayırdetmek mümkünse, aynı suretle, Tanrıbilimciler de Tanrıda iki irade kabul ederler, biri mutlak ve bağımsızdır, onunla Tanrı her şeyin olduğu gibi olmasını ister, öteki ise göreli (izafî) dir, insanların meziyet ve kusurlarıyla ilgilidir, onunla kanunlarına itaat edilmesini ister.

Bundan önce yazdığımı yani bu dünyada kötülükten çok iyilik vardır dememi, Altesinizin hayatın bütün zorlukları üzerine yazdığı ile barıştırabilmek için iki türlü iyiyi birbirinden ayırmam lâzımdır.[1] İyi fikrini, hareketlerimiz de kural hizmetini

[1] Gene aynı mektupta: "Hayatta kötülükten çok iyilik vardır, fikrini kavramakta güçlük çekiyorum; çünkü iyilikleri elde etmek için, kötülüklere kavuşmak

görmesi için, incelediğimiz zaman, iyi denilen şeyde bulunabilen bütün olgunluk olarak alırız, böylece onu, kötülüklere benzetilen sonsuz eğri çizgiler arasında biricik doğru çizgiye benzetiriz. Bu mânadadır ki feylesoflar *İyi sebebin tamından gelir, kötü ise herhangi bir eksiklikten gelir*, derler. Fakat, bu hayata vermemiz gereken değerden söz ettiğimiz zamanda yaptığım gibi, verilecek değeri bilmek için, bir şeyde bulunan iyilik veya kötülük incelendiği zaman, bize bir kolaylık veya rahatlık verebilen her şeye iyi, zorluk veya rahatsızlık verebilen her şeye kötü diyoruz; zira onda bulunan başka eksikleri hesaba katmıyoruz. Böylece, bir kimseye bir iş teklifi edildiği zaman, bir yandan, iyi olarak, bundan elde edebileceği şeref ve menfaati; öte yandan da kötü olarak, zahmet, tehlike, zaman kaybı ve benzer şeyleri göz önüne alır; iyiyi kötü ile karşılaştırarak, iyiyi kötüden az çok büyük veya ufak buluşuna göre işi üzerine alır veya almaz. İşte bu son anlamdadır ki bu hayatta her zaman kötülükten çok iyilik vardır demiştim, zira cüzî irademize bağlı olan ve iyi kullanmasını bildiğimiz takdirde, her zaman iyi kılabileceğimiz şeylerin yanında, dışımızda bulunan ve cüzi irademize bağlı olmayan şeylere pek az önem vermemiz gerektiğini de sanıyorum, ve onlar vasıtasiyle, ne kadar büyük olursa olsun, başka yerden gelen bütün kötülüklerin, komedyacıların önümüzde pek meşum hadiseleri gösterdikleri zaman, ruhumuzda uyandırdıkları

---

için gerekenden daha fazla zamana ihtiyaç vardır; çünkü bir zevk tatmak için bir sürü tatsızlıklara katlanmak; bir hakikata erişmek için de, sonsuz yanlışlardan geçmek lâzımdır." diyor.

kederden daha ileri gitmesine engel olabiliriz; fakat itiraf ederim ki bu noktaya kadar varabilmek için çok feylesof olmak lâzımdır. Bununla beraber gene zannediyorum ki pasiyonlarına en çok kapılanlar bile, farkına varmadan, içlerinde her zaman bu hayatta kötülükten çok iyilik olduğuna hükmederler; zira bazan, büyük acı duydukları zaman, ölümü imdada çağırmaları bile, masalın anlattığı gibi, sadece yüklerini taşımaya yardım etmesini istemek içindir. Yoksa hayatı terketmek istedikleri için değildir. Yahut da hayatı terketmek isteyen ve kendilerini öldüren bazıları bulunuyorsa, bu da iyi muhakeme edilerek verilen bir hükümle değil, ne de bu hayatın iyiliklerini kötülüklerine tercih etmek gibi, tabiatın kendilerine hakkettiği bir fikirle değil, fakat aklın yanılmasiyle olur.

Her şeyi ancak kendi özel faydaları için yapan kimselerin, eğer tedbirli hareket etmek istiyorlarsa, başkaları kadar başkası için çalışması, ve ellerinden geldiği kadar herkesi memnun etmesi gerektiğine beni inandıran sebep şu ki[1] iş görür ve iyilik sever sayılan kimselerin başkalarından, hatta işlerini görmedikleri kimselerden bile birçok iyilikler gördükleri umumiyetle görülür, halbuki başka karakterde oldukları sanılsaydı, bu iyilikleri göremezlerdi, iyilik etmek için kullandıkları zahmet, onları tanıyanların dostluğunun getir-

[1] Gene aynı mektupta: "İnsan cemiyetinde yaşamamızla ilgili usluluktan şaşmaz bir kural beklemiyorum, fakat hangi meslekten olursa olsun, yalnız kendisi için yaşarken başkaları için de çalışmaktan geri kalmıyan birine vereceğiniz kuralları görmek isterdim." diyor.

diği kolaylıklar kadar büyük değildir. Zira bizden ancak kolayca yapabileceğimiz hizmetler beklenmektedir. Biz başkalarından fazlasını beklemiyoruz; fakat çokça öyle olur ki, onlara aza mal olan bize büyük fayda sağlar ve hatta hayatımız için bile önemli olabilir. Gerçekten bazan iyilik işlerken zahmet çekeriz de, kötülük işlerken kâr ederiz; fakat bu, ancak çokça vaki olan şeylerle ilgili tedbir kuralını değiştiremez. Ve bana gelince, bütün hayatımda en çok uyduğum kural, yalnız ana yoldan gitmek ve en büyük inceliğin de hiç incelik göstermemek olduğuna inanmak olmuştur. Herkesin birbirine iyilik etmesini, hiç değilse kötülük etmemesini isteyen, umumî cemiyet kanunları bence o kadar iyi kurulmuştur ki onları gizli ve kapaklı olmaksızın açık ve hilesiz takip eden bir kimse, menfaatlerini başka yollarda arayanlardan daha mesut ve daha emniyetli bir hayat sürer, bu gibiler, hakikatte, başka insanların bilgisizliği ve talihin yardımı yüzünden bazan muvaffak olurlar; fakat çok zaman muvaffak olmadıkları da olur. İşlerini sağlamlaştırıyorum derken mahvolup giderler. İşte genel olarak bütün hareketlerimde riayet ettiğimi söylediğim bu sâflık ve samimîlikle özel olarak gene şunu söyleyebilirim:

Madam,

Altesinizin,

Pek saygılı ve pek itaatli

Hizmetkârı

Descartes.

Prenses Elisabeth'e

Egmond, mayıs 1646

Madam,

Şeref ve itibarı pasiyonlar sırasına koymakta haklı olduğumu tecrübe ile de görüyorum; zira, Altesinizin pasiyonlar üzerine yazdığım ufak kitap[1] hakkında verdikleri müsait ve iltifatlı hükmü görünce bu şeref ve itibardan duygulanmaktan kendimi alamıyorum. Eserimde birtakım eksikler görmenize de hiç şaşmıyorum, çünkü büyük sayıda eksikler bulunacağından hiç şüphe etmemiştim, zira, bu, daha önce hiç incelemediğim ve sadece ilk taslağını çizmekle yetindiğim bir konudur, ve dolayısiyle de, Altesinizin gözlerinden daha az keskin gözler önünde belirtmek için gereken renklerle ziynetleri henüz eklememiştim.

Her pasiyonla birlikte husule gelen kan hareketleri hangileri olduğunu açıklamak için kullandığım bütün fizik ilkelerini de kitabıma koymamıştım, çünkü, insan bedeninin bütün bölümlerinin kuruluşunu açıklamaksızın, onları iyice gösteremezdim; bu o kadar zor bir iştir ki, bu kitapta farzettiğim ilkelerin haki-

---

[1] Descartes, *Ruhun Pasiyonları*'nı 1646'da Elisabeth için kaleme almıştır. 1649'da basılmasından önce, elyazısını prensese sunmuştur.

kati hakkında kendimi aşağı yukarı tatmin etmiş olmama rağmen, henüz ona girişmeye cesaret edemiyorum. Bu ilkelerin başlıcaları şunlardır: karaciğerle dalağın işi her zaman toplardamardakinden daha az sâf, yedek kan bulundurmaktadır; yürekte bulunan ateş de, ya doğruca mideden gelen et usaresiyle, yahut da, o olmayınca, bu yedek kanla durmadan beslenmek ihtiyacındadır, çünkü toplardamarlarda bulunan öteki kan çok kolayca genişler; ruhumuzla bedenimiz arasında öyle bir bağ vardır ki, hayatımızın başlangıcından itibaren, bazı beden hareketleriyle birlikte husule gelen düşünceler, şimdi de onlarla birlikte husule gelir, öyle ki diğer bir sebebin bedende yeniden husule getirdiği aynı hareketler ruhta da aynı düşünceleri meydana getirir, ve karşılıklı olarak aynı düşünceler aklımıza gelince de, aynı hareketler meydana gelir; ve nihayet vücudumuzun makinesi o şekilde yapılmıştır ki, bir tek neşe veya sevgi düşüncesi, veya buna benzer başka bir düşünce, pasiyonlarla birlikte husule geldiğini söylediğim birçok kan hareketlerini meydana getirmek için gereken *hayvan ruhlarını* sinirler yolu ile bütün kaslara göndermek için kâfidir. Gerçekten her pasiyona ait olan hareketleri ayırdetmekte güçlük çekmekteyim, çünkü hiç bir zaman yalnız bulunmazlar; fakat, ne de olsa, aynı pasiyonların her zaman birlikte bulunduklarına bakarak, başka biriyle bulundukları zaman husule gelen değişmeleri görmeye çalıştım. Böylece meselâ, aşk her zaman neşe ile birlikte bulunsaydı, yüreğin çevresinde duyulan sıcaklıkla genişlemeyi ikisinden hangisine vermek gerektiğini bilemezdim; fakat, aşk bazan kederle birlikte

bulunduğu için, ve o zaman genişleme meydana gelmediği halde, sıcaklık gene mevcut olduğuna göre, sıcaklığın aşka, genişlemenin de neşeye ait olduğuna hükmettim. Ve her ne kadar arzu hemen her zaman aşkla birlikte bulunsa da, gene her zaman aynı derecede birlikte bulunmaz: zira, hiç bir ümit beslemediğimiz zaman, çok sevsek bile, az arzu ederiz; o zaman da, arzunun büyük olduğu zamanki tehalük ve isticali göstermediğimiz için, tehalük ve isticalin aşktan değil de arzudan geldiğine hükmederiz.

Kederin bazılarının iştihasını kestiğine pek iyi inanmıyorum; fakat, kendimde çok zaman artırdığını tecrübe ettiğim için, kendimi ona göre düzenlemiştim. Buradaki ayrılık da şundan geliyor sanırım: bazılarının hayatlarının başlangıcında duydukları ilk keder, yeter yiyecek almamalarından geldiği halde, bazılarının duyduğu ilk kedere, aldıkları yiyeceğin zararlı olmasından geliyordu. Böylece, sonuncularda, ruhların iştiha kesen hareketi, o zamandan beri daima keder pasiyonu ile birlikte husule gelmektedir. Başka pasiyonlarla birlikte husule gelen hareketlerin de, bütün insanlarda tamamiyle birbirine benzemediğini görüyoruz, bu da böyle bir sebebe yükletilebilir.

Hayranlığa gelince, her ne kadar kaynağı beyinde olsa da, ve yalnız kanın mizacı veya yapısı, çok zaman neşe veya keder doğurduğu gibi, onu da meydana getiremezse de, bununla beraber, beyinde bıraktığı iz ile, vücut üzerine öteki pasiyonlar kadar, veya hatta daha da fazla, tesir edebilir, çünkü ihtiva ettiği hayret ve şaşırma en süratli hareketleri meydana getirir. Ve nasıl el ve ayaklarımızı, onları harekete ge-

tirmeyi düşündüğümüz anda hareket ettirebiliyorsak, — çünkü bu hareketin beyinde teşekkül eden fikri, ruhları bu işe yarayan kaslara gönderir, — böylece zihni hayrete düşüren hoş bir şeyin fikri de, *ruhlara* derhal yüreğin ağızlarını açar, sinirlere götürür; hayanlık da burada, şaşırtması ile, neşeyi meydana getirir; ve yüreğin ağızları birden açıldığı için akciğer toplardamarı yoliyle yüreğe giren ve akciğer atardamarı yoliyle yürekten çıkan kanın derhal ciğeri şişirmesine sebep olan hareketin kuvvetini artırır.

Pasiyonlarla birlikte husule geldiği görülen aynı dış alâmetler, bazan başka sebeplerle de meydana gelebilirler. Böylece yüz kızarması her zaman utançtan gelmez; fakat ateş sıcaklığından veya dumandan da gelebilir. Alaycı (Sardonique) gülüş denilen gülüş de, yüz sinirlerinin buruşmasından başka bir şey değildir. Böylece insan bazan alışkanlıkla veya hastalıkla içini çekebilir. Fakat bu iç çekmeleri keder ve arzu doğurduğu zaman onların bu pasiyonların dış alâmetleri olması ile de meydana geldiklerini ne işitmiş, ne de fark etmiştim; fakat bu vaki olduğu zaman, zannederim ki, bu, tabiatın etlerin suyunun daha çabukça yürekten geçmesini ve böylece midenin daha erken boşalmasını temin etmek için kullandığı bir harekettir. Zira iç çekmeler, ciğeri tahrik ederek, ciğerde bulunan kanın akciğer toplardamarı yolu ile yüreğin sol yanına daha çabuk inmesine ve böylece etlerin usaresinden müteşekkil, karaciğer ve yürek yolu ile mideden akciğere gelen yeni kanın akciğere kolayca girmesine sebep olurlar.

Pasiyonların aşırılığına karşı çarelere gelince, onları tatbik etmenin güçlüğünü kabul ediyorum, fakat, vücutta husule gelen bozuklukların önüne geçmeye kâfi gelmeseler de, ruhun sapıtmamasını ve hükmünü hür olarak muhafaza etmesini sağlarlar. Bunun için de ne her şeyin hakikati hakkında tam bilgi edinmeye, ne de hatta vukua gelebilecek bütün arızaları ayrıca önceden görmeye ihtiyaç olduğunu sanıyorum. Şüphesiz buna imkân yoktur. Fakat umumiyetle husule gelenlerden daha da fenalarını hayal etmek ve onlara katlanmaya hazırlanmak kâfidir. Ve gene, hayata lüzumlu şeyleri arzu etmekle aşırılığa düşüleceğini de sanmıyorum; sadece kötü ve fuzuli şeylere karşı duyulan arzuları ayarlamak lâzımdır, zira, ancak iyiye yönelen arzular, ne kadar büyük olurlarsa, o kadar iyidirler, ve her ne kadar, mazur görülebilecek pasiyonlara karşı herhangi bir gevşeklik göstermekle, eksikliğimi öğmek istemesem de, bununla beraber, fazla bir fayda ümidetmedikleri halde, vazifeleri olduğunu sandıkları şeyleri yapmaya her zaman şevk ve ateşle atılan kimselerin gösterdiği istical ve tahalükü daha çok beğenirim.

Elâlemden uzak, pek yalnız bir hayat sürüyorum. Devlet işlerine karışmaktan da her zaman pek uzak kaldım, böylece, burada siyasî ve içtimaî hayatta uyulması gereken kuralları yazmaya kalkmakla, Anibal'in önünde komutanlık üzerine ders vermeğe kalkan feylesoftan daha az münasebetsiz olmam. Altesinizin teklif ettikleri kuralın, yani bu işte akıldan çok tecrübeye uymak gerektiğinin, en iyi kural olduğuna şüphem

yoktur, çünkü tam akıllı kimselerle pek az işimiz vardır, halbuki yalnız ne yapmaları gerektiğini göz önüne alarak, yapacakları üzerine hüküm verebilmek için, bütün insanların böyle, tam akıllı olması gerekirdi; sonra da, çok zaman en iyi öğütler en çok başarıya götüren öğütler değildir. Bundan ötürü tesadüfü denemek ve kendimizi talihin emrine bırakmak zorundayız, onun da benim kadar arzularınıza itaatli olmasını dilerdim.

Madam,

Altesinizin,

Pek saygılı ve pek itaatli

Hizmetkârı

Descartes.

Prenses Elisabeth'e

Eylûl 1646

Madam,

Altesinizin okumamı ve kendilerine hakkındaki kanaatimi yazmamı emir buyurdukları kitabı[1] okudum, içinde bana pek iyi görünen birçok öğütler buldum; meselâ, 19 uncu ve 20 nci bahislerde rastladıklarım bunlardan birkaçıdır: *Bir hükümdar her zaman tebaasının kin ve nefretinden sakınmalıdır; halkın sevgisi kalelerden daha değerlidir.* Fakat başka birçokları da var ki doğru bulamam. Müellifin en çok aldandığı nokta, doğru yollarla devletin başına geçen hükümdarla gayrı meşru yollardan giderek zorla devletin başına geçen hükümdarlar arasında yeterce ayrılık kurmamış; ve ancak bu sonunculara uygun gelen öğütleri genel olarak hepsine vermiş olmasıdır

---

[1] Machiavel'in *Il Principe* = *Hükümdar*, adlı eseri. 1532'de İtalyanca olarak çıkmış. 1553'de Fransızca'ya, 1560'da da Lâtinceye tercüme edilmişti. Elisabeth önceki mektuplarında bundan bahsetmediğine göre, Descartes'a fikrini bir konuşmada sorduğu anlaşılıyor. Fakat, tefsircilerine göre, Descartes eseri İtalyancasından okumuştur.

sanırım; zira nasıl, kalın ve yüksek duvarları tutamıyacak kadar kötü temeller üzerine dayanan bir ev yaparken, duvarları ince ve alçak yapmak zorluğu varsa, aynı suretle, cinayetlerle devletin başına geçenler de, cinayet işlemekte devama mecburdurlar, faziletli olmak isteyince yerlerinde tutunamazlar.

3 üncü bahisteki şu sözleri bu türlü hükümdarlar için söylemiş olacaktır sanırım: *Birçoklarının kin ve nefretinden kurtulamazlar; çok zaman az kötülük yapmaktan ziyade çok kötülük yapmakta kârları vardır, çünkü hafif fenalıklar öc almak arzusunu doğurabildiği halde, büyük zulümler öc alma gücünü yok eder.* Sonra 15 inci bahiste: *İyi kimseler olmak isterlerse, her tarafta raslanan bir sürü kötü arasında mahvolmamaları imkânsızdır.* 19 uncu bahiste de: *İyi hareketler için olduğu kadar kötü işler için de kin ve nefret kazanabilir.*

Bu temeller üzerine pek tiranca kurallar kuruyor, meselâ, *hâkimi olmak için, bütün bir memleket harabedilmelidir; çabuk ve hep birden yapılmak şartiyle büyük zulümler işlenmelidir; iyi adam gibi görünmeye çalışmalı, fakat gerçekten iyi olmamalı; faydalı olduğu müddetçe verilen sözü tutmalı, gizlemeli, aldatmalı, ve sonunda, hükmetmek için, bütün insanlıktan sıyrılmalı ve bütün hayvanların en canavarı kesilmelidir.*

Fakat bu türlü öğütler vermek için kitap yazmaya kalkmak pek kötü bir şeydir, çünkü, bunlar sonunda, öğüt verdiği kimselere güvenlik veremez; zira, kendinin de dediği gibi, onlardan öc almak için

hayatına kıymayı göze almak isteyenin elinden kurtulamazlar. Halbuki, bir milletin başına yeni geçmiş olsa bile, bir hükümdara öğüt vermek için, tamamiyle tersi kurallar öğretmek, ve devletin başına gelmek için kullandığı vasıtaların meşru olduğunu farzetmek lâzımdır; nitekim, bu vasıtaları kullanan hükümdarlar, onları doğru buldukları takdirde, hemen hepsinin, gerçekten, doğru olduklarını sanırlar; zira adaletin hükümdarlar arasındaki sınırı, şahıslar arasındaki sınırdan başkadır: ve öyle görünüyor ki bu hallerde Tanrı kuvveti verdiğine hakkı da veriyor. Fakat işleyenler eğri (injuste) düşündüğü zaman, en doğru (juste) hareketler bile eğri olur.

Tebaalar, dostlar ve müttefiklerle düşmanları da birbirinden ayırmalıdır, zira, düşmanlara karşı, hemen hemen her şeyi yopmaya cevaz vardır, yeter ki bundan hükümdar veya tebaaları için bir fayda elde edilsin: Bu takdirde, tilki ile kurdu birleştirmeyi ve kuvvetin yanına hileyi de katmayı yanlış bulmuyorum. Hatta ben, dost veya müttefik olmayanların hepsini, düşman adı altında topluyorum, çünkü, işimize geldiği zaman, onlara karşı harp açmakta hakkı olduğumuz gibi, şüpheli ve korkulu olmaya başlayınca da güvenmemek hakkımızdır. Fakat bir hile var ki istisna ediyorum, bu hile, müellifin birçok yerlerde doğrulamasına, ve hayatta haddinden fazla revaçta olmasına rağmen, cemiyete öyle taban taban zıttır ki kullnılmasına hiç bir zaman cevaz yoktur sanırım, o da: daha iyi avlamak için, mahvını istediği kimselerin yalandan dostu görünmektir. Dostluk bu şekilde kötüye kullanılmayacak kadar kutsal bir şeydir; ve bir kim-

seyi, aldatmak için yalandan sever görünen bir adam, sonradan gerçekten sevmek isteyeceği kimselerin, kendisine inanamamasını ve kendisinden nefret etmesini hakeder.

Müttefiklere gelince, bir hükümdar, kendisine zararlı olduğu takdirde bile, tamamiyle sözünü tutmalıdır; zira sözünü tutmak şöhretinin kendisine sağladığı fayda göz önüne alınırsa, bundan gördüğü zarar o kadar büyük olamaz. O da bu şöhreti ancak, biraz zarar göreceği, böyle fırsatlarda kazanabilir. Fakat kendisini tamamiyle mahvedecek hallerde, devletler hukuku onu sözünü tutmakta serbest bırakır. Sözünü her zaman tutabilemek için, söz vermeden önce, çokça düşünmesi de lâzımdır. Komşularının çoğu ile dost geçinmek iyi olsa da, gene en iyisi ancak az kuvvetli olanlarla sıkı ittifaklar yapmaktır. Zira, sözümüze ne kadar sadık kalmak istersek isteyelim, aynı şeyi başkalarından beklememeliyiz, fakat menfaatlerini buldukları her defada aldatacaklarmış gibi hesabımızı yapmalıyız; ve az kuvvetli olanlar değil, çok kuvvetli olanlar, istedikleri zaman, bunda bir menfaat bulabilirler.

Tebaalara gelince, bunlar da iki türlüdür: büyükler ile halk. Büyüklerden, hukümdara karşı cephe alan partiler kurabilenlerin hepsini anlıyorum, hükümdar onların sadakatinden emin olmalıdır; yahut da emin değilse, onları yatıştırmak için her türlü vasıtaya başvurmak gerektiğinde bütün devlet idaresi bilginleri mutabıktır, ve devleti karıştırmaya meylettikleri takdirde, onlara düşmanları gözü ile bakması lâzımdır. Fakat, öteki tebaalarına gelince, onların bilhassa kin ve nef-

retinden sakınmalıdır; bunu da zannedersem her zaman yapabilir, yeter ki şu şartları yerine getirsin: kendi tarzlarında yani alıştıkları kanunlara göre, adalete riayet etmelidir. Ne cezalarında sert, ne de lûtuflarında gevşek olmalıdır, her şeyi nazırlarına bırakmamalı, fakat yalnız çirkin hükümlerin yükünü onlara bırakarak geri kalan işlerin hepsiyle uğraştığını göstermelidir; sonra, şeref ve asaletini öyle muhafaza etmelidir ki, halkın kendisine borçlu olduğunu sandığı hürmet ve itibardan hiçbirini terk etmemeli, fakat fazlasını da istememelidir, ve asla kimsenin zararına olmaksızın, zevk ve safasını hususî hayatı için saklayarak, umumî hayatında en ciddî hareketlerini, yahut da herkesin doğru bulacağı hareketleri göstermelidir. Ve nihayet hareketlerinde sabit ve bükülmez olmalıdır, tek başına kurduğu ilk tasarılarda değil, zira her yerde gözü olmayacağı için, karar vermeden önce danışması ve birçoklarının fikirlerini alması lâzımdır; fakat, kendisine zararlı da olsa, karar verdiğini söylediği şeylerde sabit ve bükülmez olmalıdır. Zira, ne de olsa, kararsız ve değişken olmak şöhreti kadar zararlı olmazlar.

Böylece 15 inci bahisteki şu kuralı doğru bulmuyorum: *Dünya pek bozuk olduğundan, her zaman iyi insan olmak isteyince, mahvolmamak imkânsızdır; bir hükümdar, tutunmak için, durum gerektirdiği zaman, kötü olmasını öğrenmelidir;* meğer ki iyi adamdan, Sebt sabahı savaşmaya cesaret edemeyen, ve milletinin dinini değiştirmedikçe vicdanı rahat etmeyen hurafeperest, basit bir adam anlaya. Fakat iyi bir insan,

gerçek aklın buyurduğu her şeyi yapan kimse olduğunu düşünerek, en iyisi her zaman iyi adam olmaya çalışmak olduğu şüphesizdir.

19 uncu bahisteki, *iyi işler kadar kötü işlerden dolayı da kin ve nefret kazanabilir*, sözüne de inanmıyorum, meğer ki hasetlik bir nevi kin olsun: fakat müellifin anladığı mâna bu değildir. Sonra hükümdarlar halk tabakasının hasedini çekmezler; onları yalnız büyükler yahut komşuları kıskanır. Çünkü onlara kıskançlık veren aynı meziyetler korku da verir. Bundan dolayı, bu türlü kinden sakınmak için hiç bir zaman iyilik etmekten vazgeçmemelidir; onlara zarar verebilecek biricik şey kin ve nefret, halkın kendisine karşı işlediklerine hükmettiği haksızlık ve hakarettir. Zira belli bir şeydir ki, ölüme mahkûm edilenler bile, hakettiklerini sandıkları zaman, hâkimlerine karşı kin beslemezler; aynı suretle halk da hakettiği felâketlere, hükümdarın bunu zorla yaptığına ve bundan nefret duyduğuna inandığı zaman sabırla katlanır; çünkü kamu menfaatini özel menfaatlere tercih etmesini doğru bulur. Yalnız doğru olan hakkında başka başka hüküm veren iki tarafı memnun etmek zorunda kalındığı zaman güçlük vardır: yurttaşlarla askerleri memnun etmek zorunda kalan Roma İmparatorları bu durumda idiler. Bu durumda her iki tarafa da bir şeyler vermek mâkuldür, ve akıl ve mantıkı dinlemeye alışmamış olanları bir hamlede akıl ve mantıkla hareket ettirmeye kalkmamalıdır: fakat yavaş yavaş, gerek yayınlanan yazılar, gerek öğütçülerin ağzı, gerekse başka vasıtalarla onlara akıl ve mantığın buyurdu-

ğunu anlatmaya çalışmalıdır. Zira halk doğru olduğuna inandığı şeye katlanır, eğri olduğunu hayal ettiği her şeye de kızar; hükümdarların zorbalığı ise, yani halkın, hükümdarların hakkı olmadığına inandığı herhangi bir otoriteyi, bazı hakları ve bazı şerefleri zorla alması ise, onda sadece nefret uyandırır, çünkü o bunu bir haksızlık olarak görür.

Hulâsa, *Önsöz*'ünde söylediği şeyler üzerinde de, müellifle aynı fikirde değilim: *Bir dağın kurşun kalemle resmini çizmek istediğimiz zaman, şeklini daha iyi görmek için, ovada bulunmak lâzımsa, aynı suretle, bir hükümdarın işini iyi tanımak için de, devletle ilgisiz hususî bir durumda bulunmak lâzımdır.* Zira kalem ancak uzaktan görünen şeyleri gösterir. Fakat hükümdarların hareketlerinin başlıca sebepleri çok zaman o kadar özel hal ve şartlara bağlıdır ki, asıl hükümdarın kendisi, yahut da uzun zaman sırlarına ortak olmuş birisi olmadıkça, onları tasarlamak imkânsızdır.

Bunun içindir ki, bu konu üzerinde Altesinize herhangi bir şey öğretebileceğimi düşünmekle pek gülünç olurum: maksadım hiç de bu değildir, fakat sadece mektuplarımın kendilerine tamamiyle uğurlu olmasını dilediğim seyahatlarının verdiği eğlencelerden başka bir eğlence sağlamsıdır: eğer Altesiniz herkesin saadeti kendi elindedir, ve talihin hükmünden o kadar dışarda kalmalıyız ki, verebildiği faydaları saklamak fırsatlarını kaybetmemekle beraber, vermediği zaman da kendimizi bahtsız saymamalıyız; dünyadaki bütün işlerde lehte ve aleyhte birçok sebepler bulunduğu

için, bilhassa meydana geldiğini gördüğümüz şeyleri doğru çıkarmaya yarayan şeyleri gözden geçirmek lâzımdır, diye öğreten düstürları tatbik etmeye karar verirse, seyahatlerinin uğurulu olacağına şüphe etmiyorum. En sakınılmaz olanları bence vücut hastalıklarıdır, Tanrının sizi onlardan korumasını dua ederim, ve bütün sadakatimle,

Madam,

Altesinizin,

Pek saygılı ve pek itaatli

Hizmetkârı

Descartes.

Prenses Elisabeth'e

Egmond, kasım 1646

Madam,

Altesiniz, seyahatlerinin iyi geçtiğini ve kendilerine karşı büyük saygı ve sevgi gösteren yakınlarının bulunduğu, ve bu hayattta mâkul olarak istenebilecek bütün nimetlere kavuştuğunu umduğum, bir yere sağ ve salim vardığını öğrenmemi istemekle, bana karşı büyük bir lûtuf ve teveccühte bulunmuşlardır. Zira insanlık şeylerin halini bildiği için, hatta hayalinde bile hiç bir üzüntü sebebi bulunmıyacak derecede talihten lûtuf beklemek, onu biraz fazla zorlamak oludu. Mevcut şeyler duyuları incitmediği, herhangi bir rahatsızlık da vücudu tedirgin etmediği zaman, gerçek akla göre hareket eden bir adam, hayattan kolayca memnun olabilir. Bunun için kendinden uzak şeyleri unutup ihmal etmeye de ihtiyaç yoktur; elverir ki canını sıkabilecek şeylere karşı hiç bir ihtiras duymamaya çalışsın: bu ise şefkat veya aşka hiç de aykırı değildir, çünkü çok zaman teessür duyulan fenalıklardan çok ihtirassız incelenen fenalıklara daha iyi çare bulunabilir. Fakat, nasıl vücut sağlığı ile güzel ve tatlı şeylerin varlığı ruha, kederden gelen bütün pa-

siyonları dışarı atmak ve neşeden gelen pasiyonları da içeri almak imkânı veriyorsa, aynı suretle, buna karşılık ruhun neşe ile dolu olması da, vücudun sağlığına çokça yardım ettiği gibi, mevcut şeyleri de daha hoş kılar.

Ve hatta iç neşenin talihi kendimize daha yâr kılmak için gizli bir kuvveti bulunduğuna imanım vardır. Şüphesiz bunu zayıf ruhlu kimselere yazmak istemezdim, çünkü onları hurafeciliğe sürüklemekten korkardım; ama Altesinizin daha çok beni hurafeciliğe sürüklenmiş görmesinden endişe ederim. Bununla beraber kanaatimi doğrulamak için, elimde birçok tecrübelerle birlikte Sokrates'in otoritesi de vardır. Tecrübelerime göre, çok zaman gönül şenliği, iç rahatlığı ile yaptığım şeylerin sonu mutlu olmuştur, öyle ki, yalnız kaderin hükmettiği kısmet oyunlarında bile, talihin daima neşeli olduğum zaman, kederli olduğum zamandan daha çok bana yar olduğunu gördüm. Umumiyetle Sokrates'in Tanrısı, Daiman'u denen şey, iç temayüllerine uymak ve giriştiği işin içinde gizli bir neşe duyduğu zaman, mutlu bir sonuca, tersine kederli olduğu zaman da, mutsuz bir sonuca vardığına inanmaktan başka bir şey değildir. Bununla beraber Sokrates hakkında söylenenlere fazla inanmak da, hurafeye inanmak olurdu; zira Eflâtun'un anlattığına göre, Tanrısı dışarı çıkma dediği zaman, Sokrates evde kalıyordu. Fakat, hayatın önemli işlerinde, bu işler, tedbir ne yapmak gerektiğini öğretemiyecek derecede, şüpheli göründükleri zaman, kendi Daimon'umuzu dinlemekte pek haklı olduğumuzu sanırım. O halde gönül ve istekle ve umumiyetle neşeli bir serbestlikle yapılan bütün iş-

lerin başarı ile biteceğine kuvvetle inanmakta fayda vardır.

Böylece burada, çevresindeki şeylerin kendilerine ancak memnunluk verdiği bir yerde bulunan Altesinizden, kendilerini memnun kılmak için biraz da kendilerinden bir şey katmalarını rica etmeye cesaret ediyorum; bunu da, düşüncesini ancak mevcut şeyler üzerinde durdurmak, işlerini de tam habercinin hareket edeceği saatlerde düşünmek suretiyle, kolayca yapabileceklerini sanıyorum. Altesinizin kitaplarının beklediği zamandan daha sonra gelmesinde iyi bir tesadüf bulunduğuna inanıyorum; zira onları okumak neşeden çok keder doğurur, hele *hükümdarlara* hocalık eden o yaman *Bilginin* kitabı[1], öyle bir kitap ki, okuyucularında, hükümdarlığa karşı hasedden çok merhamet uyandırıyor. Çünkü iktidarda tutunabilmek için karşılaştığı güçlüklere, ve onları yenmek için tavsiye ettiği zulüm ve hilelere bakıp da başka bir duyguya kapılmak imkânsızdır.

Altesiniz onun da, benim de hatalarımı pek iyi görmüşlerdir; zira Caesar Boagia'yı öğmek istemesi, onu güçlükle bağışlanabilecek özel hareketleri haklı çıkarmak için bir takım genel kurallar kurmak zorunda bırakmıştır; halbuki daha sonra Titus-Livius üzerine yazdığını okudum, içinde fena bir şey bulmadım. Asla orta yoldan gitmeksizin, düşmanlarını ya bütün bütüne yok etmek, yahut da kendine dost etmekten ibaret olan başlıca kuralı şüphesiz her zaman en

[1] Yani Machiavelin'in kitabı.

güvenilir kuraldır; ama korkmak için hiç bir sebep bulunmadığı zaman da, en âlicenabı değildir. Altesiniz mucizeli çeşmenin[1] sırrını da pek iyi görmüşlerdir, gerçekten birtakım fakirler şifalarını dört yana yaymakta, ve belki de bundan menfaat umanların hesabına çalışmaktadırlar. Zira hiç şüphe yok ki her derde deva bir ilâç bulunamaz; fakat birçokları bu ilâcı kullandığına göre, iyi olanlar şifalı olduğunu söylemişler, iyi olmıyanlarsa bir şey dememişlerdir. Ne olursa olsun, bu çeşmelerden birinde bulunan müshillik özelliği, ötekinin de tatlılık ve serinliği ile beyaz rengi, antimuan veya civa tabakalarından geçtikleri zannını veriyor. Bunlarsa iki kötü ilâçtır. Hele cıvanın kötülüğü bellidir. Bunun için onları içmeyi kimseye tavsiye etmem. Spa sularının kezzabı ile demiri daha az tehlikelidir. Her ikisi de dalağı küçültür, safrayı boşaltır. Bunun için onları daha iyi bulurum.

Zira Altesinizin bu mektubu başladığım yerde bitirmeme, ve kendisine bilhassa ruh memnunluğu ile neşe temenni etmeme müsaade buyurmalarını rica edeceğim, bunlar başka bütün nimetlerden beklenen meyvalar olduğu gibi, onları elde etmeye yarıyan kolaylıkları da arttırırlar; her ne kadar size ancak dilek-

---

[1] Magdeburg yakınlarında Hornhausen çeşmesi. Descartes Otuz Yıl savaşları esnasında bu çeşmeyi görmüş ve ondan Prensese bahsetmiştir. O da, Almanya'da seyahat ederken oraya uğramış ve gördüklerini 10 ekim 1646 tarihli mektubunda Descartes'a anlatmıştır.

lerimle hizmet edebilsem de, bununla beraber, diyebilirim ki, dünyada herkesten çok, ben,

Madam,

Altesinizin,

Pek saygılı ve pek itaatli

Hizmetkârıyım.

Descartes.

Büyükelçi Chanut'ye

Egmond, 15 haziran 1646

Mösyö,

Bana yazmak lûtfunda bulunduğunuz mektuplarla, İsveçin buradan pek uzak olmadığını ve birkaç haftada haber alınabileceğini öğrenmekle bahtiyarım, böylece ara sıra sizinle mektuplaşmak ve yapmak istediğinizi gördüğüm incelemelerin meyvalarından faydalanmak mutluluğuna kavuşabileceğim Zira, gözden geçirmek ve incelemek zahmetine katlanmak lûtfunda bulunduğunuz *ilkeler*'imde biroçk karanlık noktalarla yanlışlar bulacağınızdan eminim. Bunu da gene en iyi sizden öğrenebilirim. Yalnız bu okumadan çabucak bıkacağınızdan korkarım, çünkü yazdığım şeyler, incelemenizin temelini teşkil eden ahlâkla pek uzaktan ilgilidir.

Nasıl yaşamamız gerektiğini bilmek için en sağlam yol, daha önce biz neyiz, içinde yaşadığımız dünya nedir, bu dünyanın yaratanı veya oturduğumuz evin sahibi kimdir bilmek gerektiğine dair verdiğiniz hükümde tamamiyle sizin fikrinizdeyim. Fakat, her yazdığımın doğru olduğunu ne iddia, ne de vadetmeden başka, *İlkeler*'imde bildirmeye çalıştığım genel gök veya yer kavramı ile, şimdiye kadar hiç bahsetmedi-

ğim insan tabiatının özel bilgisi arasında büyük bir aralık ve ayrılık vardır. Bununla beraber, sizi tasarınızdan çevirmek istediğimi sanmamanız için, mahrem olarak, size söyliyebilirim ki, Fizik üzerine elde etmeye çalıştığım fikir veya kavram, Ahlâkta emin temeller kurmak için çok işime yaramıştır; bu noktada, üzerinde çok daha fazla zaman harcadığım hekimliğin noktalarında elde edemediğim sonuçlardan daha iyi bir sonuca vardım, oda şudur: hayatı koruma yollarını arıyacak yerde, ondan daha kolay ve daha şaşmaz bir yol buldum, o da, ölümden korkmamaktır;[1] bununla beraber, bilgelikleri tamamiyle başkalarının öğütlerinden çıkan, ve ancak başkalarının usluluk ve otoritesine bağlı temellere dayanan kimselerin umumiyetle yaptığı gibi, bundan dolayı üzülmekte gerekmez

Fazla olarak gene size söyliyebilirim ki, Fiziğime devam edebilmek için ihtiyacım olan bazı tecrübeleri elde etmeme yarıyacak olan bahçemdeki bitki-

---

[1] Descartes, 25 ocak 1638'de Hugens'e yazdığı bir mektupta: "Hiç bir zaman şimdi olduğu kadar kendimi korumayı düşünmedim, eskiden ölümün ancak otuz veya kırk yılımı eksiltebileceğini sanıyordum. Halbuki şimdi beni, yüzyıldan fazla yaşamak ümidimi yok etmeden yakalıyamaz: zira pek açık olarak sanmaktayım ki, eğer yalnız yaşama tarzımızda işlediğimiz bazı yanlışlardan sakınabilsek, başka icatlara başvurmadan bile, şimdikinden daha uzun ve daha mesut bir ihtiyarlığa kavuşabiliriz," diyordu. Böylece hekimliği ahlâkın yardımına getirmeyi düşünüyordu, halbuki şimdi, umudu kırılmış, ahlâkı hekimliğin yardımına çağırıyor. Şüphesiz bu da bir teselli...

lerin büyümesini beklerken, arasıra ahlâkın özel soruları üzerine de düşünüyorum. Böylece bu kış, ruhun pasiyonları üzerine yayımlamak niyetinde olmaksızın, ufak bir eser kaleme aldım, ve, dünyada yazılarımı okumaya tenezzül edecek ne kadar az kimse bulunduğunu görmek bıkkınlık ve tatsızlığı beni ihmalci kılmasaydı, belki şimdi başka bir şey de yazmak isterdim. Fakat emrinizi yerine getirmek için hiç bir zaman ihmalci olmıyacağımı, bütün kalbim ve sevgimle emrinizde olduğumu arzetmek isterim.

Mösyö,

Sizin

Pek saygılı ve pek itaatli

Hizmetkârı

Descartes.

Büyükelçi Chanut'ye

Egmond, 1 şubat 1647

Mösyö,

Sizden aldığım nazik mektup, cevap verinceye kadar dinlenmeme müsaade etmiyor; her ne kadar mektubunuzda benden daha bilginlerin bile bu kadar az zamanda incelemekte güçlük çekecekleri birtakım meseleleri ortaya atmış bulunsanız da, bunula beraber, çok zaman harcasam bile, onları tamamiyle çözemiyeceğimi bildiğim için, üzerine uzun zaman düşünmekten ve sonunda da daha iyi bir şey yazmamaktansa size hizmet etmek gayretinin bana yazdırdığını derhal kâğıt üzerine geçirmeyi tercih ediyorum[1]

Üç şey üzerine kanatimi öğrenmek istiyorsunuz:

1 — Aşk nedir? 2 — Yalnız tabiat ışığı bize Tanrıyı sevmeyi öğretir mi? 3 — Aşkın mı, yoksa kinin mi, hangisinin yoldan çıkması ve kötüye kullanılması daha kötüdür?

---

[1] Büyükelçinin 1 aralık 1646 tarihli mektubuna cevabı. İlk iki soru Chanut'nün, üçüncü de kraliçenindir; kraliçe bir gün büyükelçiye, "aşkın mı, yoksa kinin mi, hangisinin sapıtıp kötüye kullanılması daha kötüdür?" diye sormuş, o da feylesofu bundan haberdar etmiştir.

İlk noktaya cevap vermek için, sırf zihnî veya makul olan aşk ile bir pasiyon olan aşk arasında bir ayrılık görüyorum. Birincisi bence, ancak şudur: ruhunuz, mevcut olsun, olmasın, bir iyiyi görünce, onun kendisine elverişli olduğuna hükmeder, ve iradesiyle ona katılır, yani kendisini bu iyi ile birlikte kurduğu bir bütünün bölümü olarak görür. Bundan sonra, eğer bu iyi mevcutsa, yani ruh bu iyiye sahipse, yahut iyi ona sahipse, yahut da ruh ona yalnız iradesiyle değil de, gerçekten ve bilfiil, katılması gereken şekilde katılmış ise, bunun kendisi için bir iyi olduğuna dair edindiği bilgi ile birlikte husule gelen irade hareketi ruhun neşesidir. Bu iyi eksik olduğu zaman da, eksikliğinin bilgisiyle birlikte husule gelen irade hareketi ise, ruhun kederidir. Fakat bu iyiyi elde etmenin iyi olacağını bilmesi ile birlikte husule gelen irade hareketi ise, arzusudur. Aşk neşe, keder ve arzuyu teşkil eden bütün bu irade hareketleri, pasiyonlar olarak değil de, makul düşünceler olarak, ruhumuz bir bedenle birleşmiş olmasa dahi gene ruhumuzda bulunabilirlerdi, zira, meselâ, tabiatta bilinecek pek güzel birçok şeyler bulunduğunu görünce iradesi hiç şaşmadan bu şeylerin bilgisini sevmeye, yani bu bilgiye kendine ait bir bilgi gözü ile bakmaya meyleder. Eğer, bununla birlikte bu bilgiye sahip olduğunu da görürse, neşe duyar; sahip olmadığını görünce keder duyar. İradesinin bütün bu hareketlerine ne karanlık, ne de tam bir bilgisine sahip olmadığı hiç bir şey bulunmaz, yeter ki düşünceleri üzerine düşünsün.

Fakat ruhumuz bedenimizle birleşmiş bulundukça, bu makul aşk genel olarak, duyum veya duyu aşkı

denilen öteki aşk ile birlikte bulunur. o da Fransızca *İlkeler*'imin 461 inci sahifsinde, iştah ve duyum nevinden, bütün pasiyonlar üzerine kısaca söylediğim gibi, sinirlerin herhangi bir hareketiyle ruhta uyandırılan bulanık bir düşünceden başka bir şey değildir, bu bulanık düşünce de ruhu makul aşktan ibaret olan açık düşünceye hazırlar. Zira, biliyoruz ki boğaz kurumasından gelen duyum, içmek arzusunu doğuran karışık bir düşüncedir, ama arzunun kendisi değildir; böylece aşkta da yüreğin çevresinde öyle bir sıcaklık duyulur, ciğerde de o kadar bol kan bulunur ki, insan, sanki bir şeyi kucaklıyacakmış gibi, kollarını açar, bu da ruhu karşılaştığı şeyle birleşmeye meylettirir. Fakat ruha bu sıcaklık duyurtan düşünce, onu bu şeyle birleştirmeye meylettiren düşünceden başkadır; ve hatta bazan bu aşk duygusunun, kendisine lâyık olduğumuzu sandığımız bir şeye rasladığımız zaman irademiz bir şeyi sevmeye meyletmeden de, bizde bulunduğu olur. Fakat, tersine, çok değer verdiğimiz bir iyiye, bedenimiz elverişli olmadığı için, hiç bir pasiyona kapılmadan, irademizle birleştiğimiz de olabilir.

Fakat genel olarak bu iki aşk bir arada bulunur: çünkü ikisi arasında öyle bir bağ vardır ki, ruhun bir şeyin kendine lâyık olduğuna hükmetmesi, yüreği derhal aşk pasiyonunu uyandıran hareketlere hazırlar, ve yüreğin başka sebeplerle bu şekilde hazırlanması da, ruha, başka bir zamanda ancak eksikler görebileceği bu şeylerde sevimli şeyler bulunduğunu hayal ettirir. Fakat bazı yürek hareketlerinin, aralarında hiç bir benzeyiş bulunmayan, bazı düşünmelerle böyle tabiî

olarak birleşmiş olmasında şaşılacak bir şey yoktur; zira ruhumuz bir cisimle birleşecek bir tabiatta olduğu gibi, düşüncelerinden herbirinin bu cismin hareket veya durumlarından bazılariyle o şekilde birleşebilmek özelliği de vardır ki, aynı durumlar başka bir defa vücutta bulunduğu zaman, ruhu aynı düşünceye yeniden ruha geldiği zaman, vücuda aynı durumu almaya hazırlar. Böylece bir dil öğretildiği zaman, maddî şeyler olan harfler veya kelimelerin telâffuzu, düşünceler olan anlamlarına eklenir; böylece bundan sonra aynı kelimelerin söylendiği işitildiği zaman, aynı şeyler anlaşılır; ve aynı şeyler anlaşılınca da aynı kelimeler hatırlanır.

Fakat dünyaya geldiğimiz zaman bu şekilde düşüncelerimizle birlikte husule gelen ilk vücut durumları, şüphesiz sonradan husule gelen durumlardan daha sıkı olara, düşüncelerimize bağlıdır. Yüreğin çevresinde duyulan sıcaklığın kaynağiyle, aşkla birlikte husule gelen başka vücut durumlarının kaynağını incelemek için, vücudumuzun ruhumuzla birleştiği ilk andan itibaren ruhumuzun neşe, sonra aşk, sonra da belki kin ve keder duyduğunu; ve o zaman ruhta bu pasiyonları meydana getiren aynı vücut durumlarının, tabiî olarak düşüncelerle birlikte husule geldiğini göz önüne alıyorum. Ruhun ilk pasiyonunun neşe olduğuna hükmediyorum, çünkü ruhun iyi durumda bulunmayan bir vücuda konmasına inanılmaz, vücut iyi durumda olunca da, tabiî olarak bize neşe verir. Aşkın daha sonra geldiğini de söylüyorum, çünkü vücudumuzun madde-

si tıpkı bir ırmağın suyu gibi, durmadan akıp gittiğinde, vücut iyi durumda olunca, ve kendi beslenmesine pek elverişli bir maddenin yanında bulununca, bu yeni maddeye iradesiyle katılarak, ona karşı bir aşk duymuştur; sonra bu madde bulunmayınca da, ruh kedere düşmüştür; vücudu beslemeye elverişli olmayan başka biri bu maddenin yerini alınca da, ruhta ona karşı bir nefret veya kin uyanmıştır.

İşte bizde ilk olarak doğduğunu ve dünyaya gelmeden önce edindiğimizi sandığım dört pasiyon; sonra bunların o zaman pek belirsiz duygu ve düşüncelerden olduğunu da sanıyorum, çünkü o zaman ruh o derecede maddeye bağlı bulunuyordu ki, biricik işi çeşitli izler edinmekti; her ne kadar, birkaç yıl sonra, ancak vücudun iyi teşekkülü ve kendine uygun gıdasından gelen haz ve aşklardan başka haz ve aşklar edinmeye başlarsa da, bununla beraber hazlar ve aşklarında zihnî olanlar, her zaman haz ve aşktan ilk olarak duyduğu duygularla bir arada husule gelmiştir, ve hatta vaktiyle vücutta bulunan hareket veya tabiî fonksiyonlarla bir arada husule geliyor; böylece aşk, doğmadan önce, karaciğer, yürek ve akciğere bolca giderek, âdet olduğundan fazla hararet doğuran uygun bir gıda ile meydana geldiği gibi, şimdi de bu hareketin her zaman aşkla birlikte husule gelmesi, her ne kadar pek farklı başka sebeplerden gelse de, bundandır. Fazla uzun kaçmaktan korkmasaydım, hayatımızın başlangıcında bu dört pasiyonla birlikte bulunan bütün vücut durumlarının, şimdi de onlarla birlikte bulunduğunu etraflıca gösterebilirdim. Aşkın

yalnız tabiatını bilmekte çektiğimiz güçlüğün sebebi, sevilmeye lâyık olduğuna hükmettiğimiz şeyleri sevmemizi sağlayan makul düşüncelerle birleşen, çocukluğumuzun bu belirsiz duygularıdır diyeceğim. Buna şunu da ilâve ediyorm ki, neşe, keder, arzu, korku, ümit ve ilâhir... gibi, başka birçok pasiyonlar aşkla birçok şekilde karışarak, aşkın hangisinde bulunduğunu farketmeye engel olurlar. Bunu bilhassa arzuda görüyoruz; çünkü onu o kadar çok aşk yerine alıyoruz ki, bu yüzden iki türlü aşk görüyoruz: birincisine iyiyi isteyen aşk diyoruz, onda arzu o kadar çok görülmez, ikincisi şehvet aşkıdır, çok zaman zayıf bir aşk üzerine kurulmuş pek şiddetli bir arzudan başka bir şey değildir.

Fakat bu pasiyona ait olan bütün şeylerden bahsetmek için kocaman bir cilt yazmak lâzımdır; ve her ne kadar tabiatı, elde olanı mümkün olduğu kadar başkasına vermek olsa da, ve bu yüzden burada beni bildiğimden fazlasını bildirmeye tahrik etse de, bununla beraber, mektubun uzunluğu canınızı sıkar korkusuyla kendimi tutmak istiyorum. Böylece ikinci sorunuza geçiyorum; o da şu idi: *Yalnız başına tabiat ışığı bize Tanrıyı sevmeyi öğretebilir mi? Ve bu ışığın kuvvetiyle Tanrı sevilebilir mi?* Bundan şüphe etmek için iki sebep bulunduğunu görüyorum; birincisi şudur: Tanrının en çok incelenen sanları, bizden o kadar üstündür ki, bize uygun gelebileceklerini hiç bir suretle kavrayamayız, bu yüzden de isteyerek onlarla birleşmeyiz; ikincisi de şudur: Tanrıda hayal edilebilir bir şey yoktur, bu yüzden de ona karşı makul bir aşk

olabilse de, duyulur bir aşk olabileceği ihtimali görülmüyor, çünkü bu aşkın anlayıştan duyuya gelebilmesi için, muhayyileden geçmesi lâzımdır. İşte bunun içindir ki, bazı feylesofların, bize *tecessüm sırrını* öğreten — ki onunla Tanrı kendisini bize benzer kılacak kadar alçalmıştır — Hıristiyan dininin bizi Tanrıyı sevmeye kabiliyetli kıldığına inanmasına şaşmıyorum; ve bu sırrın bilgisi olmaksızın, herhangi bir tanrı için pasiyon beslediğini sananlar, gerçek Tanrı için hiç bir pasiyon sahibi olmamışlardır, fakat sadece bu adı verdikleri bazı putları sevmişlerdir; öyle ki İxion, şairlerin anlattığına göre, Tanrılar Kraliçesi yerine çıplak bir kadını öpüyordu. Bununla beraber, yalnız tabiatımızın kuvvetiyle Tanrıyı gerçekten sevebileceğimizden hiç şüphe etmiyorum. Bu aşkın inayetsiz (sans la grâce) bir değeri olacağını temin edemem. Bunun içinden çıkmayı theologiacılara bırakıyorum; fakat bu hayatta duyabileceğimiz en güzel ve en faydalı pasiyon olduğunu söyleyebilirim; hatta en kuvvetli pasiyon bile olabilir. Fakat bunun için çok dikkatli bir düşünceye ihtiyaç vardır, çünkü başka şeylerin mevcudiyeti bizi daima dalgın ve dikkatsiz kılıyor.

İmdi, Tanrının aşkına ulaşmak için, gütmek gerektiğine hükmettiğim yol, onun bir düşünce, veya düşünen bir şey olduğunu göz önünde tutmaktır, bu noktada ruhumuzun özünün, onun özü ile bir benzerliği bulunluğundan, ruhumuzun, Tanrının yüce aklının, Tanrı nefesinin bir parçası olarak, bir akışı (émanation) olduğuna inanıyoruz. Hatta bildiğimiz basamak basamak sonzuz olarak artar göründüğü için,

Tanrının sonsuz olan bilgisi de, bilgimizin hedef edindiği gaye olduğu için, daha fazlasını düşünmediğimiz zaman, Tanrı olmayı arzu etmek acayipliğine düşebiliriz, böylece de, adamakıllı sapıtarak, Tanrıyı sevecek yerde yalnız Tanrılığı sevebiliriz. Fakat, bununla birlikte bunca şeyleri yaratan gücünün sonsuzluğunu olmuş, olan, olacak, ve olabilecek ne varsa, hepsini tek bir düşüncede gören bilgeliğinin genişliğini; muhtar idaremizi karıştırmamakla beraber, hiç bir suretle değişmeyen kararlarının şaşmazlığını; ve nihayet, bir yandan küçüklüğümüzü, öte yandan da, ne şekilde Tanrıya bağlı olduklarına bakarak, ve, dünyanın sonlu olmasını isteyenlerin yaptığı gibi bir yuvarlakta kapamaksızın, onun tümel gücü ile ilgili olarak düşünülen bütün yaratılan şeylerin büyüklüğünü göz önünde tutacak olursak, bütün bu şeylerin düşüncesi, onları iyi anlayan bir adamın benliğini öyle büyük bir güvenle doldurur ki, böyle bir adam, Tanrının yerini almayı isteyecek kadar nankör ve kâfir olması şöyle dursun, aksine Tanrının kendisine bu türlü bilgilere erişmek yardımında bulunmasiyle hayattan yeterce zevk aldığını düşünür; ve iradesiyle kendisini tamamiyle Tanrıya vererek onu öyle tam bir şekilde sever ki, dünyada Tanrının iradesini yerine getirmekten başka bir şey arzu etmez. Bu sebeple de, ne ölüm, ne acı, ne felâket, hiç bir şeyden korkmaz, çünkü, Tanrının karar verdiği şeyden başka hiç bir şeyin başına gelmeyeceğini bilir; bu Tanrı kararını öyle sever ve o kadar doğru ve zarurî bulur, kendisinin ona bağlı olduğunu da o kadar iyi bilir ki bu kararın sonunda ölüm veya başka bir felâket bulunsa bile, farzı muhal

olarak elinde olsa dahi, değiştirmek istemez. Fakat Tanrının bilgeliğinden geldikleri için, felâket veya ıstıraptan kaçınmadığı gibi, gene Tanrının bilgeliğinden geldikleri için, bu hayatta tadabileceği meşru nimet ve zevklerden de kaçınmaz; felâketlerden korkmayarak, zevkleri tattığı zaman da, aşkı onu tamamiyle mesut kılar.

Gerçekten ruhun, kendisinde bu aşkı uyandıran hakikatleri kavrayabilmesi için, duyularla alış-verişten el çekmesi lâzımdır; böylece aşkı bir pasiyon yapmak için muhayyile gücüne geçirebilmesi mümkün görülmüyor. Fakat geçirebileceğinden de şüphe etmiyorum. Zira aşkımızın konusu olan Tanrıda bulunandan hiç bir şeyi hayal edemezsek de, bununla beraber, kendimizi herhangi bir şeyle birleştirmek istemekten ibaret olan, yani, Tanrının yanında kendimizi yarattığı şeylerin sonsuzluğunun ufak bir parçası olarak görmekten ibaret olan, kendi aşkımızı hayal edebiliriz. Çünkü, şeşylerin çeşitli oluşuna göre, çeşitli şekilde onlara kendimizi verebiliriz, yahut da onları kendimize mal edebiliriz; ve sırf bu birleşme fikri yüreğin çevresinde sıcaklık doğurmak ve pek şiddetli bir pasiyon meydana getirmek için hafiftir.

Gerçekten dilimizin geleneğiyle terbiye ve nezaket, bizden üstün bir durumda bulunanlara seygimizi söylemeye müsaade etmez; fakat sadece hürmet, takdir ve hayranlığımızı, kendilerine bütün gayret ve sadakatimizle hizmete hazır bulunduğumuzu, söylemeye izin verir. Bunun sebebi bence şudur: insandan insana karşılıklı dostluk insanları birbirine eşit kılı-

yor, böylece bir büyüğe kendimizi sevdirmeye çalışırken kendisini sevdiğimizi söylersek, o, onu kendimizle eşit gördüğümüzü, dolayısiyle de haysiyetine halel getirdiğimizi sanabilir. Fakat feylesoflar aynı bir tanıma uymayan şeylere birçok ad vermek âdetinde olmadıkları için, sonra ben de aşkın, eşit, büyük veya küçük olduğunu ayırdetmeksizin, kendimizi irademizle bir şeye verdiren pasiyon olarak bilinen tanımından başka bir tanımını bilmediğim için, onların diliyle konuşmak gerekirse, sanıyorum ki, Tanrının sevildiği söylenebilir.

Şimdi yanında bulunduğunuz Büyük Kraliçeyi sevip sevmediğinizi, vicdanınıza söyleyerek sorduğum zaman, siz istediğiniz kadar kendisine karşı ancak saygı, tapınma ve hayranlık duygulariyle dolu olduğunuzu söylemekten geri kalmasanız da, gene ben bunların yanında kendisine karşı pek ateşli bir sevgi de duyduğunuza hükmetmekten kendimi alamıyorum. Zira , kendilerinden bahsederken üslûbunuzun öyle bir akışı var ki, sözünüzde pek gerçek olduğunuzu bildiğim ve başkalarından da işittiğim için, söylediklerinizin hepsine inansam da, bununla beraber kendilerine karşı fazla sevgi duymasaydınız, ne yazdığınız gibi yazabileceğinizi, ne de büyük ışığın yanında sıcaklığını duymaksızın durabileceğinizi sanmıyorum.

Bizden üstün şeylere karşı beslediğimiz aşkın, başkalarına karşı duyduğumuz aşktan ufak olmasına imkân yoktur. Aksine tabiatı gereğince, daha tam ve üstün olduğunu, ve sevilenin faydalarına daha ateşle sarılmamızı sağladığını sanıyorum. Zira aşkın tabiatı

öyledir ki, kendimizin, sevilen şeyle bir bütün teşkil ettiğimizi, ve onun bir parçası olduğumuzu düşünürüz. Bu bütünün korunmasına da, kendimize baktığımız gibi bakarız. Öyle ki sevgimizi verdiğimiz bütünün büyük veya küçük bir parçası olduğumuza inanışımıza göre, kendimize az veya çok bakarız: böylece de kendimizden ufak gördüğümüz bir şeyle isteyerek birleştiğimiz zaman, meselâ, bir çiçeği, bir kuşu, bir binayı veya buna benzer bir şeyi sevdiğimiz zaman, duyduğunuz aşkın, gerçek kullanışına göre, erişebileceği en yüksek olgunluk, hayatımızı hiç bir suretle bu şeylerin korunmasına hasretmemize müsaade etmez, çünkü bizimle teşkil ettikleri bütünün, daha asîl bir parçası değillerdir, nitekim tırnaklarımızla parmaklarımız vücudumuzun daha asîl bir parçası değillerdir; bütün vücudumuzu da saçlarımızı korumak için tesadüfe bırakmak bir delilik olurdu. Fakat iki insan birbirini sevdiği zaman, sevgi herbirinin ötekini kendinden üstün saymasını ister; bunun için biri ötekinin lehinde: *bunu ben yaptım, buyur, okunu bana çevir,*[1] demeye hazır değilse dostlukları hiç de mükemmel değildir. Nitekim bir şahıs kendini, iradesiyle hükümdarına veya memleketine verdiği zaman, eğer aşkı tamsa, kendisini onlarla teşkil ettiği bir bütünün pek ufak bir parçası saymalıdır, dolayısiyle de, vücudun öteki bölümlerinin sağlıkta olması için kolundan biraz kan aldırmaktan korkmadığı gibi, onların emrinde ölüme girmekten de korkmamalıdır. Bu aşkın misallerini, halktan birçok kimselerde bile, her gün görüyoruz, onlar, ha-

[1] Vergillus, Aeneis, IX, 427.

yatlarını memleketleri veya sevdikleri bir büyük uğrunda seve seve feda ediyor. O halde apaçıktır ki, Tanrıya karşı beslediğimiz aşk başka bütün aşklardan ölçülmez derecede daha büyüktür ve daha tamdır.

Bu metafizik düşüncelerin zihninizi fazla yoracağından korkmuyorum; çünkü her şeye gücü yettiğini biliyorum; fakat kendi zihnimin yorulduğunu, ve duyulur şeylerin bu düşünceler üzerinde fazla durmama musaade etmediğini söylemek zorundayım. Onun için, şimdi üçüncü meseleye geçiyorum, o da şu idi: *Aşkın mı, yoksa kinin mi, hangisinin yoldan çıkması ve kötüye kullanılması daha kötüdür?* Fakat bu soruya cevap vermenin, öteki iki soruya cevap vermekten daha güç olduğunu görüyorum, çünkü burada maksadınızı daha az açığa vurduğunuz gibi, güçlük de birçok mânada anlaşılabilir. Onun için ayrı ayrı incelemek gerektiğini sanıyorum. İki pasiyondan biri bizi daha az faziletli kılarsa, veya memnunluğumuza daha fazla aykırı gelirse, yahut da bizi daha kötülük etmeye elverişli kılarsa, ona, ötekinden daha kötüdür, deriz.

Birinci noktada, biraz şüphem vardır. Zira bu iki pasiyonun tanımalarını gözden geçirdiğimde lâyık olmıyan bir şeye karşı beslediğimiz aşkın bizi, sevmemiz gereken başka birine karşı beslediğimiz kinden daha kötü kılabileceğini sanıyorum; çünkü kötü bir şeyle birleşmekte ve onun gibi olmakta iyi bir şeyden istiyerek ayrılmaktan daha fazla tehlike vardır. Fakat bu pasiyonlardan doğan meyil veya alışkanlıklara dikat ettiğim zaman fikrimi değiştiriyorum: zira, aşk, ne kadar sapıtırsa sapıtsın, gene sevdiği şeyin

iyiliğini ister, buna bakarak, ancak kötülüğü istiyen kinden daha fazla ahlâkımızı bozabileceğini sanmıyorum. Tecrübe ile de görülüyor ki, en iyi kimseler bile birine kin beslemeye başlayınca, yavaş yavaş kötü oluyor; zira, kinleri haklı bile olsa, çok zaman düşmanlarından gördükleri, ve düşmanlarının uğramasını diledikleri kötülükleri düşüne düşüne onlar da azar azar kötülüğe alışır. Tersine, kendilerini sevmeye verenler, aşkları sapkın ve çapkın da olsa, çok zaman zihinlerini başka düşüncelerle doldurmaktan daha dürüst ve daha faziletli olurlar.

İkinci noktada, hiç bir güçlük görmüyorum: zira kin her zaman hüzün ve kederle birlikte bulunur; bazı kimseler başkalarına kötülük etmekten zevk duysalar da, onların zevkinin şeytanların zevkine benzediğini sanıyorum, şeytanlar. dinimize göre, cehennemde insanlara azap etmekle, Tanrıdan intikam aldıklarını hayal etmelerine rağmen, Tanrının lânetlerine uğramaktan kurtulmuş değillerdir. Tersine, aşk ne kadar sapıtkan olursa olsun, gene zevk verir, ve her ne kadar şairler şiirlerinde aşktan şikâyet etseler de, bununla beraber, eğer insanlar tattan çok acı bulsalardı, sevmekten tabii olarak vazgeçerlerdi, sanırım. Aşka yükletilen bütün ıstıraplara gelince, onlar da, taşkın arzularla boş ümitler gibi, ancak aşkla birlikte husule gelen öteki pasiyonlardan gelir.

Fakat bu iki pasiyondan, hangisi bizi daha büyük taşkınlıklara götürür ve başka insanlara daha çok kötülük etmeye elverişli kılar, diye sorulacak olursa, bu aşktır, demem gerekir, sanıyorum; çünkü o tabii ola-

rak, kinden daha kuvvetli ve daha güçlüdür; çok zaman az önemli bir şeye karşı duyulan sevgi, daha değerli bir şeye karşı duyulan kinden kıyaslanmaz derecede daha büyük kötülüğe sebebolur. Her ikisinin kaynağına bakarak, nefretin aşktan daha az güçlü olduğunu gösteriyorum. Zira eğer gerçekten ilk aşk duygularımız, yüreğimizin kendisine yarıyan gıdaları bolca almasından geliyorsa, tersine, ilk nefret duygularımız da, yüreğe gelen zararlı gıdadan geliyorsa, şimdi de, biraz önce söylediğim gibi, aynı pasiyonlar aynı hareketlerle birlikte meydana geliyorsa, apaçıktır ki, sevdiğimiz zaman, toplar damarların en saf kanı bolca yüreğe doğru akar, bu da beyne birçok *hayvan ruhları* gönderir, dolayısiyle de bize daha çok kuvvet, daha çok güç, ve daha çok yüreklilik verir; halbuki nefret duyduğumuz zaman, safranın acılığı ile dalağın ekşiliği kana karıştığı için, bu türlü ruhlar beyine bolca gelmiyor, böylece de daha zayıf, daha soğuk ve daha çekingen oluyoruz. Tecrübe de sözümü doğrular; zira Herakles'ler ve Roland'lar ile umumiyetle bütün çok yürekliler, başkalarından daha çok, ateş ve şiddetle seviyorlar; tersine, zayıflar ile korkaklarsa daha çok kine meyyilli oluyorlar. Öfke insanı atılgan kılabilirse de, gücünü insanın kendini sevmesinden alır, bu sevgi ise, öfke ile birlikte meydana gelen kinin değil de, öfkenin temelinde bulunur. Ümitsizlik büyük yüreklilik gösterttiği gibi, korku da büyük zulümler işletir, fakat bu pasiyonlarla kin arasında fark vardır.

Şimdi bana arzu edilir bir şeye karşı duyulan aşkın, sapıtınca, çok değerli bir şeye karşı beslenen

kinden daha fazla kötülük edebileceğini ispat etmek kalıyor. Kanaatım da şudur: kinden gelen kötülük yalnız kin duyulan şeye şâmildir, halbuki sapık aşkın elinden bir şey kurtulmaz, onun belâsından belki yalnız sevdiği şey kurtulursa da, o da, öfkesinin taşkınlığına yem bulmak için, mavh ve harabesini hazırladığı başka bütün şeylerin yanında pek ufak kalır. Belki kin aşka yükletilen fenalıkların en yakın sebebidir, denecektir, çünkü bir şeyi sevdiğimiz zaman aynı yolla, kendisine karşıt olan her şeyden nefret ediyoruz. Fakat aşk, bu tarzda işlenen fenalıklarda, daima kinden daha suçludur, çünkü o nefretini doğurabilir. Sonra bundan başka, aşkın en büyük fenalıkları bu tarzda, kin yolu ile, işlediği fenalıklar değildir; en belli başlı ve en tehlikelileri, sırf sevilen şeyin zevki, veya kendi zevki için, işlediği veya işlettiği kötülüklerdir. Théophile'in delicesine âşık birine söylettiği bir parçayı hatırlıyorum, onu burada misal olarak verebilirim:

Tanrım güzel Pâris bir av yakaladı,
Âşık pek iyi etti,
Ateşini söndürmek için
Ilion'u ateşlere verdi.

Bu da gösteriyor ki, dediğim gibi, en büyük ve en meşum felâketler bile, bazı kere sapık bir aşka yem olabilir, ve onu pahalıya mal ederek, daha tatlı kılabilir, bu noktada düşüncelerim düşüncelerinize uyuyor mu, bilmiyorum, fakat, vaat buyurduğunuz birçok

lûtuflara bakarak, bir noktada sizinle mutabık olduğumdan eminim, o da sizi bir defa daha temin etmek istediğim şu noktadır: Ben,

Mösyö,

Sizin

Pek saygılı ve pek minnetli

Hizmetkârınızım.

Descartes.

Büyükelçi Chanut'ye

La Haye, 6 haziran 1647

Mösyö,

Fransa'ya gitmek için buradan geçerken, Mösyö Brasset'den[1] mektuplarınızı Egmond'a gönderdiğini öğrendim. Yolculuğum oldukça acele olmasına rağmen, onları beklemek istedim. Fakat oturduğum eve hareketimden üç saat sonra vardıkları için, derhal arkamdan göndermişler. Mektuplarınızı büyük bir dikkatle okudum. Onlarda dostluk ve muhabbetinizin büyük delillerini gördüm. Mösyö du Rier'in[2] kraliçeye bir mektubumdan bahsettiğini, kraliçenin de mektubu görmek istediğini yazdığınız ilk sahifeleri okuduğum zaman korkmuştum. Sonra, okunmasını büyük bir memnunlukla dinlediğini yazdığınız yere varınca, biraz nefes aldım. Majestelerinin en bilginlerin pek

---

[1] O zaman La Haye'de orta elçi, Chanut ile Descartes'in dostu.

[2] Kraliçenin başhekimi Chanut ile tanıştıktan sonra, Descartes'ı görmeden Descartes'çı olmuştu. Feylesof hastalandığı zaman onu istemiş, fakat İstokholm'de bulunmadığı için, tedavi edememiştir. Descartes de başka hekimlerin kendine bakmasını istememiş, böylece de eski fiziğin hekimliğine güvensizliğinin kurbanı gitmiştir.

karanlık bulduğu şeyleri kolayca anlamaları karşısında duyduğum hayranlık mı, yahut o şeyleri beğenmelerinden duyduğum sevinç mi, daha büyüktü, bilmiyorum. Fakat majestelerinin, evrene yüklediğim büyüklük üzerine yaptığı itirazların kuvvet ve ağırlığını görünce hayranlığım daha da arttı. Mektubunuzun beni her zamanki evimde bulmasını dilerdim, çünkü orada zihnimi otel odasındakinden daha iyi toplayarak, pek güç ve pek ince bir şekilde ortaya atılan meselenin içinden belki daha iyi çıkabilirdim. Fakat bunu bahane etmek niyetinde değilim; ve saygı ve tapınma muhayyilemi daha fazla karıştırmaması için, yalnız size yazdığımı düşünmek şartiyle, bu konu üzerine söylenebilecek her şeyi burada kaleme almaya çalışacağım.

İlk olarak, Kardinal de Cusa ile birçok bilginlerin dünyayı sonsuz farz ettikleri halde, hiç bir zaman kilisenin tenkidine uğramadıklarını hatırlıyorum. Tersine Tanrının eserlerinin pek büyük olduğunu anlatmak, Tanrıyı övmek olduğu sanılmaktadır. Halbuki benim kanaatim onların kanaatinden daha kolay kabul edebilecek bir kanaattir; çünkü ben dünyanın *sonsuz* değil, sadece *sınırsız* olduğunu söylüyorum. Bunda da oldukça göze çarpan bir fark vardır; zira, bir şeyin sonsuz olduğunu söylemek için, onun böyle, sonsuz olduğunu gösterecek bir delilin bulunması lâzımdır; böyle bir delil de ancak Tanrı için gösterilebilir. Fakat o şeyin sınırsız olduğunu söylemek için, yalnız sınırlı olduğunu ispat edecek bir delil bulunmaması kâfidir. Böylece dünyayı kuran maddenin sınırlı bulunduğunu ne ispat etmek ne de kavramak imkânı vardır; zira,

maddenin tabiatını incelediğimde görüyorum ki o, uzunluk, enlilik ve derinlilikçe uzamlı bir şeydir, dolayısiyle üç boyutu olan her şey maddenin bir bölümüdür, tamamiyle boş yani hiç bir maddesi bulunmayan bir mekân yoktur; çünkü böyle bir mekânı, kendisinde bu üç boyutu kavramaksızın, dolayısiyle de, maddeyi kavramaksızın kavramak imkânsızdır. İmdi bu dünyayı sonlu farzederek, sınırlarının ötesinde üç boyutu olan, böylece, feylesofların dediği gibi, tamamiyle mevhum olmayan, fakat madde ile dolu bulunan birtakım mekânlar hayal edilebilir, bu madde de dünyadan başka bir yerde bulunmadığına göre, dünyanın, kendisine yükletilen sınırlardan öteye de uzandığı gösterilebilir. O halde dünyanın sınırları olduğunu ispat etmek için hiç bir delil bulunmadığına, hatta sınırları olduğunu kavramak bile mümkün olmadığına göre, *dünya sınırsızdır*, diyorum.

Bu şekilde gözden geçirilen uzamını, süresi ile kıyaslama, bence, yalnız şunu düşünmek vesilesini veriyor ki, dünyanın yaratılışından önce, Tanrının, isteyip de dünyayı yaratmıyacağı bir zaman hayal edilemez; ve bundan dolayı gerçekten sınrsız bir zamandan önce yarattığı neticesini çıkarmak için ortada bir sebep yoktur, çünkü dünyanın beş veya altı bin yıldan beri malik olduğu şimdiki veya gerçek mevcudiyeti, ondan önce malik olabildiği mümkün veya muhayyel mevcudiyeti, zarurî olarak birleşmez; halbuki bir yuvarlağın (yani sonlu farzedilen dünyanın) çevresinde tasavvur olunan mekânların gerçek mevcudiyeti, bu yuvarlağın gerçek mevcudiyetiyle birleşir. Bundan

başka, dünyanın süresinin geçmişteki özelliği, uzamının sınırsızlığından çıkarılabilirse, süresinin gelecekteki ebedîliğinden daha da iyi çıkarılabilir. Zira din bize öğretiyor ki, yerler ve gökler mahvolsa da, yani şekillerini değiştirseler de, gene dünya, yani yerle göğü meydana getiren madde, asla mahvolmıyacaktır; nitekim, *yeniden dirilme*'den, yani *bâ'sü badel mevt* den sonra vücutlarımıza, dolayısiyle de, içinde bulunacakları dünyaya ebedî bir hayat vaadedilmektedir. Fakat, dünyanın gelecekte malik olacağı bu sonsuz süreden daha önce bütün ebediyet boyunca mevcut olageldiği çıkarılamaz, çünkü süresinin bütün bölümleri birbirine bağlı değildir.

Dinin insana verdiği ve güç inanılır görünen üstünlüklere gelince, bunların da ancak, dünyanın uzamı sınırsız farzedildiği takdirde bir açıklaması bulunabilir. Zira her ne kadar, herhangi bir şekilde faydalanabildiğimiz için, bütün yaratılan şeylerin bizim için yaratıldığını söyleyebilsek de, bununla beraber, bundan insanın, yaratılışın sonu olduğuna inanmak zorunda olduğumuzu sanmıyorum. Fakat din diyor ki her şey Tanrının kendisi için yaratılmıştır. Dünyanın sonlu nedeni (Cause finale = gaî illet) gibi etken nedeni (Cause efficiente = fail illet) de yalnız Tanrıdır; yaratıklara gelince karşılıklı olarak birbirine yarayabildikleri için, herbiri kendisine başkalarının kendisi için yaratılmış olduğu üstünlüğünü verebilir. Gerçekten *Tekvin*'de yaratılışın altı günü öyle tasvir edilmiştir ki sanki başlıca konusu insandır; fakat bu yaratılış hikâyesi insan için yazılmıştır, dolayısiyle Tanrı orada başlıca insanı ilgilendiren şeyleri belirt-

mek istemiş, ve her şeyden ancak insanla ilgisine göre bahsetmiştir. Din vâizleri, bizi Tanrıyı sevmeye teşvik etmek maksadiyle, başka yaratıklardan elde ettiğimiz birçok faydaları belirttikleri, Tanrının onları bizim için yarattığını söyledikleri, ama yaratırken güttüğü başka amaçları, konuları ile ilgili olmadığından dolayı gözden geçirmedikleri için, onları yalnız bizim için yarattığına inanmaya pek meyilliyiz. Fakat vâizler daha da ileri gidiyorlar, diyorlar ki, her insan, tek başına çarmıhta döktüğü bütün kanı için, İsa'ya borçludur, sanki o bir tek insan için ölmüş gibi. Bunda pekâlâ hakikati söylüyorlar, fakat bu onu, aynı kanla başka birçok insanları da kurtarmaktan alıkoyınadığı gibi, *teeessüm sırrı* ile Tanrının insana verdiği başka bütün üstünlüklerin, başka birçok yaratıklara, başka birçok üstünlükler vermesine engel olduğunu sanmıyorum. Her ne kadar bundan yıldızlarda veya başka bir yerde akıllı yaratıklar bulunduğunu çıkarmasam da, bulunmadığını gösterecek bir kanıtım da yoktur; fakat ben bu türlü meseleleri, evet veya hayırla cevaplandırmaktan ziyade daima askıda bırakıyorum.

Bence burada yalnız şu güçlük kalıyor ki, insanın başka yaratıklar üzerine büyük üstünlükleri bulunduğuna uzun zaman inandıktan sonra, bu fikrimizi değiştirince, bütün bu üstünlükleri kaybedeceğimizi sanıyoruz. Fakat ben, benzeri başkalarında bulunduğu için küçülen nimetlerimizle, küçülmeyen nimetlerimizi birbirinden ayırıyorum. Böylece, ancak on altın frankı olan bir adam, dünyada onun kadar altın frankı olan başka kimseler bulunmasaydı, pek zengin olurdu. Ge-

ne aynı adam daha azına sahip olan bulunmasaydı, pek fakir olurdu. Böylece bütün övülür meziyetler, az kimsede bulundukları ölçüde, sahiplerine şeref verirler; onun için başkasının şeref ve itibarına hasededilir. Fakat ilim, fazilet, sağlık ve umumiyetle başka bütün nimetler, şeref ve itibarla ilgisine bakmaksızın, kendiliğinde gözden geçirilince, başka birçoklarında bulunması, değerinden bir şey eksiltmez; dolayısiyle de, birçoklarında bulunmasına kızmamız için bir sebep yoktur. Sınırsız bir dünyanın bütün akıllı yaratıklarında bulunabilen nimetler bu türlü nimetlerdir; onlar, sahip olduğumuz nimetleri küçültmez. Tersine, Tanrıyı sevdiğimiz, ve onun vasıtasiyle yarattığı bütün şeylerle isteyerek birleştiğimiz zaman onları ne kadar büyük, asîl ve tam tasavvur edersek, daha tam bir bütünün bölümleri olduğumuz için, o kadar da kendimize değer veririz; ve eserlerinin sonsuz büyüklüğünden dolayı da, o kadar Tanrıyı övmemiz gerekir. *Mukaddes kitap* da, birçok yerlerinde sayısız meleklerden bahsederken, bu kanaatimi tamamiyle doğruluyor: zira en önemsiz meleklerin bile, insanlardan kat kat eksiksiz olduğuna inanıyoruz. Sonra yıldızların büyüklüğünü ölçerek, yerden kat kat büyük olduğunu gören astronomlar da, bu kanaati doğrulayor: zira, dünyanın uzamının sonsuzluğundan, yerden başka yerde de oturanlar bulunması gerektiği çıkarılırsa, bütün astronomların dünyaya yüklediği uzamdan da çıkarılabilir; çünkü yerin bütün göklerin yanında, bir kum tanesinin bir dağ yanında küçüklüğünden daha küçüğü olduğuna hükmetmeyen bir astronom yoktur.

Şimdi, çok zaman bizi, liyakatini bilmeden önce, bir kimseden çok başka bir kimseyi sevmeye sürükleyen sebepler üzerine sorduğunuz suale geçiyorum. Ben burada iki sebep görüyorum: biri ruhta, öteki bedendedir. Fakat yalnız ruhta olan, ruhlarımızın tabiatı hakkında birçok şeyleri gerektirdiğinden, onları, bir mektupta açıklamaya kalkmak cesaretini gösteremiyorum. Onun için yalnız bedende olandan bahsedeceğim. O da beynimizin bölümlerinin durumuna bağlıdır. Bu durum da ya duyulur şeyler vasıtasiyle, yahut da başka bir sebeple meydana gelebilir. Zira duyularımıza dokunan şeyler, sinirler yolu ile, beynimizin bazı bölümlerini hareket ettirir, ve beyinde bazı kıvrımlar meydana getirirler, onlar da şeyin tesiri kesilince bozulur; fakat kıvrımların meydana geldiği bölüm, önceki şeye, tamamiyle değilse de, kısmiyle benzeyen başka bir şey tarafından aynı şekilde kıvrılmaya elverişli olarak kalır. Meselâ ben, çocukken, kendi yaşımda, biraz şaşı bir kızı seviyordum; şaşı gözlerine baktığım zaman onu görmenin beynimde bıraktığı iz bende aşk pasiyonunu harekete getirmek için meydana gelen izle o şekilde birleşmiş bulunuyordu ki, aradan epey zaman geçtikten sonra bile, şaşıları görünce sırf bu kusurları yüzünden, başkalarından çok onları sevmeye meylettiğimi hissediyorum; fakat bunun farkında da değildim. Tam aksine, üzerine iyice düşünüp de, bunun bir eksiklik olduğunu tanıyalıdan beri, artık bir daha heyecanlanmaz oldum. Böylece sebebini bilmeksizin, birini sevmeye sürüklendiğimiz zaman, bunun daha önce sevdiğimiz başka bir şeydekine benzeyen bir şeyin, o şeyin ne olduğunu henüz

bilmesek de, onda da bulunmasından geldiğine inanabiliriz. Her ne kadar bizi bu şekilde aşka sürükleyen şey, çok zaman bir olgunluktan ziyade bir eksiklik olsa da; bununla beraber, yukarıda verdiğim misalde olduğu gibi, bunun bir kusur olması da mümkündür, bunun için, uslu bir adam, kendisine karşı sevgi duyduğumuz kimsenin liyakatini gözden geçirmeden önce, kendisini tamamiyle bu pasiyona bırakmamalıdır.

Fakat kendilerinde eşit meziyetler bulduğumuz bütün kimseleri eşitçe sevmediğimiz için, onları yalnız eşitçe saymaya mecburuz sanırım; hayatın başlıca iyisi de bazı dostlar edinmek olduğuna göre, gizli meyillerimizin bizi kendilerine doğru sürüklediği kimseleri daha çok sevmekte haklıyız, yeter ki onlarda meziyet de bulalım. Bundan başka, bu gizli meyillerin sebepleri vücutta değil de, ruhta bulunduğu zaman, daima onlara uymak gerektiğini de sanıyorum. Ruhtan gelenlerin başlıca alâmeti de karşılıklı olmalarıdır. Halbuki ötekilerde bu çokça eksiktir. Fakat bana karşı gösterdiğiniz sevginin delilleri bana, size karşı duyduğum sevginin karşılıklı olduğunu fazlasiyle göstermektir. Böylece eğer, bütün kalbimle hizmetkârınız olmasaydım, tamamiyle nankör ve dostlukta uyulması gereken bütün kuralları çiğnemiş olmam gerekirdi.

Mösyö,

Pek saygılı ve pek minnetli

Hizmetkârınız

Descartes

Kraliçe Christine'e

Egmond, 20 kasım 1647

Madam,

Eski feylesofların söylediği anlamda anlaşılan üstün iyi hakkındaki kanaatimi Majestelerine anlatmak şerefine kavuşmanın kendilerinin arzularından olduğunu Mösyö Chanut'den öğrenmiş bulunuyorum; bu buyruk benim için öyle büyük bir lûtuftur ki, ona boyun eğmek arzusu beni başka her türlü düşünceden uzaklaştırıyor, ve yetkisizliğime bakmaksızın, bu konu üzerine ne biliyorsam hepsini, burada birkaç kelime ile yazmaya sürüklüyor.

Her bir şeyin iyiliği, başka biriyle ilgili olmaksızın, kendiliğinde ele alınabilir, bu anlamda *Üstün İyi*nin *Tanrı* olduğu apaçıktır, çünkü o yaratıklardan ölçülmez derecede daha tam ve daha eksiksizdir; fakat iyiliği, bizimle ilgisine göre de ele alabiliriz, bu anlamda da, ancak herhangi bir şekilde bize ait olan, ve kendisine sahip olmak, bizim için bir olgunluk olan şeyi iyi saymamız gerektiğini sanıyorum. Böylece, iman ışığı ile aydınlanmamış olan, eski feylesoflar, tabiat üstü saadet üzerine bir şey bilmiyor, ancak bu dünyada elde edebileceğimiz iyileri (nimetleri) gözden geçiriyorlardı;

aradıkları da, bunlardan hangisinin üstün, yani daha esaslı ve daha büyük olduğunu bilmekti.

Fakat bu üstün iyiyi belirtebilmem için, ancak sahip olduğumuz yahut da sahipolabileceğimiz iyileri, bize göre iyi saymamız gerektiğini düşünüyorum. Bunu vaz'ettikten sonra, genel olarak, bütün insanların üstün iyisinin, ruhun olduğu kadar vücut ile talihin de, bazı insanlarda bulunabilen bütün iyiliklerinin bir yığını veya toplamı olduğunu sanıyorum. Fakat özel olarak her bir insanın iyisi tamamiyle başka bir şey olup, yalnız sağlam bir iyi işlemek iradesiyle, ondan gelen memnunluktan ibarettir. Çünkü bundan daha büyük görünen ve herkesin de malı olan başka bir iyi görmüyorum. Zira vücutla talihten gelen iyilikler mutlak olarak elimizde değildir; bütün ruh iyilikleri ise, iki noktada toplanır: biri iyi olanı bilmek, öteki de onu istemektir; fakat çok zaman bilgi gücümüzü aşar; dolayısiyle de mutlak olarak elimizde olan yalnız irademiz, istememizdir. Onu da en iyi elimizde bulundurmak imkânı, ancak, her zaman en iyi olduğuna hükmettiğimiz bütün şeyleri tamıtamına yapmak için, sağlam ve sabit bir karar sahibi olmak, zihnimizin bütün kuvvetlerini de onları iyi bilmek için sarfetmekle elde edebileceğini sanıyorum. Bütün faziletler yalnız bundan ibarettir; yalnız bu övülüp yüceltmeye değer; en sonra da, hayatın en büyük ve en sağlam memnunluğu her zaman yalnız bundan doğar. Böylece zannediyorum ki üstün iyi yalnız bundan ibarettir.

Böylelikle eskilerin en zıt ve en meşhur iki görünüşünü uzlaştırdığımı sanıyorum, onlar da, Zenon'la Epikuros'un görüşleridir. Birincisi üstün iyiyi fazilet

veya namusta, ikincisi ise zevk veya şehvet adını verdiğimiz memnunlukta görüyor: zira, bütün kötülükler, bilgisizlikten gelen,, ve nedametler doğuran kararsızlık ile zayıflıktan geldiğine göre, fazilet iyi sandığımız şeyleri işlemekte gösterdiğimiz karar ve sebattan ibarettir, yeter ki sebat inattan değil de, onları iyice incelemek, ahlâkan da yapabilecek gücte olmaktan gelsin. Bu takdirde yaptığımız kötü bile olsa, hiç değilse vazifemizi yaptığımızdan emin oluruz; kaldı ki kötülük etmeyi düşündüğümüz, yahut da işimizin iyilik ve kötülüğünü bilmek istemediğimiz halde, faziletli bir iş işlesek bile, faziletli bir adam gibi hareket etmiş olmayız; şeref ve itibara gelince, onlar daha çok talihin başka iyiliklerine yükletilir; fakat Majestenizin, faziletine, tacından daha büyük değer verdiğinden emin olduğum için, burada söylemekten çekinmem ki, bence haklı bir sebeple, övmeye değer, biricik şey fazilettir. Başka bütün iyiler, övmeye değil, sadece beğenilmeye değerler, meğer ki, hür irademizi iyi kullanmak suretiyle Tanrıdan elde edildikleri farzoluna. Zira şeref ve itibar bir nevi mükâfattir, ve ancak irademize bağlı şeylere ceza veya mükâfat verilebilir.

Şimdi burada bana, hayatın en büyük ve en sağlam memnunluğunun bu hür iradeyi iyi kullanmaktan geldiğini ispat etmek kalıyor; bu da bana güç görünmüyor, çünkü şehvet veya zevkin, ve genel olarak elde edilebilen her türlü memnunluğun, neden ibaret olduğunu iyice gözden geçirince, görüyorum ki, ilkin, birçokları vücuttan gelse de, tamamiyle ruhta bulunmayan hiç biri yoktur: nitekim gözlerimiz yoluyla olsa

da, eşyayı asıl gören ruhtur. Sonra ruha bir memnunluk verebilen şey de, bir nimete sahip olduğu kanaatidir. Bu ise çokça ruhta pek belirsiz bir tasavvurdan ibarettir, hatta vücutla birleşmiş olması umumiyetle bazı nimetleri olduğundan çok daha büyük tasavvur etmesine sebep olmaktadır. Halbuki gerçek değerlerini açıkça bilmiş olsaydı, memnunluğu her zaman çıktıkları nimetin büyüklüğüyle orantılı, mütenasip olurdu. Gene şunu da görüyorum ki, bir nimetin, bize nazaran büyüklüğü, yalnız ibaret olduğu şeyin değeriyle değil, bilhassa bizimle ilgileniş tarziyle de ölçülmelidir; bizde kendiliğinden en asıl olarak bulunabilen biricik şey hür iradedir, çünkü o bizi bir bakımdan Tanrıya benzer kılmakta ve ona bağlı olmaktan kurtarır görünmekte dir, dolayısiyle de, onu iyi kullanma, bütün iyilerin en büyüğüdür, ve asıl bizim olan ve bizi en çok ilgilendiren iyi de odur. Böylece en büyük memnunluklarımız ancak ondan gelebilir. Nitekim, iyiyi bilmek için olduğu kadar elde etmek için de ellerinden geleni yapmaktan geri kalmadıklarını bilenlerin benliklerinde duydukları ruh huzuruyla iç memnunluğu, başka yerden gelen bütün zevklerden kıyaslanmaz derecede daha tatlı, daha devamlı ve daha sağlam bir zevktir.

Burada başka birçok şeyleri bir yana bırakıyorum, çünkü, Majestenizin bizzat idare buyurdukları, büyük bir krallıkta raslanılan işlerin sayısını göz önüne alarak, kendiliklerinden bendelerini daha fazla dinlemelerini istemeye cesaretim yoktur. Fakat Mösyö Chanut'ye aynı konu üzerine fikirlerimi daha etraflıca

açıkladığım birkaç yazı gönderiyorum.[1] Kendisinden, eğer lûtfedip de görmek arzu buyururlarsa,[2] Majestenize sunmalarını rica ettim, böylece de Majestelerine hizmette duyduğum şevk ile gösterdiğim sadakate bir delil daha eklemek istedim.

Madam,

Majestenizin,

Pek saygılı ve pek itaatli

Hizmetkârı

Descartes.

---

[1] *Ruhun Pasiyonları*'nın elyazısı ile 21 temmuz, 4 ve 18 ağustos, 1 ve 15 eylûl ve 6 ekim tarihlerinde üstün iyi üzerine Elisabeth'e yazdığı mektupların kopyaları.

[2] 12 aralık 1648'de Descartes'a yazdığı bir mektupta büyükelçi şöyle diyordu: "Böylece mösyö, başlıca vazifelerimden biri nezdinde Efendimizi temsil ettiğim hükümdarın arzularını yerine getirmek olduğuna göre bugün İsveç elçiliğinin vazifelerinden biri felsefenizi okumak ve incelemek olmuştur.

Batı Klasikleri

8

No. 8346

TOPTAN SATIŞ

İstanbul Devlet Kitapları Müdürlüğü
Ankara, İzmir, Adana, Samsun, Elazığ ve Erzurum
Bölge Şeflikleri

PERAKENDE SATIŞ

Millî Eğitim Yayınevleri
ve Bakanlık Yayınları satıcısı kitapçılar

% 10 KDV DAHİL FİYATI : 2200 LİRA
(2000 Lira+200 Lira)